

Weissar, Tomáš (editor); Modlíková, Klára (editor); Nechutová, Jana (editor)

Gnóthi seauton : sto let klasických studií v Brně v osobních vzpomínkách i úřední korespondenci

Gnóthi seauton : sto let klasických studií v Brně v osobních vzpomínkách i úřední korespondenci Weissar, Tomáš (editor); Modlíková, Klára (editor); Nechutová, Jana (editor). Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019

ISBN 978-80-210-9254-9; ISBN 978-80-210-9255-6 (online : pdf)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9255-2019>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140900>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

M U N I
1 0 0

Gnóthi seauton

Sto let klasických studií v Brně

v osobních vzpomínkách i úřední korespondenci

Tomáš Weissar, Klára Modlíková, Jana Nechutová (eds.)

MASARYKOVA UNIVERZITA

BRNO | 2019

MUNI
ARTS

Autoři se rozhodli obohatit obsah této knížky přetiskem drobné publikace prof. Františka Novotného s názvem *Gymnasion (Úvahy o řecké kultuře)*. V Praze: Nákladem Gustava Voleského, 1922. Okna: Knihy zkušeností a úvah.

Odborný recenzent: Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D.

Publikace je součástí ediční řady MUNI ARTS 100, kterou filozofická fakulta vydává u příležitosti 100. výročí založení Masarykovy univerzity.

© 2019 Masarykova univerzita, Klára Modlíková

ISBN 978-80-210-9254-9

ISBN 978-80-210-9255-6 (online : pdf)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9255-2019>

Obsah

Gnóthi seauton — Nosce te ipsum — Poznej sám sebe (Jana Nechutová)	7
Z dějin klasických studií (Tomáš Weissar, Klára Modlíková)	11
Úvodem	13
Velké budování 1919–1938	15
Klasická filologie na cestě z izolace	15
Neutuchající nasazení profesora Novotného aneb kuriózní případ rozkládacího křesla	17
Lesk a bída (nejen) klasického studia	19
Neúplný seznam čtených antických autorů	21
Výběrově z nabídky přednášek	21
Pražák, nebo Novotný? A kam se poděl první svazek historické mluvnice?	21
Osobnosti	22
Válka světová a války akademické 1938–1959	25
Šest válečných let	26
Poválečná obnova	27
Příchod komunismu	28
Práce na „očistě“	29
Proměny gymnazistů, proměny výuky	30
Osobnosti	31
„Inu, abychom nenarazili.“ 1960–1988	39
Zlatá šedesátá	39
Latina je mrtvá, ať žije latina!	41
Normalizace	42
Proměny výuky v éře „akademické pakárny“	45
Nucený návrat klasické filologie do izolace	48
Socialistická rutina	50
Z nákupního seznamu klasických filologů	50
Osobnosti	51
Vstávání z popela 1989–2000	60
Sametová revoluce a klasická filologie	60
Otevření nových obzorů a možností	62
I „klasici“ jdou s dobou	63
Vědění na dosah ruky aneb experiment řečený Ergastulum	64
Konec akademické „pakárny“: éra (čestných) titulů	64

Noví studenti, renesance výuky latiny	65
Ženy přebírají otěže	66
Masová adopce na ústavu aneb příběh Římské obce	66
Rozšíření studijní nabídky.....	66
<i>Osobnosti</i>	67
ÚKS dnes 2000–2018	71
Rozšíření studijní nabídky.....	71
Studium i zábava	71
Stěhování akademiků... a soch.....	72
Quo vadis, philologia?	73

Bibliografie	75
---------------------------	----

Gymnasion — Úvahy o řecké kultuře (František Novotný)	79
Předmluva.	81
1. Význam typu.	82
2. Smysl omezení.	87
3. Omezení v umění výtvarném.	91
4. Omezení v umění slovesném.	94
5. Omezení v životě osobním.	99
6. Omezení v životě občanském.	104

Gnóthi seauton — Nosce te ipsum

Poznej sám sebe

„Jakmile se některý obor lidské činnosti začne zabývat svými dějinami, můžeme si být jisti, že nadchází jeho zánik.“ Tato skeptická domněnka byla vyjádřena možná už někdy v 19. století, snad spíše jako bonmot. Pravdivý by takový výrok mohl být tehdy, když by se některý vědní obor zcela vyčerpal, že už by v něm nebylo co dělat, že by přišel o svou látku i o své metody. Může se to vůbec stát? Nemůže, protože s každým novým poznatkem – a platí to o všech vědách včetně těch humanitních – se otvírá nový výhled nepoznaného, snad poznatelného, snad taky děsivě nepoznatelného. A proto je asi důvodem k pokusům o dějiny oboru něco jiného než jeho nadcházející nebo hrozící prázdnota.

Může to být zvědavost. Mohla by to být i jen zvědavost pídící se po kuriozitách, jež se odehrály v prostoru nám známém a mezi lidmi, kteří se zde kdysi pohybovali. Náš případ je ale vzdálen vulgární pouliční zvědavosti: lidé, kteří v našem oboru žili, kteří jej zakládali a formovali, byli našimi učiteli, většinou historicky už vzdáleně, ale proto o nic méně skutečně, a my k nim chováme synovskou či dceřinou náklonnost. Nejde jen o vzpomínky. Ten, kdo se k minulosti takto navrácí, činí tak s touhou dostat se hlouběji ke kořenům a k nosnému kmeni disciplíny. Ne, návrat k dějinám klasické filologie, neboť o té je zde řeč, není signálem konce tohoto královského oboru. Ti, kdo se takto vracejí, nejsou podobni starcům usedajícím ke svým memoárům – ti se opravdu většinou blíží konci svých životů. S vědní disciplínou je tomu jinak, spíš než memoárům se tyto návraty podobají genealogickým výzkumům, při nichž tráví dlouhé hodiny v archivech nad matrikami, aby našli své předky, dnes většinou mladí lidé.

Tak hledají mladí lidé na dnešním Ústavu klasických studií, doktorandi a studenti, hledají vedení touhou přiblížit se a porozumět tomu, kdy, proč a jak vznikala a rozvíjela se na této fakultě klasická filologie, kdo byli její zakladatelé a přední postavy, čím dobrým a čím méně dobrým, či dokonce zlým seminář, katedra nebo ústav prošel. A také se ptají, jaký je stav oboru dnes a jaké jsou jeho perspektivy. Odvážím se říci, že tak činí z lásky ke svému studijnímu předmětu a také ze synovské lásky ke svým předchůdcům.

Tímto tázáním a těmito snahami jsou poslušni pradávné výzvy, vyryté kdysi do kamene v Apollonově věštném chrámu s Delfách – *gnóthi seauton*; je to výrok snad jednoho z bájných sedmi mudrců a u Cicerona zní latinsky *nosce te ipsum*, česky „poznej sám sebe“. Studenti a studentky, kteří se ujali práce na tomto svazku, usilují tedy o poznání míst a časů, v nichž se rodil jejich obor, klasická filologie, o poznání jeho dávných i nedávných představitelů, svých učitelů; takto poznává sebe samu, jistě jen zčásti, dnešní brněnská klasická filologie. To ale není vše: možná ještě důležitější je upozornění, kterým ona stará výzva odkazuje ke kvalitě antických, nejprve řeckých, kořenů dnešního evropského lidstva: jejich studiem se můžeme blížit poznání sebe samých i porozumění současné společnosti.

Práce, jejímž výsledkem je tato knížka, se konala nejen za pracovním stolem s použitím literatury a běžněji dostupného vydaného materiálu, univerzitních ročenek, recenzí, časopiseckých jubilejních připomínek nebo nekrologů, ale také a především v terénu, a to ve dvojím smyslu, jednak v Archivu Masarykovy univerzity, kde se nachází rozsáhlý fond katederní korespondence

a osobní fondy několika osobností s katedrou spjatých, a pak v rozhovorech se staršími i mladšími svědky minulých dějů na dnešním Ústavu klasických studií. První již ucelené výsledky této rešerše byly představeny výstavou z dějin Ústavu klasických studií, která byla instalována v listopadu 2016 v atriu fakultní Ústřední knihovny u příležitosti konference *Laetae segetes*; panely z této expozice může zájemce vidět na chodbě prvního poschodí nynější budovy A, kde dnes Ústav klasických studií sídlí. Zároveň tehdy vznikla brožura v češtině i v angličtině, informující aspoň o zásadních událostech a datech a o některých osobnostech. Vzhledem k tomu, že se tehdy tvůrcům výstavy podařilo shromáždit mnohem větší množství materiálu, než bylo možné do výstavy zahrnout, rozhodli se v badatelské činnosti na tomto poli pokračovat a připravit ke stému výročí založení univerzity obsáhlejší publikaci.

V chronologicky řazených kapitolách knihy najdeme pasáže o historii brněnské klasické filologie, konečně Ústavu klasických studií; to je vlastní výsledek archivního průzkumu a dalšího studia, jemuž se autoři a jejich pomocníci z řad kolegů, studentů a doktorandů, věnovali. Tyto historiografické odstavce jsou doprovozeny citacemi archivních dokumentů, různých zápisů nebo úřední korespondence, především se ale střídají s živými ilustrativními úryvky z rozhovorů. O vzájemnou stylistickou jednotu obojího, historického výkladu a pamětnických výpovědí, nebylo možno usilovat; čtenář má před sebou dvě vrstvy odlišné jak stylem, tak charakterem výpovědní hodnoty: v záznamech z rozhovorů byla ponechána živá, spontánní až temperamentní rovina hovorového jazyka. Čtenář si také všimne, že různí respondenti různě, odlišně až protikladně vypovídají o téže situaci, události nebo osobě; tyto rozdíly byly při redakci záměrně a pro čtenáře snad pochopitelně ponechány.

Je tedy třeba zdůraznit, že publikace nepřináší a ani nemůže přinést komplexní a zcela vyčerpávající pojednání o tématu. To, co nabízejí univerzitní ročenky a co může zachytit oficiální korespondence (je-li pro dané období navíc vůbec dostupná), je samozřejmě omezené. Nekrology a většinou oslavné vzpomínky na osobnosti jsou zase specificky subjektivními projevy. Podobná je situace s výpověďmi pamětníků, u nichž hrozí nebezpečí jisté, byť nevědomé selekce informací, a už samotná skutečnost, že si badatel musí z respondentů vybírat, může způsobit ochuzení obrazu, který si postupně o složité historické realitě utváří, o další důležité pohledy.

Autoři se rozhodli obohatit obsah této knížky přetiskem drobné publikace prof. Františka Novotného s názvem *Gymnasion (Úvahy o řecké kultuře)*. Vyšla bezmála před sto lety, v roce 1922, dodnes nebyla uveřejněna znovu, a domníváme se, že si nové zpřístupnění zaslouží, neboť její obsah není ani dnes nezajímavý, překonaný a vyprázdněný. Autor v ní představuje některé klíčové pojmy řeckého myšlení a vztahu řeckého člověka ke světu. Mnohé z nich bychom mohli shledat aktuálními, poučnými i užitečnými, kdybychom se jimi zabývali aspoň tak, že tento tenký Novotného sešitek přečteme. František Novotný věnuje zvláštní pozornost řeckému výrazu pro „omezení“ a ve dvou závěrečných kapitolách mluví o omezení „v životě osobním“ a „v životě občanském“; v souvislosti s naším moderním či spíše postmoderním vnímáním svobody a občanské svobody můžeme v „Gymnasiu“ číst, že „antický Řek nesnesl, aby byla jeho svoboda omezována něčím vnějším, (...) ale svoboda sama beze všeho omezení nemohla býti ideálem Řeků, kteří měli takový smysl pro omezující princip (...). Omezení bylo potřebí, ale mělo míti původ v duši člověka samého (...).“ A ducha našeho zakladatele dobře charakterizují slova z jeho předmluvy: „Nikomu, kdo zná jen poněkud život a dějiny, nevstoupí na mysl, aby dnes hlásal obecný návrat k antice nebo aby viděl v prostém napodobování jejích hotových výtvorů spásu dnešního lidstva (...). Nečekám, že s obsahem (mých statí) bude každý souhlasiti. Úsudky o antické kultuře jsou rozličné, protože jsou rozličné úsudky o kultuře dnešní.“ Současnému čtenáři bude asi zprvu cizí Novotného dnes již sto let stará čeština se svými infinitivy na „-ti“, s přechodníky a dalšími dnes už archaickými jazykovými prostředky; lingvistická kultura z dobrých důvodů nedovoluje žádnou úpravu takovýchto textů, prosíme tedy čtenáře, aby se trpělivě začel; mělo by se to vyplatit.

Jana Nechutová

Rádi bychom na tomto místě poděkovali všem, kdo se jakkoliv podíleli na vzniku této publikace, především profesorce Janě Nechutové za odborný dohled při její tvorbě a za neutuchající ochotu odpovídat na naše dotazy. Děkujeme také všem respondentům, kteří byli ochotni podělit se s námi o své vzpomínky. Opomenout nelze ani pracovníky Archivu Masarykovy univerzity, kteří nám umožnili bádát nad aktovým materiálem a částečně jej také uveřejnit. Velký dík za důkladnou korekturu textu první části publikace patří doktorce Janě Malé, za revizi přepisu Novotného *Gymnasia* pak Benjamínu Juráňovi a Juraji Frankovi a v neposlední řadě všem našim kolegům ze studentského spolku, kteří přiložili ruku k dílu v době vzniku zmíněné výstavy, jež dala této publikaci základ.

Tomáš Weissar a Klára Modlíková

Z dějin klasických studií

Úvodem

Má-li být v této publikaci řeč o dějinách klasických studií na brněnské filozofické fakultě, zajisté neuškodí, objasníme-li úvodem, co se vlastně pod termínem „klasická studia“ skrývá, a nastíníme-li v hrubých obrysech jejich dějiny před tím, než se začala pěstovat v Brně. Čtenář, jenž by snad takový úvod pokládal za redundantní, nechť laskavě promine a postoupí rovnou k další kapitole.

Klasický znamená doslova prvotřídní. Je-li tak ovšem označen nějaký vědní obor, znamená to, že se objekt jeho zájmu nachází v antice – v období, které naši předkové přinejmenším od dob humanismu, ovšem dost možná i dříve, považovali právě za „prvotřídní“ – klasické. Filologie obecně označuje vědu zabývající se jazykem (z řeckého φιλεῖν – „mít rád, milovat“ a λόγος – „slovo“), klasická filologie se tedy věnuje dvěma hlavním jazykům antiky – staré řečtině a latině – a v širším slova smyslu všemu, co s nimi souvisí.

Podíváme-li se do historie této vědní disciplíny, zjistíme, že na počátku bylo slovo – jak se ostatně na filologii sluší a patří – ovšem to slovo nebylo u Boha, nýbrž u Homéra. Tento bájný slepý stařec nebyl jen prvním řeckým básníkem, ale také impulzem k první filologické práci. Vše začalo v období helénismu (cca 323–30 př. n. l.), kdy se centry vzdělanosti a vědy staly knihovny. Ta nejznámější byla v Alexandrii. Zde tzv. gramatikové shromažďovali a zkoumali rukopisy homérských eposů – Íliady a Odysseie – komentovali je a opatřovali odborným výkladem. Stejně si počínali i s mnoha dalšími řeckými autory a obdobně s antickými texty zacházejí klasičtí filologové i dnes.

Ze všech antických textů se ale jen nepatrný zlomek zachoval v původních rukopisech. O zachranu literárního dědictví antiky se zasloužili ve středověkých klášterech mniši, kteří staré rukopisy opisovali a učili se na nich latinsky. Uchovat pohanské písemnictví sice nebylo jejich hlavním záměrem, nicméně se tak stalo.

Mnichy ve skriptoriích, neboli písařských dílnách, později nahradil knihtisk. S jeho příchodem vyvstala zásadní otázka – která z mnoha rukopisných verzí textu by měla být otištěna? V ideálním případě ta, která se nejvíce blíží originálnímu znění textu. A právě toho se snažili dopátrat humanističtí učenci v tiskařských dílnách, kteří tak položili základy moderní klasické filologie i také úzce s ní související disciplíně, kterou nazýváme textová kritika.

Jako věda se však klasická filologie zrodila o mnoho staletí později. Příčinil se o to německý filolog Friedrich August Wolf (1759–1824), který v roce 1795 vydal dílo, v němž zpochybnil Homérovo autorství obou eposů, a tím otevřel tzv. homérskou otázku a zcela novou epochu v dějinách klasické filologie.

Za počátek klasické filologie v Čechách se považuje rok 1873, kdy na Univerzitě Karlově v Praze byla ustavena jako samostatný obor. Prvním profesorem, který zde vyučoval v českém jazyce, byl Jan Kvíčala (1834–1908), brzy jej však svým významem do značné míry zastínil jeden z jeho nejlepších žáků, ale záhy jeho hlavní metodologický odpůrce, Josef Král (1853–1917). Jeho zásluhou zvítězila definitivně v českých překladech řecké a latinské poezie a dramatu přízvučná prozódie nad časoměrnou. K dalšímu úspěšnému rozvoji oboru přispělo založení dvou nových univerzit v Bratislavě a v Brně (obě v roce 1919). Klasická filologie byla mezi prvními obory, které nové univerzity studentům nabízely, a tak začalo klasických filologů v našich končinách pozvolna přibývat.

A kdo to vlastně klasický filolog je? Začíná vždy jako nadšený amatér, čtenář řeckých tragédií, fanoušek olympského pantheonu, milovník všeho starého a vznešeného. Ať už z donucení, či vlastního přesvědčení se pak dá do boje s latinskými časy a pády, postupně dokonce s řečtinou a jejími přízvuky. Oblíbí si Vergilia a Homéra v originále a pak už není návratu. Je pohlcen kulturou nesmrtelných řečníků a vojevůdců, básníků a sochařů, politiků a dramatiků. Jeho záměr je prostý – postarat se, aby nesmrtelnými zůstali.

Stejně tak si následující dílko klade za cíl, aby nesmrtelnými zůstali sami klasičtí filologové, kteří se v odhodlání zasvětit svůj život bádání a vědě na brněnské filozofické fakultě pro tento úděl kdysi směle rozhodli.

Velké budování 1919–1938

Počátky brněnské klasické filologie byly skromné. Výuku v rámci původního Semináře pro klasickou filologii zajišťovali jen dva až tři lidé, což si dnes dokážeme představit jen stěží. Prvním a zpočátku také jediným akademikem semináře se stal jeden z nejlepších žáků Josefa Krále, čerstvě jmenovaný profesor František Novotný, brzy následovaný profesory Karlem Svobodou a Václavem Petrem. Řádná výuka začala zimním semestrem roku 1920 v prostorách bývalého městského sirotčince na ulici Gorkého 14 (tehdy Falkensteinerově), v letním semestru roku 1927 také v budově na Grohově ulici 7 (tehdy Sirotčí).

Klasická filologie na cestě z izolace

Nově vzniklá Masarykova univerzita představovala lákavé místo pro mladé a nadějně vědce – například profesorům Novotnému a Svobodovi nebylo v době nástupu na univerzitu ani čtyřicet let. Z jejich iniciativy přicházeli do Brna další mladí odborníci z řad pražských, ale brzy také nových brněnských absolventů. Mezi nejvýznamnější patří profesor starověkých dějin Vladimír Groh, klasický archeolog Gabriel Hejzlar, indoeuropeista Václav Machek, a především klasičtí filologové, profesori Karel Janáček, který většinu své vědecké kariéry strávil na katedrách v Olomouci a v Praze, Ferdinand Stiebitz a Jaroslav Ludvíkovský.

Nová generace s sebou přinesla nové přístupy, nové dílčí disciplíny a spojení s klasickými filology z celé Evropy. Bylo zásluhou právě brněnského semináře, že se česká klasická filologie definitivně vymanila z jednostranné německo-rakouské orientace, kterou získala v době svého zrodu na sklonku 19. století na pražské univerzitě. Profesori Novotný a Svoboda publikovali velmi často své práce ve francouzštině, Novotný navíc udržoval kontakty také s našimi slovanskými sousedy. Doménou Vladimíra Groha byla zase italština, v níž publikoval celou řadu odborných prací a díky níž pěstoval přátelské vztahy s italskými kolegy.

Novotný byl konzervativnější, ale přinesl do Platona něco z anglické klasické filologie. Karel Svoboda si vzal francouzské estetické a literární vzory. Groh zase italské. Toto si myslím, že je důležité – brněnská filozofická fakulta měla tehdy punc modernějších směrů. / z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem¹

Kromě vědecké a pedagogické činnosti se profesori brněnské klasické filologie též činnorodě zapojovali do společenského a kulturního dění města a regionu. V rámci činnosti spolku „Extenze československých vysokých škol v republice Československé“, jehož brněnská pobočka pořádala přednáškové výjezdy do menších moravských měst, seznamoval již roku 1921 František Novotný veřejnost se státním systémem starověkých Athén. Mnoho, dnešním termínem řečeno, popularizačních článků profesora Novotného bychom našli také v dobových revuích či v denním tisku, nejčastěji v Lidových novinách. Pravděpodobně nejvýraznější osobnost však v tomto směru představoval profesor starověkých dějin Vladimír Groh, který stál u zrodu popularizačně

1 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.

C. j. 32781.

V PRAZE dne 26.května 1920. xx

Pan

prof.Dr.František Novotný.

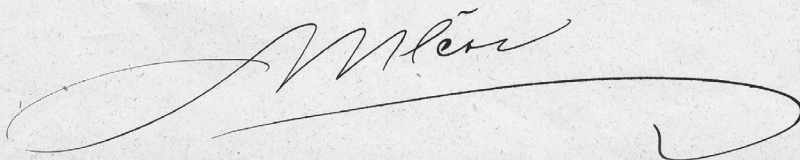
bytem Vršovice

Hájkova tř.29.

Vyřizujíc podání Vaše ze dne 21.května 1920 jakožto predestinovaného zástupce stolice klasické filologie na duchovědné fakultě Masarykovy university v Brně ministerstvo školství a národní osvěty povoluje na opatření nejnutnějších knih a jiných vědeckých pomůcek pro knihovnu semináře klasické filologie na řečené universitě první mimořádnou dotaci 20.000 K /dvaceti tisíc korun/, kterou Vám zdejší účtárna použije k výplatě poštovním šekovým úřadem.

O tom se Vám dává vědět s podotknutím, že při upotřebení této dotace jest Vám postupovati co nejhospodárněji a že jste povinnen ji svého času řádně vyúčtovati zemské správě politické v Brně.

Za ministra :

zaměřeného časopisu *Věda a život*, do něhož sám hojně přispíval. Kromě toho také pořádal přednášky pro „Společnost přátel antické kultury“ a jakožto aktivní člen Sokola často uveřejňoval své příspěvky také v brněnském periodiku této tělovýchovné organizace. Zpracoval také několik hesel do *Ottova slovníku naučného nové doby* a podstatně přispěl do Šustových *Dějin lidstva od pravěku k dnešku*. Nezřídka se však vyjadřoval zcela otevřeně také k otázkám aktuálního veřejného dění. Např. v roce 1934 byl jedním z hlavních řečníků manifestace proti rušení části brněnských vysokých škol a roku 1938 patřil k navrhovatelům mezinárodního protestu proti „křivdě, jež byla našemu národu učiněna na konferenci v Mnichově“.²

Klasičtí filologové se v tomto období také, jak bylo zvykem prakticky u všech tehdejších profesorů, aktivně podíleli na řízení fakulty, a všechny její profesory tedy nalezneme na seznamu děkanů (Novotný 1929–1930, Svoboda 1933–1934, Groh 1936–1937, Stiebitz 1947–1948). Není bez zájmovosti, že dalším klasických filologem, resp. klasickou filoložkou na tomto postě byla až Jana Nechutová v polovině 90. let. To bylo dáno jednak celkovou proměnou způsobu řízení fakulty po roce 1948, ale také určitým propadem prestiže našeho oboru, který šel ruku v ruce se změnami společensko-politickými. Ovšem nepředbíhejme. Profesor Novotný byl ještě natolik váženou osobností nejen na půdě fakulty, nýbrž celé univerzity, že se roku 1945 stal dokonce prorektorem. Na jeho jméno narazíme hned několikrát i v oficiálních univerzitních dokumentech – roku 1926 je vyzdvížena jeho účast jakožto jediného delegáta z ČSR na kongresu pro mravní výchovu v Římě, o rok dříve je zmiňován jako autor latinského znění diplomu a promoční formule pro prvního držitele čestného doktorátu Masarykovy univerzity, věhlasného hudebního skladatele Leoše Janáčka.

Dne 28. ledna byl slavnostně promován na naší univerzitě čestným doktorem filozofie mistr české hudby, Leoš Janáček. Je prvním čestným doktorem Masarykovy univerzity. Krásný latinský text diplomu i znění formule promoční upravil prof. Dr. F. Novotný. / **ze zprávy odstupujícího rektora za rok 1924/1925**³

Neutuchající nasazení profesora Novotného aneb kuriózní případ rozkládacího křesla

Budování zcela nové univerzity s sebou pochopitelně neslo mnohé problémy. Univerzitě chyběly jak prostory, tak potřebný pomocný personál. Svědectví o tom podává korespondence Františka Novotného jakožto zakládajícího profesora. V několika dopisech sledujeme postupné zřizování ústavní knihovny, včetně tolik potřebného místa knihovníka – ten byl jmenován na sklonku roku 1922 a byl mu přidělen plat 600 Kč ročně. Mnoho knih bylo nakoupeno z mimořádných dotací (jedna z nich byla doslova určena na „vědeckou výzbroj semináře“), značná část z nich však také byla získána z několika zrušených gymnázií či darem a o některé dokonce žádal profesor Novotný na zápůjčku samotného olomouckého arcibiskupa, jak se rovněž dovídáme z korespondence.

Sledovat můžeme i zařizování kanceláří a rostoucí objem administrativy, která vyústila v žádost o „pomocnou vědeckou sílu“. Tou se v roce 1925 stal pozdější profesor Ferdinand Stiebitz (s remunerací 2400 Kč ročně). O pracovním nasazení Františka Novotného svědčí rovněž žádost z července 1922 o pořízení skládací postele nebo rozkládacího křesla, „aby mohl ředitel (semináře klasické filologie) ve dnech, kdy je v Brně, bez velkého nákladu a různých nepříjemností

2 HALAS, František a kol. *Dokumenty k dějinám Masarykovy univerzity v Brně*. II. Brno 1995, s. 325.

3 Ibid., s. 136.

Portrét Františka Novotného ve funkci prorektora, 1945

Zdroj: Archiv MU, Sbírka C I fotografie, inv. č. 1 František Novotný

přespati, dokud nebude moci trvale bydlet v Brně“.⁴ Zda bylo této žádosti vyhověno, o tom již bohužel písemné prameny mlčí.

Dále poznamenávám, že dosud nemohu předložit žádného inventáře, poněvadž dosud nemám ani místnosti, kam bych zakoupené knihy složil, ani knihovníka, který by mi při... (následně přeškrtnuto a nahrazeno jinou formulací) poněvadž seminář pro klasickou filologii nemá dosud své místnosti a knihovníka. / **z konceptu dopisu Františka Novotného, 1921**⁵

Děkanství filosofické fakulty žádá Vás zdvořile, abyste oznámil, v jakém tóně chcete nábytek do Vaší pracovny. / **z korespondence semináře, 1922**⁶

Děkanství odevzdalo ředitelství klasického semináře 2/dva kusů plyšových závěsů okenních vyšíváných v ceně 380 Kč a 4/čtyři kusů plyšových závěsů okenních obyčejných v ceně 600 Kč. Závěsy ty jest zapsati do věcného inventáře (červeně podtrženo). / **z korespondence semináře, 1923**⁷

Ačkoli ministerská rada z jara nařídila všem státním účtárnám a pokladnám, aby se účty živnostníků proplácely neprodleně, zůstalo při starém pohodlném způsobu, vyřizovati věci „za uherský měsíc“. (...) Bude-li Vám nějak možno, slovutný pane profesore, prosím, byste dobrotivě tu věc na příslušném místě popostrčil. / **z dopisu knihkupce Františku Novotnému, 1924**⁸

Ministerstvo školství připomíná, že jest třeba počínati si hospodárně, co se vytápění učeben a pracoven týče, a šetřiti tak státní rozpočet. / **z fakultního oběžníku, 1925**⁹

Lesk a bída (nejen) klasického studia

Akademický rok v semináři klasické filologie měl poměrně stálou strukturu. V zimním i letním semestru mohli studenti navštěvovat přednášky z normativní gramatiky, řecké a římské literatury, mytologie, náboženství nebo historie klasické filologie, dále semináře a prosemináře, v nichž se věnovali četbě a interpretaci antických autorů. Čtení básníci a prozaici se v každém semestru měnili, během čtyř let měl tedy posluchač klasické filologie možnost poznat až 32 různých autorů. Málokterý student ovšem bez ohledu na své schopnosti a časové možnosti mohl všechny nabízené předměty skutečně navštěvovat. Zápis mnohých z nich byl totiž zpoplatněn. Do svých úspor musel sáhnout i absolvent, pokud chtěl být majitelem titulu – úspěšné státnice k němu totiž nestačily. Podstatně příjemnější byl ale samotný vstup do studia, až do roku 1948 se totiž nekonaly žádné přijímací zkoušky. Mnohem volnější byla také celková organizace studia. Např. byla stanovena pouze dolní hranice jeho časového rozsahu a neexistovaly žádné povinné studijní plány. Posluchači si vybírali dle libosti z aktuálně nabízených seminářů a povinně museli absolvovat jen dvoje státní zkoušky.

Student si mohl zapsat cokoliv, ročníky se nepočítaly. Důležité bylo absolvovat. Jenom určité věci byly povinné. Ale jinak byla volná volba. K první státnici musel mít člověk dva semináře

4 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 1.

5 Ibid.

6 Ibid.

7 Ibid.

8 Ibid.

9 Ibid.

řecké, latinské a taky klasickou archeologii. (...) Po první státnici měl titul Ph.C. – *philosophiae candidatus*. (...) Pak byl dvojí způsob ukončení – doktorát a státnice. Studium učitelské, kde se počítalo s tím, že člověk půjde učit, ten dělal státnice. (...) Kdo nechtěl učit, studoval na doktorát.
/ z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem¹⁰

V latinském semináři byla obcovací řečí latina, písemná státní práce, předchůdkyně dnešní diplomky, byla psána latinsky. Posluchačům se doporučovalo věnovat se četbě autorů, ta byla vskutku velmi rozsáhlá. / z rozhovoru s Antonínem Hartmannem¹¹

Jak si žili za první republiky brněnští studenti obecně, to nám může přiblížit nahlédnutí do Ročenky MU za rok 1932/1933. Obecně vzato probíhalo vysokoškolské studium v této době v mnohem komornějším duchu. Jen pro zajímavost zde přinášíme malé srovnání (data jsou přejata z příslušné ročenky¹² a výroční zprávy¹³):

	Studijní rok 1932/1933	Stav k 31. 12. 2016
Počet studentů/studií	3144	33259
Z toho žen	576 (18,3 %)	21253 (63,9 %)
Z toho cizinců	55 (1,7 %)	6952 (20,9 %)

Ubytování studentům zajišťovaly dvě koleje (Kounicova¹⁴ a Sušilova), stravovat se mohli ve dvou menzách. Na bydlení i stravu bylo možné získat finanční podporu jednak od ministerstva školství, jednak zde však také za tímto účelem působily četné instituce. Tak například Studentský zdravotní ústav v Brně, jak se dočteme v ročence, „poskytoval nemajetným a potřebným posluchačům zdarma léky (...), studentům chudokrevným a podvýživou trpícím poukázky na zlepšenou stravu v Akademické mense (máslo, mléko, chléb a dvě vejce), (...) uděloval podpory na opravy chrupu (...), studenty chudokrevné, nervově choré a přepracované vysílal dále do prázdninových zotavoven“.¹⁵

Na filozofické fakultě působil Spolek posluchačů filosofie, který pořádal mj. literární večery a exkurze – v roce 1932/1933 konkrétně do ateliéru brněnského radiožurnálu a do podniku Lidových novin v Brně. V oblasti sociální poskytoval studentům informace o různých výhodách a podporách, o něž mohli žádat, pořádal však také akce vážnější – v témže roce to byla např. veřejná schůze věnovaná otázce nezaměstnanosti absolventů fakulty.

Exkurze byly pravidelně pořádány také přímo v rámci klasickofilologického semináře, a jednalo se dokonce o výjezdy zahraniční, do bývalého římského tábora Carnuntum. Dle archivních pramenů lze soudit, že byly tyto exkurze organizovány každoročně až do roku 1932, kdy byla zahraniční destinace z důvodu nedostatku financí vyměněna za keltské hradisko u Boskovic.

10 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

11 NECHUTOVÁ, Jana a Antonín BARTOŇEK. Rozhovor s PhDr. Antonínem Hartmannem, CSc., u příležitosti 90. narozenin. *Univerzitní noviny*. 2000, 7(3), s. 64.

12 *Ročenka Masarykovy university v Brně: Rok 1932–1933*. Brno 1933, s. 8.

13 *Výroční zpráva o činnosti Masarykovy univerzity za rok 2016*. Brno 2017, s. 133.

14 Je však třeba upozornit, že se nejedná o dnešní kolej na ulici Kounicova, nýbrž o původní Kounicovy koleje v Žabovřeskách, které prosluly především svým pohnutým osudem za druhé světové války – viz níže.

15 *Ročenka Masarykovy university v Brně: Rok 1932–1933*. Brno 1933, s. 20.

Neúplný seznam čtených antických autorů

Aischylos, Apuleius, Aristofanés, Aristotelés, Arriános, Augustinus, Cato, Catullus, Cicero, Curtius Rufus, Ennius, Eurípides, Hésiodos, Horatius, Homér, Ísokratés, Iuvenalis, Kallimachos, Livius, Lucretius, Lúkiános, Lýsiás, Martialis, Menandros, Ovidius, Pausaniás, Persius, Petronius, Platón, Plautus, Pindaros, Plinius Ml., Plinius St., Plútarchos, Propertius, Quintilianus, Sapphó, Seneca, Sofoklés, Statius, Strabón, Suetonius, Tacitus, Terentius, Tertullianus, Theofrastos, Theokritos, Thúkýdídés, Tibullus, Vergilius, Xenofón

Výběrově z nabídky přednášek

Dějiny římského písemnictví, Antický zeměpis, Dějiny starořecké hudby, Antický život soukromý, Jak vzniká vědecké vydání antického textu, Helénistická filozofie, Státní zřízení římské, Umění krétsko-mykénské, Antické stavitelství, Čtení a výklad historiografických pramenů, Alexandr Makedonský, Platón v evropské vzdělanosti, Antika a křesťanství

Pražák, nebo Novotný? A kam se poděl první svazek historické mluvnice?

František Novotný je studentům latiny důvěrně znám především jako spoluautor dvou základních příruček, s nimiž se setkávají dnes a denně. Ano, jde o latinskou mluvnici a latinsko-český slovník. Kolem obou těchto publikací však často mezi studenty panují nejasnosti, které je na místě vyjasnit.

Tak předně – proč slovníku někdo říká „Pražák“ a někdo „Novotný“? Obojí je správně. Vzešel totiž ze spolupráce tří autorů – Františka Novotného, Jiřího Pražáka a Josefa Sedláčka – v době, kdy Novotný působil ještě v Praze (1. vydání slovníku je z roku 1910). Po smrti obou spoluautorů to však byl právě Novotný, kdo bděl nad opětovným vydáváním slovníku a pro jeho 16. vydání z roku 1948 jej také sám podstatně přepracoval.

A jak je to s tou mluvnicí? Jednak je tu příručka s názvem *Základní latinská mluvnice*, která vyšla roku 1957 a která bývá označována zkráceně jako „Novotného mluvnice“. Ve skutečnosti však není celá jeho dílem. Její první část o hláskosloví a tvarosloví pochází z pera Otakara Jirániho a Bohumila Ryby. František Novotný zpracoval část druhou, o skladbě. Již samostatně pak připravoval k vydání historickou mluvnici latiny. Nejen student si zajisté lámal hlavu nad tím, proč v knihovním katalogu nachází pod tímto titulem pouze její druhý svazek a po prvním jako by se zem slehla. Novotný na publikaci totiž pracoval v době nacistické okupace, a tak její první díl vyšel „na zapřenou“ jako 3. díl *Latinské mluvnice pro střední školy*. Teprve druhý díl již byl vydán samostatně, a sice pod názvem *Latinská historická mluvnice, svazek druhý* (1955). Svazek první bychom tedy hledali marně.

Osobnosti

František Novotný (1881–1964)

Františka Novotného lze bez nejmenších pochyb označit za zakladatele brněnské klasické filologie, činný byl ovšem i mimo území svého ústavu, v roce 1930 se stal děkanem filozofické fakulty a po znovuootevření českých vysokých škol v létě 1945 byl jmenován prorektorem univerzity. Přes třicet let byl členem České akademie věd, téměř dvacet let působil také v Polské akademii věd v Krakově. Podílel se na přípravě dvou sjezdů slovanských klasických filologů – roku 1929 v Praze a 1931 v Poznani. Po celém světě proslul ovšem především jako vydavatel a komentátor Platóna. První stať o athénském filozofovi uveřejnil v roce 1906, celé jeho dílo postupně přeložil do češtiny (tyto překlady jsou až na výjimky přetiskovány dodnes), sestavil několik latinsky komentovaných vydání a vydal o něm také rozsáhlou, čtyřdílnou monografii. V Brně strávil usilovnou vědeckou, překladatelskou a pedagogickou práci polovinu života, byl oblíbeným, ale díky své přísnosti také velmi obávaným profesorem. Ve své výuce se věnoval všem jazykovým disciplínám. Studentům latiny je dodnes důvěrně známý jako autor latinské mluvnice a spoluautor nejobsáhlejšího latinsko-českého slovníku. K jeho nejpůsobivějším pracím obecně kulturního dosahu bezesporu patří drobné dílko *Gymnasion* s podtitulem *Úvahy o řecké kultuře* z roku 1922, které v této publikaci přetiskujeme.

Novotného jsem si vážil, nemusel jsem před ním mít strach, před ním se skoro každý shodil každou hodinu. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**¹⁶

Od začátku 50. let profesoru Novotnému jeho srdeční choroba ve stále menší míře dovozovala pravidelnou návštěvu fakulty: své semináře však konal s neztenčeným úsilím ve svém bytě, a to i poté, co odešel v roce 1957 do důchodu. V jeho privatissimech jsme se dovídali nejen podrobnosti o konkrétních platónských problémech, o Novotného vnitřním hlubokém vztahu k Platónovu světu idejí, o jeho interpretaci Platónovy báje o Atlantidě a o Platónově mýtu o jeskyni se stíny reálných věcí, zobrazujících se na pozadí jeskyně, ale i o Novotného pozitivním vztahu k myšlenkám Pražského lingvistického kroužku nebo o jeho nepublikovaných materiálech z okruhu vojenského slangu rakousko-uherské monarchie. A byli jsme občas hoštěni zubrovkou z Bělověžského pralesa, neboť jeho druhá manželka pocházela z ruské emigrantské rodiny a ráda sbírala (i sama skládala) improvizované novodobé řecké a latinské verše (prý po vzoru předrevolučních ruských studentů; jedno latinské dvojverší mi dodnes utkvělo v paměti: *Ubi sunt oh pocula dulciora melle – verba grata, oscula ridentis puellae* („Kdeže jsou, ó, poháry sladší medu – milá slova, polibky směřující se dívky“). / **ze vzpomínky Antonína Bartoňka**¹⁷

Nejstarší, koho si pamatuji, byl profesor František Novotný. Byl to už opravdu starý pán, přednášel nám latinskou historickou mluvnici a potom jsme s ním ještě měli ovidiovský seminář, to už jsme docházeli k němu do bytu. (...) Pro nás studenty velmi mnoho znamenala atmosféra, která z něho vycházela... On byl ještě takový profesor starého střihu. (...) Byl takový ten přísný, poněkud zkostnatělý učitel, z těch, kteří pokud působili na gymnáziu, zejména klasickém, uměli dosáhnout toho, že když studenti maturovali, opravdu latinsky a řecky znali. Ale my jsme ho už takhle nezažili, znali jsme jej v době, kdy již vzal na vědomí, co se stalo – že studenti na to prostě už nemají a že to po nich nemůže žádat – zkrátka, že je jiná doba. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹⁸

16 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

17 BARTOŇK, Antonín. Půl století od konce životní dráhy prof. dr. Františka Novotného. *Universitas*. 2014, (3), s. 51.

18 HANUŠ, Jiří. Dedicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), s. 69–70.

Když pan profesor Novotný dostal telefon od své manželky, že nemají doma salát, tudíž vážne příprava oběda, tak mladý asistent Hošek naklapal na Zelný trh a lífroval tam salát. O tom se vůbec nediskutovalo. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹⁹

Karel Svoboda (1888–1960)

Karel Svoboda na Masarykovu univerzitu nastoupil roku 1920, ovšem na rozdíl od Františka Novotného spojil své jméno s brněnskou klasickou filologií na pouhých patnáct let (v roce 1935 odešel do Prahy). Během nich své studenty seznamoval s dějinami řeckého a římského písemnictví, s antickou filozofií – svůj zájem o filozofii starého Řecka prokázal dosud neoceňitelným a nepřekonaným překladovým dílem *Zlomky předsokratovských myslitelů* (1944) –, ale také s produkty výtvarného umění – s reliéfy, sochami, keramikou či drobnými dekorovanými předměty denní potřeby. Stejně jako všichni klasičtí filologové své doby dokonale ovládal všechny její dílčí disciplíny, nejvíce se ovšem zabýval estetickou stránkou literárního díla – dvě francouzsky psané monografie z této oblasti věnoval estetice Aristotelově (1927) a Augustinově (1933). Druhá jmenovaná dokonce vyšla také ve španělském překladu. Dále se Svoboda zabíral dějinami klasické filologie a antickou tradicí v evropském (a českém) kulturním kontextu. Je autorem rozsáhlého bibliografického soupisu českých a slovenských prací o antice, vrcholným činem Svobodova úsilí na tomto poli však zůstává monografie *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové* (1957).

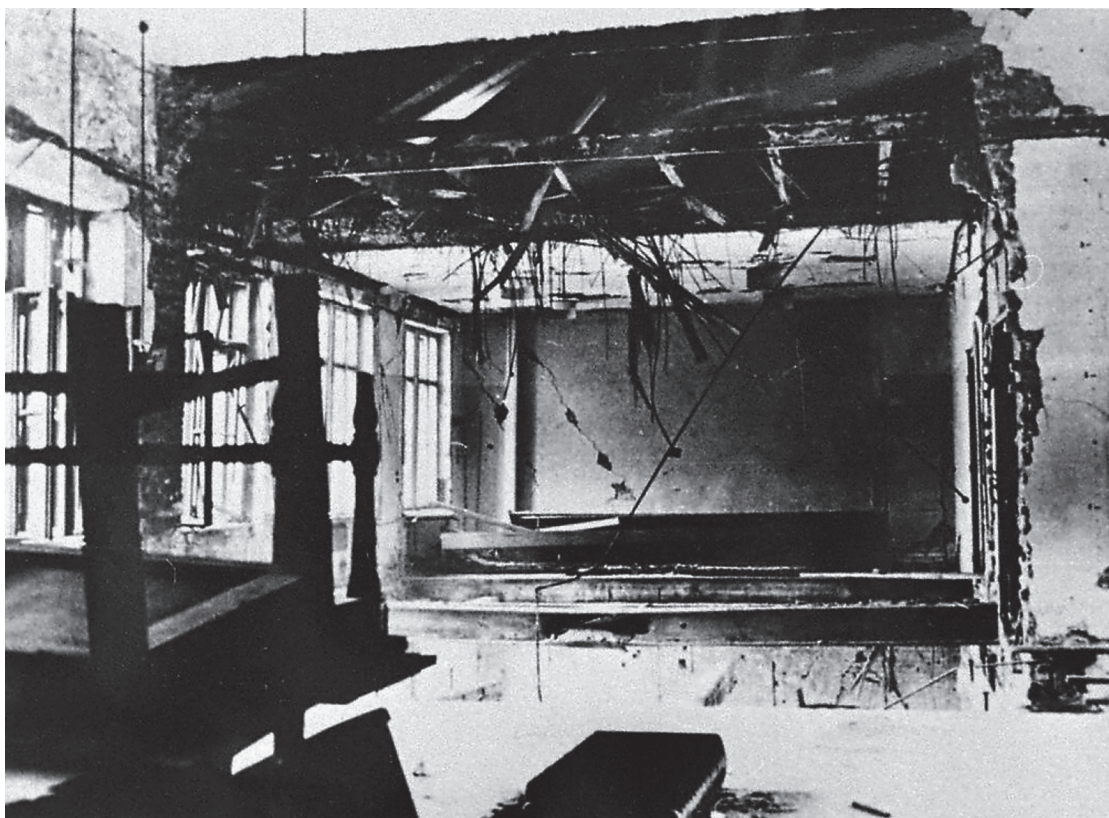
Václav Petr (1848–1923)

Významnou postavou počátků brněnské klasické filologie byl také Václav Petr, jehož osobnost již víceméně upadla v zapomnění. Působil zde totiž velmi krátce – v době, kdy se v roce 1921 stal na nově vzniklé univerzitě honorárním profesorem klasické filologie a lektorem ruštiny, mu již bylo 73 let. Patřil mezi žáky slavného pražského klasického filologa Jana Kvíčaly, kteří se rozhodli budovat kariéru v Rusku. Tam totiž vyvstala po školské reformě výrazná poptávka po učitelích klasických jazyků. Petr tam pedagogicky působil postupně na několika gymnáziích a univerzitách. V souvislosti s politickými změnami však musel roku 1920 své působiště definitivně opustit a navrátil se zpět do vlasti. Badatelský záběr Václava Petra byl velmi široký. Na poli filologie se věnoval hláskosloví a etymologii, mnohem významnější je však jeho přínos k poznání antické hudby. Trvalého charakteru jsou např. jeho výklady nově objevených zlomků řecké hudby na papyrech z egyptského Oxyrrhynchu. V literatuře se věnoval především Ifigenii taurské a rozborům starých zpráv identifikoval místo chrámu této pozoruhodné bohyně. Publikoval ve všech důležitých časopisech předrevolučního Ruska, uznáván byl však také v Evropě a jeho působení v Brně, jakkoliv krátké, bylo pro nově vznikající univerzitu přínosem.

Často jsem seděl u profesorů Svobody a Novotného samotný. A samotný jsem si zapsal také přednášky a cvičení u prof. Petra. (...) Své výklady o starořecké hudbě provázel příležitostně ukázkami. Teď ovšem měl už roztřesený stařecký bas a tím mi předzpěvoval. V mysli mi utkvěla Seikilova píseň dosud. / **ze vzpomínky Ludvíka Svobody**²⁰

19 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

20 SVOBODA, Ludvík. Vzpomínka na prof. V. I. Petra. *Listy filologické*. 1973, 96(3), s. 177.

Poválečný stav budov fakulty

Zdroj: Digitální knihovna fotografií MU

Válka světová a války akademické 1938–1959

Počátek semestru na podzim roku 1938 byl výrazně poznamenán aktuálními politickými událostmi – je samozřejmě řeč o mnichovské konferenci, kde bylo „o nás bez nás“ rozhodnuto o postoupení pohraničních oblastí republiky Německu. Svědectví o atmosféře doby podává tehdejší rektor, literární historik Arne Novák, který až do posledních okamžiků dodával síly celé akademické obci. Zároveň ale studenty nabádal ke klidu, nejen z důvodu vážnosti událostí, ale také kvůli bezpečnosti v případě výtržností. Krátce po Mnichovu promluvil na mimořádném zasedání akademického senátu takto:

Slibuji Vám jménem svým, jménem akademického senátu i všech sborů profesorských, že budeme integritu našeho vysokého učení všemi silami hájiti. Nasadíme všecko, aby letošní školní rok byl plodným rokem pracovním. Bude to však zároveň rok národního smutku. (...) Proto Vás vyzývám, abyste nekonali vůbec zábav, plesů atd., a prohlašuji, že se jim letos nedostane ani záštity, ani podpory od rektora, od akademického senátu, ani od sborů profesorských. (...) Zato chci chrániti a podporovati studentské podniky kulturní, jako přednášky a koncerty. / **z projevu Arna Nováka, 13. 10. 1938**²¹

Na tomto zasedání, jak se dovídáme ze zápisu, rovněž zazněl návrh, mezi jehož hlavní iniciátory patřil profesor Vladimír Groh, „aby Masarykova univerzita vznesla na mezinárodním fóru univerzitní protest proti křivdě, která se stala národu a státu československému“. Nicméně nakonec bylo „vzhledem k nevyhraněnosti poměrů politických usneseno, aby vydání protestu bylo odloženo na pozdější vhodnou dobu“.²²

Také po vzniku protektorátu se snažil rektor Arne Novák především o zachování klidu a důstojnosti:

Zvláště vás žádám, abyste se k říšskému vojsku německému na naší půdě chovali s krajní loyálností a důstojností. (...) Doporučuji Vám k následování hluboké heslo velkého vlastence pobělohorského: *In silentio ac spe fortitudo mea*. / **z projevu Arna Nováka, 15. 3. 1939**²³

Přípravy na akademický rok 1939/1940 se nesly v duchu očekávání a obav z věcí budoucích. Napětí panovalo mezi studenty i profesory, kteří byli stejně jako zbytek národa zasaženi nedávným mnichovským rozhodnutím, které bylo vnímáno jako zrada ze strany spřátelených západních mocností, odstoupením pohraničních oblastí Československa a vznikem protektorátu. Vedení fakulty se rozhodlo neukončovat výuku a pokračovat bez přerušení. 28. říjen 1939 byl prohlášen za obyčejný pracovní den. I tehdy dbalo vedení univerzity v obavách především o veřejný klid:

21 Ročenka Masarykovy university v Brně: 1938/39–1945/46. Brno 1947, s. 3.

22 HALAS, František a kol. *Dokumenty k dějinám Masarykovy univerzity v Brně*. II. Brno 1995, s. 326.

23 Ročenka Masarykovy university v Brně: 1938/39–1945/46. Brno 1947, s. 23–24.

Vládním nařízením ze dne 18. září 1939, č. 219 Sb. z. a nař., byl den 28. října prohlášen za obyčejný pracovní den. (...) I žádám proto velmi důrazně, aby naši posluchači zdrželi se jakýchkoli demonstrací a zachovali naprostou rozvahu a klid za všech okolností. Tak velí akademický rozum, důstojnost a čest. / **z oběžníku prorektora Josefa Podpěry, 1939**²⁴

Krátce před začátkem války se řady profesorského sboru katedry klasické filologie rozšířily o Jaroslava Ludvíkovského, který byl po vzniku Slovenského státu podobně jako ostatní čeští akademici či státní zaměstnanci vyhoštěn z bratislavské univerzity, kde působil už od jejího založení. Výuku v Brně ovšem již nezahájil. Dne 17. listopadu 1939 došlo k uzavření všech českých vysokých škol, tedy i Masarykovy univerzity.

Docházet do prostor budov uzavřených škol bylo možno pouze v ojedinělých případech „v zájmu říše“, jak o tom informuje vedoucí úředník děkanství filozofické fakulty Karel Hošek (otec nám známého prof. Hoška, o němž bude řeč záhy):

Dne 8. prosince 1939 o ½ 1 hodině odpoledne dostavil jsem se na požádání do úřadovny č. 20 německé tajné státní policie, kde mi komisař Markus sdělil toto: Žádám, aby mi během pondělka 11. prosince 1939 byly předloženy přímo od rektorátu (...) dvojmo žádosti profesorů i jiných vědeckých sil, kteří nezbytně musejí docházeti do budov zavřených vysokých škol, aby tam konali práce praktické v zájmu veřejném nezbytně nutné, jako pokusy v laboratoři, badatelské práce. Při sestavování těchto seznamů jest dbáti, aby počet těchto pracovníků byl omezen se zřetelem na tyto účely praktické na nejmenší skutečnou potřebu, a musí se u každého přesně udati, za jakým účelem v budově jeho přítomnost je nutná, (...) neboť vysoké školy jsou zavřeny a přítomnost učitelských sil nelze připustiti, kdyby šlo o účely jiné, sledující pouze cíle teoretické a abstraktní. / **ze zprávy Karla Hoška, 1939**²⁵

Obzvláště pohnutý byl osud Kounicových studentských kolejí, které byly hned 17. listopadu 1939 přepadeny německou ozbrojenou mocí a z ubytovaných 530 studentů bylo na 200 odvečeno do koncentračního tábora v Oranienburgu u Berlína. Ostatní se museli do druhého dne vystěhovat a koleje se následně staly vězením, mučírnou a popravištěm gestapa. Popraveno zde bylo téměř 650 vězňů. Podobně byla také Sušilova studentská kolej proměněna na koncentrační tábor, kde přišlo o život zhruba 45 osob.

Ani v této pohnuté době se však brněnští klasičtí filologové nepřestávali věnovat akademické práci, jakkoliv jim ji uzavření fakulty jistě ztížilo. Například František Novotný pracoval za okupace na historické mluvnici latiny, jejíž první část musel vydat ještě na zapřenou jako třetí díl středoškolské gramatiky. Pracoval také na revizi latinsko-českého slovníku. Vladimír Groh se zase o to více ponořil do činnosti popularizační a publikoval mnoho článků, jimiž se snažil za pomoci příkladů ze starověkých dějin povzbudit sebevědomí utlačovaného národa.

Šest válečných let

Brněnská univerzita během šest let trvající války utrpěla mnohé ztráty. Její budovy byly dílem předány Německé vysoké škole technické v Brně, dílem rozděleny mezi německé úřady a vojsko. V budovách filozofické fakulty sídlil úřad okupační správy (Oberlandrat), lékařská fakulta připadla Hitlerjugend, právnická gestapu. Mnohé budovy byly poznamenány bombardováním, vyčíslená škoda na majetku se rovnala 40 % jeho celkové hodnoty před válkou. Ovšem např. fon-

24 Ročenka Masarykovy univerzity v Brně: 1938/39–1945/46. Brno 1947, s. 25.

25 HALAS, František a kol. Dokumenty k dějinám Masarykovy univerzity v Brně. II. Brno 1995, s. 339.

dy univerzitní knihovny byly z velké části deportovány na zámky v Černé Hoře, Třešti a Žďáře, zbytek byl povětšinou uložen ve sklepních prostorách nebo v krytech, takže byl i v průběhu bombardování Brna uchráněn.

Z celkového stavu 526 osob zaměstnaných v budovách Masarykovy univerzity před jejím uzavřením „zůstalo nakonec v činné službě kromě tří myček jen deset zaměstnanců, kteří věrně vedli administrativu této k smrti odsouzené vysoké školy“,²⁶ jak zaznělo v poválečném inauguračním projevu nově nastupujícího prorektora Františka Novotného.

Nejbolestivější byly ovšem ztráty na životech – válku nepřežilo 45 profesorů a zaměstnanců univerzity, mezi nimi i Vladimír Groh, profesor starověkých dějin a člen sokolského odboje, který byl v září 1941 jako zcela první obětí z řad pedagogů zastřelen na dvoře Kounicových kolejí. Tryzna za oběti války z řad akademické obce se konala 22. listopadu 1945, pozvánka na ni byla psána latinsky:

Rector atque senatus academicus universitatis Masarykianae Brunensis rogant vos, ut participes fiatis consessus sollemnis, quo lovīs die 22. Novembris 1945, hora 19.30 in auditorio maximo facultatis iuridicae memoria celebrabitur omnium civitatis academicae universitatis Masarykianae sodalium, qui servitutis temporibus de vita decesserunt neque ad diem laetissimum pervixerunt, quo studia in universitate Masarykiana, vi Teutonica per sex fere annos clausa, integrata sunt. Quorum nomina sunt: (...) PhDr. VLADIMÍR GROH, historiae antiquae professor ordinarius, Brunae 30. Septembris 1941 capitis supplicio affectus est.²⁷

Poválečná obnova

Nadšení z konce války se výrazně projevilo i při práci na znovuotevření univerzity a návratu k předválečnému provozu. Mnozí studenti a žáci středních škol se spontánně připojili k vyklízení budov obsazených nacisty, téměř okamžitě se podařilo obnovit úřednický i pedagogický sbor univerzity, během května 1945 se v poškozených místnostech konaly státní zkoušky a první promoce se uskutečnily již 7. června téhož roku. To vše pod dozorem rektorátu, který úřadoval v prostorách s doposud nezasklenými okny.

Klasická filologie se vrátila do prostor budovy v Sirotní ulici (dnešní Grohova). Jejími nově jmenovanými profesory byli Ferdinand Stiebitz a Gabriel Hejzlar, který stanul v čele nově zřízeného samostatného semináře klasické archeologie. Pro jeho potřeby byla postupně zřizována gypsotéka (čili sbírka sádrových kopií antických soch a plastik), částečně z darů, něco bylo též nově zakoupeno, ale především z konfiskátů po zrušené Německé vysoké škole technické. Tak se například dostaly do vlastnictví katedry sádrové odlitky antických soch, které po několik desetiletí zdobily její prostory, než se staly součástí schodiště v nově vystavěné budově B2.

Situaci na filozofické fakultě na počátku roku 1946 shrnul ve svém prorektorském inauguračním projevu prof. Novotný:

I fakulta filosofická, ač její budova v Sirotní ulici byla Oberlandratem stavebně změněna, bombardováním poškozena a knihovny rozvezeny, vykonala společným úsilím učitelského sboru, zaměstnanců a posluchačů veliké dílo, aby mohla zahájit svou činnost. Upravila tři posluchárny a soustředila zhruba seminární knihovny. Dnes je fakulta v plném učebním chodu, ač dosavadní místnosti nejsou s to pojmouti všechny posluchače; fakulta nutně potřebuje, aby jí byla vrácena její druhá budova na Falkensteinerově ulici (dnes Gorkého – pozn. red.). / **z inauguračního projevu Františka Novotného, 1946**²⁸

26 *Ročenka Masarykovy university v Brně: 1938/39–1945/46*. Brno 1947, s. 58.

27 *Ibid.*, s. 27.

28 *Ibid.*, s. 60.

Po šesti letech, kdy byly vysoké školy uzavřeny, byl přirozeně zájem o studium veliký. Jednak se vrátila velká část těch, kteří museli studium v roce 1939 nedobrovolně přerušit, a jednak přicházeli, chtějí naplno využít znovu získané svobody, studenti noví.

V ročníku nás bylo hrozně moc, protože to byl rok 1945, kdy se otevřely vysoké školy. Byl takový volný semestr přes prázdniny, takže všichni starší si mohli zapsat semestr, který vydal za celý rok. (...) Ale muselo v tom být nadšení – byla to skoro jedna z nejšťastnějších dob mého života. (...) Ale legrace to byla, než nastoupili komunisti. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**²⁹

Příchod komunismu

Svoboda československých vysokých škol byla znovu porušena s nástupem komunistické strany k moci v únoru 1948, což se projevilo po personální i organizační stránce. Předválečný seminář klasické filologie se nově stal součástí tzv. VIII. katedry (srovnávacího jazykozpytu, fonetiky a klasické filologie). Velmi záhy vznikl, stejně jako ve všech podnicích a veřejných institucích, také na filozofické fakultě tzv. akční výbor Národní fronty, jehož úlohou bylo především provedení „očisty“, kterou se měla fakulta zbavit tzv. reakčních živlů, jak v řadách posluchačů, tak i profesorů. Není ovšem bez zajímavosti, že první akční výbor, kterému předsedal tehdejší děkan Stiebitz, nebyl Ústředním akčním výborem vysokých škol v Brně schválen. Teprve druhý výbor s jiným personálním složením se stal přijatelným a začal rychle plnit svůj úkol. Především zcela ovládl profesorský sbor, který byl základním prvkem fakultní samosprávy. Akční výbor se tak stal skutečným držitelem moci na fakultě, přičemž prosadil své zástupce také do akademického senátu. Politicky nevyhovující vyučující byli upozorněni, aby se podřídili novému světonázoru, byli zbaveni všech důležitých funkcí a pozorně sledováni. Z řad klasických filologů šlo o profesory Novotného a Ludvíkovského, jejichž kádrový posudek nepříznivě ovlivnila kauza kolem historika Bohdana Chudoby, výrazně antikomunistického politika, poslance za Čsl. stranu lidovou, za něhož se oba zmínění profesori opakovaně postavili, když komise mezi lety 1945–1947 soustavně bránila v jeho habilitaci.³⁰

Tajemník katedry zhodnotil dosavadní činnost prof. Novotného zejména po stránce politické. (...) Soudruh prof. Novotný vysvětlil svá stanoviska: když se konal nábor do ROH, bylo prý mu řečeno, že tam každý musí. Prof. Novotný se na to informoval na KOR a zjistil, že členství je dobrovolné. Svým nevstoupením chtěl dokázat, že členství v ROH je opravdu dobrovolné. (...) Co se týče nepodepsání prohlášení o atomové bombě, řekl, že má smysl pro styl a že nechtěl podepsat prohlášení, jež byla stylisována patrně ve spěchu a pro jeho cítění nepřijatelná. / **ze zprávy o činnosti katedry, 1951**³¹

Profesor Novotný byl na jiné lodi než profesor Trávníček – tehdejší velký komunistický rektor. (...) Neměl Novotného rád a nedovolil, aby byl mým školitelem. Takže mě převzal Stiebitz. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**³²

29 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

30 Více viz FASORA, Lukáš a Jiří HANUŠ. *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – pohledy na dějiny a současnost*. Brno 2010, s. 40–44.

31 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 2.

32 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

Práce na „očistě“

Krátké období těsně po válce se neslo ve znamení obrovského počtu zájemců o studium na obnovených univerzitách. Tento přetlak se stal také jedním z důvodů pro zavedení přijímacích zkoušek. Tím druhým bylo „posuzování národní a politické spolehlivosti posluchačů vysokých škol“. Roli v rozhodování o přijetí či nepřijetí hrál tedy nově kromě znalostí také kádrový posudek. V praxi to vypadalo tak, že došlo nejprve k tzv. předběžnému zápisu, jenž odpovídal více méně dnešnímu podání přihlášky. Zájemce o studium na konkrétní univerzitě však nepodával přihlášku přímo tam, nýbrž nejprve k rukám ředitele své střední školy, který si o uchazeči vyžádal „spolehlivé“ informace od místních národních výborů a na jejich základě vypracoval k přihlášce podrobný posudek. Ten byl pak postoupen i s přihláškou na děkanát, kde se obojím zabývala zápisová komise. Byl-li uchazeč shledán vhodným, obdržel pozvánku k tzv. řádnému zápisu, kde proběhl ještě přijímací pohovor před zápisovou komisí. Mezi členy první zápisové komise na filozofické fakultě byl i profesor Hejzlar a z řad studentů budoucí profesori Hošek a Češka. Právě tato komise hrála v celém přijímacím řízení klíčovou roli, neboť byla nástrojem vlastní selekce uchazečů s politickým podtextem. V případě filozofické fakulty k tomu však nedošlo a všichni uchazeči byli v roce 1948 ke studiu přijati.

V bezpečí nebyli samozřejmě ale ani stávající studenti. Již v první vlně prověrek v březnu 1948 bylo z vysokoškolského studia zcela vyloučeno 8 studentů, dalších 5 potom muselo studium na rok přerušit a bylo přiděleno k manuální práci v dolech nebo v zemědělství, přičemž o jejich znovupřijetí měl rozhodnout jejich „postoj k lidově demokratickému zřízení“. Především se tehdy jednalo o funkcionáře a členy studentských spolků. Další, mnohem rozsáhlejší prověrky přišly na podzim téhož roku, tentokrát již v režii nového orgánu, tzv. akční čtyřky. Tato kampaň nesla název „demokratizace vysokých škol“ a spočívala v důkladném dotazníkovém šetření – sledovaly se údaje o povolání, příjmech a majetku rodičů, o činnosti posluchače za války a o jeho členství v nejrůznějších organizacích. Stejně dotazníky následně museli vyplnit také profesori a lektori.

Kromě toho docházelo průběžně k dalším reformám studia. Po přijímacích zkouškách byly nově zavedeny také závazné studijní plány, systém dílčích zkoušek nebo povinné přednášky. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, dosud byl systém vysokoškolského studia velmi volný a řídil se de facto legislativou platnou od roku 1848, která už poválečným podmínkám nevyhovovala. Mezi studenty, kteří dosud studovali takto postaru, tedy v tzv. nereformovaném studiu, měla být provedena akce nazývaná „přešetření studijního prospěchu vysokoškolských studentů“ s cílem odhalit mezi nimi „flákače a reakcionáře“. O důkladnosti a přísnosti této poslední čistky svědčí fakt, že bylo na jejím základě na filozofické fakultě vyloučeno ze studia 170 (!) posluchačů.

(František Novotný) byl nesmírně přísný a obávaný. Často se stávalo, že u Novotného někdo vypadal nebo propadl. Za komunistů (myšleno v rámci výše zmíněného přešetření studijního prospěchu – pozn. red.) mohl pak být vyloučený, jako že je neschopný student. Ale propadnout u Novotného, to nebyl projev neschopnosti, nýbrž spíš jeho přílišné přísnosti. To vedlo skutečně k tomu, že nějaká skupina asi třiceti studentů se už nikdy nevrátila, že byli vyhozeni z politických důvodů. Profesor Novotný to bral jako svou vinu. Později nám to říkal, že kdyby to věděl, tak by nebyl tak přísný.

/ z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem³³

Určitou „očistou“ musela projít rovněž katederní knihovna. V korespondenci semináře klasické archeologie se z ledna 1950 zachoval výnos o zabavení tiskovin, které měly být uloženy „do

33 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

trezoru“ také v univerzitní knihovně. Poněkud úsměvně pak působí oběžník z rektorátu z roku 1959, který najdeme tamtéž a v němž jsou zaměstnanci univerzity upozorňováni, aby nečinně nepřehlíželi, rozkrádá-li se socialistický majetek, a že „morální odsouzení před pracovním kolektivem je často účinnější než trest“.³⁴

Proměny gymnazistů, proměny výuky

Školskými reformami z roku 1948 a 1953 zanikla gymnázia ve své prvorepublikové podobě a proměnila se v tzv. jedenáctileté střední školy, z jejichž osnov zmizela povinná výuka klasických jazyků. Noví posluchači klasické filologie se tedy s latinou a řečtinou obvykle neměli kde setkat, a tomu se musela přizpůsobit i výuka. Přibýlo hodin normativní gramatiky a četby autorů, se kterými byli předváleční studenti obeznámeni už za svých středoškolských let. Spontánně tak docházelo k utváření pevně stanoveného studijního kurikula.

Pana profesora Novotného musel pochopitelně brát čert, když viděl, jak jde jakákoliv preliminární znalost klasických jazyků nadobro „zu grund“ – byla to druhá polovina padesátých let, byli jsme už absolventi jedenáctiletky. Vždy když s námi četl Ovidia, nemohl předpokládat ani základní jazykové porozumění textu, nemohl se věnovat interpretaci a musel se s námi zabývat tím, co text sděluje v prvním plánu. (...) Mimochodem on i profesor Stiebitz nám vyprávěli, že si i na polním lůžku ve světové válce četli Hérodota, jen tak pro potěšení, jako beletrii, bez slovníku... Tak to my si už neumíme ani představit. To byli lidé, kteří měli klasické gymnázium se vším všudy. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**³⁵

Já jsem chodil na klasické, co bylo na třídě Legionářů, teď kapitána Jaroše. (...) Zнала se řecká gramatika, učila se půl druhého roku – od kvinty až do půli sexty. Začal se číst Hérodotos, četl se Homér, Apologie Platónova. Oktáva nebyla, protože jsme byli nasazeni, a tak se dramata musela číst až na fakultě. Ale ti, co dělali normálně tu oktávu, opravdu měli dva a půl roku docela dobré četby. (...) Latina se dělala od tercie, šest let. Od kvinty do oktávy se četlo – začalo se Caesarem. No bylo to něco podobného, jako je teď na ty čtyři roky (myšleno bakalářské kurikulum – pozn. red.). / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**³⁶

Kolega František Jordán, který byl o ročník nade mnou, když byl u přijímacího pohovoru, tak se ho pan prof. Stiebitz zeptal, jak by teda skloňoval „homo“, a zatímco všichni ostatní řekli, že „homi“ tak on řekl „homis“. A na to Stiebitz, že to je dobrý, že teda toho vezmem. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**³⁷

Klasická filologie byla ale vždy oborem dostatečně odlehklým, a tudíž odolávajícím politickým tlakům. Profesori mohli učit víceméně stejně, jako učili dříve. Jediným problematickým místem v kurikulu byla výuka antických dějin. Povinnou literaturou se postupně stávaly dějiny sovětského stříhu, jež se od západního mainstreamu lišily především interpretací událostí a zdůrazňováním úlohy obyčejných lidí, zejména otroků. Klasická filologie byla navíc zasažena zákazem výuky křesťanské latiny a její literatury.

(Naši vyučující) podávali ty věci tak, jak jim věřili a jak je podávali kdykoliv předtím. (...) Jedinou indoktrinací, kterou jsme zažili, byla výuka marxismu-leninismu, ale to šlo mimo, v rámci tzv. spo-

34 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 2.

35 HANUŠ, Jiří. Dědicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), s. 69–70.

36 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

37 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

lečného základu. Rozhodně se to do odborné výuky nebo do vztahu učitelů s námi neprojevalo.
/ z rozhovoru s Janou Nechutovou³⁸

Přece však, pročteme-li si zápisy ze schůzí katedry z počátku 50. let, zjistíme, že se zde konaly referáty a odborné diskuze na témata jako „mezinárodní situace a úspěch našeho plánovitého hospodářství“ či „Manifest komunistické strany“. Možná se mohlo jednat jen o jakési úlitby vyšším místům, oficiální zápis z jednání nemusel zcela odrážet skutečný průběh schůzí, nicméně na druhou stranu nelze předpokládat, že byli brněnští klasičtí filologové zcela lhostejní k politickému dění kolem sebe. Někteří možná dokonce byli ještě plní ideálů, koneckonců kromě profesora Novotného, jehož „problematický“ světonázor je z pramenů zcela zjevný, byli všichni členy KSČ, a tak zajisté o těchto tématech mezi sebou diskutovali.

Tehdy prý téměř všichni vstoupili do strany, aby se latina a řečtina udržela. / z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou³⁹

Další změnou bylo zavedení povinných předmětů dle požadavků režimu. Studenti se tak po několik semestrů soustavně vzdělávali v Marxismu-leninismu a postupně museli absolvovat kurzy Dějiny Vsesvazové komunistické strany (bolševiků) – zkracováno běžně jako VKSb – a Dějiny KSČ, poté Dialektický materialismus, Historický materialismus a Vědecký komunismus. V závěru pak přišla Politická ekonomie. Kromě toho nalezneme v kurikulu 50. let ještě Dějiny mezinárodního dělnického hnutí a Nauku o obraně státu. Většina těchto předmětů byla zrušena až po roce 1989. Zavedena byla také povinná praxe v továrnách, která však 50. léta naštěstí nepřežila.

To byla ostuda. (...) Kdesi zvítězila teze, že vysokoškolák má být připraven nejen odborně, ale měl by se sžívat i s dělnickou třídou. Nejlépe to půjde, když bude chodit do fabriky. Měl jsem skupinu holek. Když jsme přišli poprvé, tak mi dělnice říkaly, že co vás to proboha napadlo, my tady vlastně vyděláváme, aby naše děti dělaly něco lepšího, ne takovou práci. Takže se to s tou dělnickou třídou moc nepodařilo. / z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem⁴⁰

Osobnosti

Vladimír Groh (1895–1941)

Vladimír Groh pocházel sice z Brna, klasickou filologii však studoval ještě v době před vznikem Masarykovy univerzity, tedy v Praze, kde později také několik let pedagogicky působil. Kromě semináře Josefa Krále navštěvoval hned od počátku svých studií epigrafický seminář Františka Groha (jde pouze o shodu jmen), což předurčilo jeho celoživotní badatelský zájem o starověké dějiny. Krátce po vzniku republiky vycestoval na roční pobyt do Říma, kde získal cenné kontakty a poznatky, jež zúročil mj. v jedné ze svých nejvýznamnějších prací *Řím. Studie o jeho počátcích* (1923). Jako vědec byl známý svou precizní prací s prameny (překládal mj. Livia) a užíváním poznatků z jiných oborů – archeologie, papyrologie, geologie, klimatologie atd. Jeho vůbec nejrozsáhlejší monografie *Starý Řím* (1921, později vyšla ještě několikrát, naposledy 1967 v úpravě Gabriela Hejzlara) je studenty dodnes hojně využívána. Na brněnské univerzitě začal jako profesor starověkých dějin působit v roce 1931, v roce 1936 byl dokonce jmenován děkanem

38 HANUŠ, Jiří. Dědicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), s. 71.

39 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.

40 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

Vladimír Groh v sokolském kroji

Zdroj: Archiv MU, Sbírka C I fotografie, inv. č. 46 Vladimír Groh

fakulty. Vladimír Groh byl kromě vynikajícího vědce také zdatným popularizátorem vědy. Sám stál u zrodu popularizačně zaměřeného časopisu *Věda a život*, pořádal veřejné přednášky, zpracoval také několik hesel do *Ottova slovníku naučného nové doby* a podstatně autorsky přispěl do Šustových *Dějin lidstva od pravěku k dnešku*. Známy byl rovněž jako aktivní člen Sokola a horlivý vlastenec, který se nebál otevřeně vyjadřovat k aktuálnímu dění, a za války se pak dokonce zapojil do činnosti domácího odboje. V únoru 1941 byl zatčen a v září téhož roku popraven za přípravu velezrady. Dodnes jej připomíná název jedné z ulic přiléhající k areálu jeho domovské fakulty.

Urostlý a fyzicky zdatný Groh byl vsutku Sokol tělem i duší. (...) Platila o něm slova, která sám napsal o Miroslavu Tyršovi (...). Nechtěl být „učencem uzavřeným ve své pracovně, meditujícím a vytvářejícím nějakou utopickou soustavu bez ohledu na skutečné hodnoty a přirozené podmínky života, nýbrž filosofem, kterého poznání skutečného života vede k jeho pochopení, k myšlenkovému ucelení a k vytvoření životní skladby – synthesy.“ / **ze vzpomínky Jaroslava Ludvíkovského**⁴¹

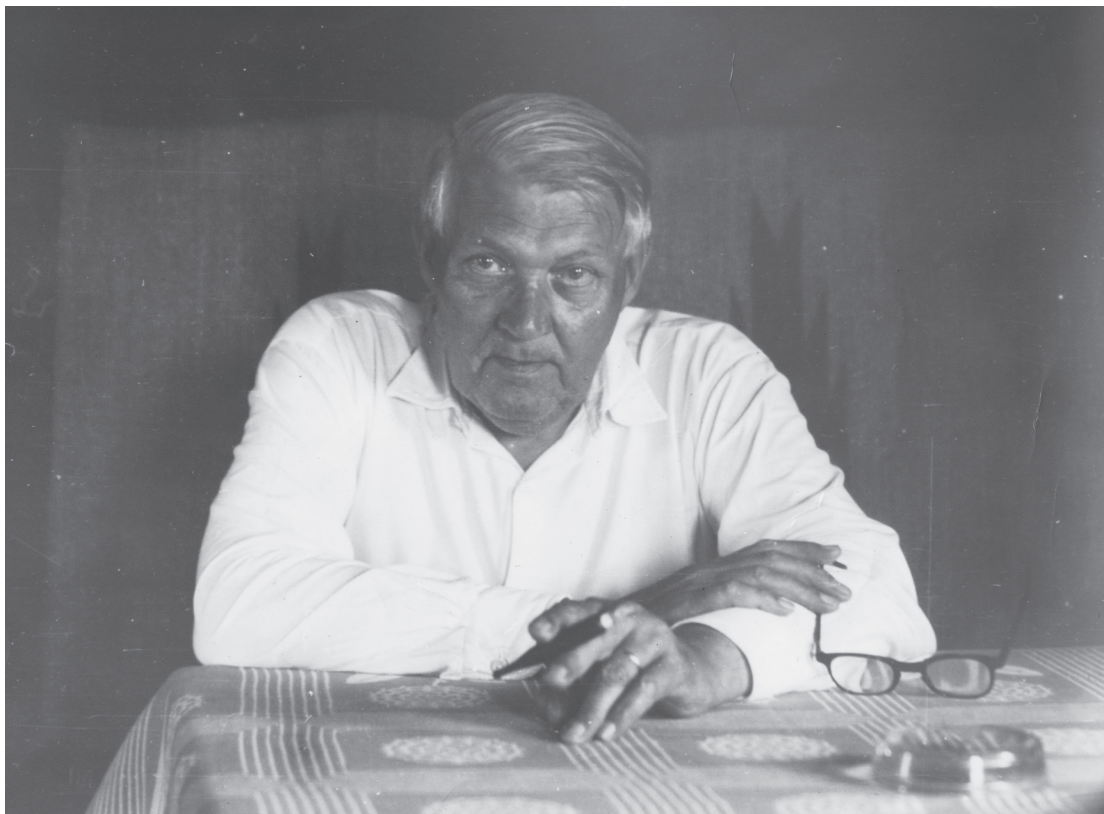
Ferdinand Stiebitz (1894–1961)

Rovněž Ferdinand Stiebitz byl jedním z žáků pražského klasického filologa Josefa Krále, ještě v době gymnaziálních studií na Královských Vinohradech jej však vyučoval jeho pozdější kolega František Novotný. Na brněnské univerzitě působil Stiebitz od roku 1931 (předtím vyučoval několik let na gymnáziu, jak to bylo obvyklé; od roku 1924 přímo v Brně na klasickém gymnáziu na třídě Legionářů – dnes kapitána Jaroše). V letech 1947–1948 zastával funkci děkana filozofické fakulty, později byl také nějaký čas proděkanem pro vědu a výzkum a vedoucím Katedry starověké kultury. Odborně se věnoval antické literatuře a proslul zejména hojnou překladatelskou činností. Honorář za první překlad z latiny obdržel prý již v osmnácti letech a koupil si za něj kolo. Dodnes je jistě známý čtenářům antických tragédií i komedií, které překládal s neobyčejným citem pro hovorovou mluvu a dialekty staré řečtiny, jež do češtiny převáděl v podobě nářečí či slovenštiny. Svým neobyčejným projevem a smyslem pro humor si dokázal získat studenty i širokou veřejnost – v 50. letech např. sklízel velký úspěch na desítkách vystoupení, kde předčítal ze svých souborů antických vtipů. Studenti dodnes čerpají z jeho (původně středoškolské) učebnice *Stručné dějiny řecké literatury* a *Stručné dějiny římské literatury* (1940 a 1938), výbory z antické poezie, které vyšly pod názvy *Řecká lyrika* (1954) a *Římská lyrika* (1957), jsou dodnes známy i široké veřejnosti. Stejně tak překlad Apuleiova *Zlatého osla* nebo Ovidiových *Proměn*. Stiebitz překládal ovšem i spisy raně křesťanské a středolatinšské literatury a málokdo ví, že vydal též volné zpracování původně sumerského eposu o Gilgamešovi. V poválečném období převzal po zesnulém prof. Grohovi výuku starověkých dějin, z této oblasti připomeňme jeho stať *Osudy starověkých diktatur a diktátorů* (1937), kterou uveřejnil v době sílících fašistických a jiných diktatur. Pozoruhodná a tematicky překvapivá je také jeho monografie *Biologické základy antických názorů o dědičnosti* (1937).

Byl především překladatelem. Napsal vlastně jen pár článků – dnes by za to profesuru nedostal, ale znal to horem dolem a svou znalost využíval v překladatelské činnosti. Prý to bylo dáno taky tím, že paní Stiebitzová byla náročná dáma, která si žádala mnoha kožichů, a bylo proto nutné, aby pan profesor vydělal hodně peněz, a to šlo na překladech – dnes už to nejde. (...) Antickou literaturu přednášel způsobem, který byl fascinující a neodolatelný, (...) měl nádherný hlas. (...) Míval veřejné přednášky, hojně navštěvované dámami, které ho obdivovaly. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**⁴²

41 LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Za Vladimírem Grohem. *Listy filologické*. 1946, 70(1), s. 6.

42 HANUŠ, Jiří. Dědicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), s. 70.

Ferdinand Stiebitz, konec 50. let

Zdroj: Archiv MU, Sbírka C I fotografie, inv. č. 26 Ferdinand Stiebitz

Stiebitz překládal velmi lehce. Díval se do řeckého textu a český překlad psal svým čitelným a ladným rukopisem na osmerky papíru, z nichž se ještě po válce bez přepsání na stroji přímo sázel. Nemohl-li najít – a to bylo ojediněle – vhodný výraz, díval se i při překládání řeckého textu do Novotného latinského (!) slovníku, kterého si cenil pro bohatost a pestrost výraziva. / **ze vzpomínky Radislava Hoška**⁴³

Přednášky a semináře prof. Stiebitze však všechny uchvátily, dovedl v nás vzbudit tak velký zájem o antiku, že jsme si studium klasické filologie nadosmrti zamilovali. (...) Oceňovali jsme přitom, jak dovedl do svých vážných výkladů vkloubit i zábavné historky. (...) Tak např. nás pobavil, když líčil svou „poslední zkoušku“ z řečtiny, ke které došlo, poté co se ho v noci při policejní kontrole v hotelu na Peloponésu řecký policista tázal, jaké je jeho povolání, a když mu pan profesor odpověděl, že učí na univerzitě starou řečtinu, policista chtěl od něho slyšet začátek Homéra, aby si prý ověřil, zda mluví pravdu. / **ze vzpomínky Daši Bartoňkové**⁴⁴

Při zastávce v Prachaticích opsal na tamní radnici nápisy, které později zařadil do oktávánské čítanky. Když jsme po letech dovezli z exkurze do jižních Čech, vedené profesorem Ludvíkovským, opis oněch nápisů a podávali o nich zprávu profesoru Stiebitzovi jako vedoucímu katedry, povstal těžce z křesla, opřel se o stůl a vypravoval o své cestě do Prachatic. Nakonec dodal: „Jsou to ty nápisy z čítanky, kterou jste si měli přečíst ke druhé státnici,“ a k profesoru Ludvíkovskému: „Víš, je to ta, o které jsi napsal tak

43 HOŠEK, Radislav. Život a dílo Ferdinanda Stiebitze. *Listy filologické*. 1995, 118(1–2), s. 133.

44 BARTOŇKOVÁ, Dagmar. 120 let od narození prof. dr. Ferdinanda Stiebitze. *Universitas*. 2014, (3), s. 54–55.

pěkný referát.“ A posléze se s námi všemi, poněkud schlíplými, rozloučil: „Přesto Vám, chlapci, děkuji.“ Laskavost a úcta k druhému patřila k jeho předním vlastnostem. / **ze vzpomínky Radislava Hoška**⁴⁵

Chodily jsme k profesoru Stiebitzovi jen dvě – já a ještě jedna Řekyně – a četly jsme Homéra. Ona opravovala panu profesorovi výslovnost, což ho dost urazilo, a pak se stalo, že vyvolával jenom mě. / **z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou**⁴⁶

Skamarádil jsem se se starší slečnou, pomáhal jsem jí s překlady ke státnicím. Já jsem byl tzv. pomocnou silou, tak si mě (Stiebitz) zavolal a řekl: „Pracovna je na práci, ale má-li to milostné pozadí, tak venku je ještě dost teplo.“ / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**⁴⁷

Jaroslav Ludvíkovský (1895–1984)

Profesor Ludvíkovský působil zpočátku na Univerzitě Komenského v Bratislavě, na brněnskou univerzitu přešel v roce 1939, donucen změnou politických poměrů na Slovensku (na univerzitě Komenského se dostal do ostrého sporu s „ľudáky“ pro jejich propagaci antisemitismu a fašismu). V Bratislavě se zabýval řeckou filozofií (zasloužil se zejména o zpřístupnění a výklad Epikúrovovy etiky), především však řeckým románem a humanitou v antickém pojetí. Za zmínku stojí v této souvislosti jeho habilitační spis *Řecký román dobrodružný* (1925) a pojednání *Dobrovského klasická humanita* (1933). Šíří jeho záběru lze dokreslit zmínkou o tom, že se v mládí zabýval také Komen-ským a Tyršem. Většinu svého badatelského úsilí v Brně pak věnoval latinské literatuře českého středověku. Společně s pražským klasickým filologem Bohumilem Rybou ho lze označit za zakladatele latinské medievistiky u nás. Známý je v této oblasti především jako editor a překladatel tzv. Kristiánovy legendy. Byl také oblíbeným učitelem, ke studentům byl přátelský a výuku prokládal i vyprávěním o životě. Ten trávil ponejvíce v předních brněnských kavárnách, tehdy (a snad i dnes) oblíbeném místě mnoha akademiků. Z korespondence profesora Ludvíkovského vyplývá také historicky kuriózní poznatek, že jeho oblíbeným ovocem byl grapefruit.

Zatímco prof. Stiebitz a prof. Novotný zůstávali takovými otažitými idoly, které nám předávaly svoji moudrost z výšin akademického Parnasu, prof. Ludvíkovský byl muž, neříkám, že lidový, ale byl lidu dosažitelný. S námi jednal značně kolegiálním způsobem. (...) Zvláštním způsobem se v něm antická tradice, antické vzdělání a životní způsob epikúrovsky motivovaného, laděného a poznamenaného bonvivána snoubily s obsahem evropské křesťanské tradice. To byl naprosto skvělý člověk – byl opravdu *homo humanus*. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**⁴⁸

Profesor Ludvíkovský, to byla velká osobnost, ale člověk ho ocenil, až když končil studia, zvláště při diplomových či kandidátských pracích. On byl totiž velmi hodný, přednáška nás sice zajímala, ale moc jsme se k němu neučili. / **z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou**⁴⁹

Jeho lidskost jako by byla umnožena tím, jak přijal Ciceronův ideál klasické humanity. / **ze vzpomínky Jany Nechutové**⁵⁰

45 HOŠEK, Radislav. Život a dílo Ferdinanda Stiebitze. *Listy filologické*. 1995, 118(1–2), s. 129–130.

46 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna Lesná DIAM, 1. prosince 2017.

47 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

48 HANUŠ, Jiří. Dědicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), s. 71.

49 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.

50 NECHUTOVÁ, Jana. Sto deset let od narození prof. Jaroslava Ludvíkovského. *Universitas*. 2005, (2), s. 21.

Jaroslav Ludvíkovský

Zdroj: Archiv MU, Sběrka C I fotografie, inv. č. 173 Jaroslav Ludvíkovský

Řecký román dobrodružný (...) je práce natolik vyzrálá, že významný švédský odborník na řecký román Thomas Hägg nechtěl začátkem 80. let autorovi těchto řádků při náhodném setkání v Heidelbergu věřit, že Jaroslav Ludvíkovský ještě žije. / **ze vzpomínky Antonína Bartoňka**⁵¹

Gabriel Hejzlar (1894–1972)

Profesor Hejzlar patřil podobně jako třeba František Novotný mezi žáky pražského klasického filologa Josefa Krále. Na studium klasické filologie v kombinaci s češtinou nastoupil v Praze roku 1914, tedy přesně v roce začátku první světové války. Ta také jeho studium zpomalila tím, že sám strávil přes rok v rakouské uniformě na okupovaném polském území. Když pak roku 1921 získal doktorát, vydal se na dlouhou dráhu středoškolského pedagoga – nejprve na Slovensko a později do Brna. Zde se definitivně ustálil směr jeho badatelské činnosti: stala se jím klasická archeologie. Po skončení druhé světové války, když byl jmenován řádným profesorem brněnské univerzity, usilovně pracoval právě na vybudování samostatného semináře této vědní disciplíny – sháněl knihy, shromažďoval sbírku odlitků a fond diapositivů a mikrofilmů. Vědecky obsáhl klasickou archeologii téměř v celku – věnoval se architektuře, plastice, malířství... Tento široký záběr mu byl k užítku také při tvorbě učebnic a skript.

Radislav Hošek (1922–2005)

Profesor Hošek spojil s brněnskou klasickou filologií dvacet let svého života, byl jejím absolventem a posléze vyučujícím. S prostředím fakulty se však seznamoval již jako chlapec před válkou – jeho otec Karel Hošek byl totiž ředitelem děkanské kanceláře. Možná i proto se mladý Radislav později rozhodl pro studium na klasickém gymnáziu. V této době se také zapojil do odbojové činnosti, když společně se spolužáky vylepoval po Brně protiokupační plakáty. Dokonce byl za to zatčen a vyslýchán. Po znovuotevření vysokých škol se rozhodl pro studium klasické filologie, ačkoliv mu to prý otec rozmlouval a snažil se syna přesvědčit, aby studoval něco pořádného. V době svého působení na brněnské filozofické fakultě se zabýval především antickým náboženstvím, Augustinem a také Aristofanem. Stál mj. u zrodu *Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, odborného časopisu, jehož nástupcem (resp. jeho jedné řady) jsou dnešní *Graeco-Latina Brunensia*. V roce 1965 odešel na Karlovu univerzitu do Prahy, do Brna se ale vracel s přednáškami věnovanými epigrafice. V nich se odrážel jeho pozdější badatelský zájem, k němuž ho přiměla návštěva Bulharska – několik statí věnoval v této době dějinám a způsobu života Skythů, Thráků, Keltů a jiných barbarů. Zaujalo ho zejména náboženství odrážející se v latinské nápisné dokumentaci starověkých Thráků. Epigrafice se však věnoval již dříve a ve spolupráci s Josefem Češkou v roce 1967 publikoval římské nápisy na Slovensku a v Podunají. Společně s překladatelem Rudolfem Mertlíkem stál u zrodu edice „Antická knihovna“ a podílel se také na uspořádání *Encyklopedie antiky* (1973) a *Slovníku antické kultury* (1974). Vlastní překladatelskou práci soustředil zejména na Platóna – v roce 1993 byl za překlad *Ústavy* oceněn prestižní Cenou Josefa Jungmanna, udělovanou každoročně Obcí překladatelů. Zapomenout nelze ani na pomůcku sloužící již po léta studentům klasických jazyků, a to Hoškův *Úvod do studia latiny* (1994).

51 BARTONĚK, Antonín. Brněnská klasická filologie na cestě ze středoevropské izolace (1919–1939). In: *Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu: Sborník příspěvků z konference Masarykovy univerzity konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22.–25. září 1993*. Brno 1993, s. 63.

Fotografie v indexu Radislava Hoška, 1945

Zdroj: Archiv MU, fond B 109 Radislav Hošek, karta 1

Profesor Hošek byl strašně chytrý, měl neuvěřitelné charisma. Byl to neuvěřitelně sečtělý a profesorský bonviván. Všichni studenti z něj byli vždycky naprosto uchváteni. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**⁵²

Hošek a já jsme byli skoro stejně staří, on byl o čtyři roky starší než já. A řekl bych, že v mnoha věcech jsem se učil a kopíroval od něho. (...) Měl větší zkušenosti organizační. On byl asistentem a já pomocnou silou. Vždycky jsem uznával jeho zkušenosti, i když jsme si někdy lezli na nervy, jak už to někdy tak bývá. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**⁵³

Až mně bude o něco více, zpracuji ještě střední komedii. Mám ji vyexcerpovanou, leží u nás v prádelně a běhají po ní myši. / **z korespondence Radislava Hoška, 1996**⁵⁴

Děsné. Prádelnu jsme rozhodně neměli. Ty myši, když už, byly ve sklepě, eventuálně rovnou v pracovně profesora Hoška. / **komentář Jany Nechutové, 2018**

52 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

53 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

54 Archiv MU, fond B 109 Radislav Hošek, karta 4.

„Inu, abychom nenarazili.“ 1960–1988

Šedesátá léta se na brněnské univerzitě, z politických důvodů přejmenované na Univerzitu J. E. Purkyně, nesla ve znamení rapidního nárůstu počtu posluchačů, který se projevil i na tehdejší Katedře starověké kultury. Noví posluchači byli oproti studentům předchozí dekády vybaveni základními znalostmi latiny (a někdy dokonce řečtiny), jejíž povinná výuka byla, byť v omezeném rozsahu, navrácena na některé střední školy. Nárůst počtu studentů byl spojen rovněž s potřebou nových vydání starších učebnic a tvorbou učebnic nových (takto vznikla např. skripta Radislava Hoška *Úvod do studia latiny*). Studentstvo i širokou veřejnost jistě potěšilo také vydání *Encyklopedie antiky* (pod vedením Československé akademie věd), na níž se více či méně podíleli všichni členové katedry.

Zlatá šedesátá

Po krušném období padesátých let se celá univerzita nadechla a s nově proklamovanou efektivitou a modernizací vykročila do druhé poloviny století. Jakýmsi odrazem této nové doby je podoba celouniverzitní ročenky, která svým vydáním z roku 1964 upustila od tradičních úvodních bilančních projevů (mapujících mimo jiné celospolečenský vývoj) ve prospěch věcnosti a snad až technické strohosti.

Pro Katedru starověké kultury tato doba znamenala předání žezla mladší generaci – starověkých dějin se chopil Josef Češka, klasické archeologie Oldřich Pelikán, filologie pak Antonín Bartoněk a Antonín Hartmann. Profesor Hejzlar odešel v roce 1964 „mimo službu“, v témže roce zemřel nestor katedry profesor Novotný a o rok později brněnskou univerzitu ve prospěch Univerzity Karlovy opustil čerstvě jmenovaný profesor Hošek. Zásadní změnou v personálním složení katedry byly také historicky první ženy v pedagogickém sboru – vědecká aspirantka Jana Nechutová a asistentka Daša Bartoňková, která se ujala výuky antické literatury po zesnulém profesoru Stiebitzovi (1961).

Ženský element jsme zastupovaly my dvě, no ale zejména paní Brunclíková, (...) která byla sekretářkou katedry. A to skutečně byl takový ten ženský element katexochén, ona paní docentka Bartoňková taky, já teda ne. (...) Pokud vás zajímá, jak jsme se tam měly jako ženské – dobře. (...) A musím říct, myslím si, že to stojí za zaznamenání, protože je to jev poměrně vzácný, že my jsme si s paní docentkou Bartoňkovou nikdy nepřelozily stéblo. Ba právě naopak, vždycky jsme spolu vycházely. A samozřejmě, že důvody by tady byly, ale nikdy se to nerealizovalo. Toho já si dodnes vážím.
/ z rozhovoru s Janou Nechutovou⁵⁵

Profesor Kudrna (historik – pozn. red.) nám říkal: „Vy dvě spolu nemůžete vydržet, jste ctižádostivé ženské, to se pohádáte.“ Ale my jsme si tenkrát před těmi lety řekly, že sebemenší věc, co by se nám nelíbila, si hned řekneme. A opravdu jsme to těch padesát let dodržovaly a dodnes jsme zůstaly velmi dobrými kamarádkami. **/ z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou⁵⁶**

55 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

56 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.

Oslava 80. narozenin Františka Novotného, 1965. Zleva stojí Bartoněk, Janáček, Pelikán, Hošek, Češka; zleva sedí Ludvíkovský, Novotný a Hejzlar.

Zdroj: Archiv MU, Sběrka C III fotografie, inv. č. 988 společné foto

Příznivá atmosféra konce 60. let přála rychlému akademickému postupu, z mladých docentů Češky, Bartoňka a Hoška se tak stali mladí profesori. Jejich vědeckému rozvoji nahrávalo i množství mezinárodních konferencí (mimo jiné v Jeně, Berlíně nebo Římě). Jedna z nich (s názvem *Antiquitas Graeco-Romana ac tempora nostra*, česky *Antika a dnešek*) se v roce 1966 konala také v Brně. Zúčastnilo se jí přes 200 zahraničních hostů, jež jistě přilákalo i mykénologické kolokvium organizované profesorem Bartoňkem, který se o zahraniční hosty vždy dokázal náležitě postarat.

Milý Mirku, přijedu asi s dvaceti epigrafiky dne 19. dubna do Znojma. Byl bys tak laskav a obstaral na ten den návštěvu sklípku? (...) Srdečně Tvůj Bartoněk. / **z korespondence katedry, 1965**⁵⁷

Příjemné chvíle prosycené záchvěvy svobody zažívala fakulta v době Pražského jara, o čemž svědčí i historka o pozvání textaře a hudebníka Jiřího Suchého na taneční večer pořádaný tehdejším proděkanem profesorem Bartoňkem. Suchý měl totiž zakázáno vystupovat.

Byl jsem předseda plesového výboru. (...) Bývalo to na stadionu. Zavedli jsme taneční pořádek, Stanislav Žaža tam jednou přišel a měl ho celý latinsky. (...) Někde bych to našel – *hora secunda ad domum eundum est*. (...) Profesor Češka byl vedoucím katedry, silně prosazoval stranickou organizaci, ale když mohl pro někoho něco udělat, tak udělal. Bartoněk tam měl nějaký vroubek, tak on navrhl, že by Bartoněk zase mohl udělat nějaký trest. (...) Tak bude organizovat ples. (...) Pozvali jsme Suchého, který tehdy nesměl vystupovat. Zorganizovali jsme večer na lodi, kde se jezdilo a tančilo. A holky tam chodily za Suchým a nechaly si ho podepisovat do indexu. (...) Paní Krčmová,

57 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 5.

to byla pracovnice na děkanátu, mi jednou říká: „Tondo, my tady máme nějakýho Suchýho? Tady přece žádný Suchý není.“ Holkám to bylo jedno. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**⁵⁸

Mnozí s nadějami sledovali kroky ministra školství Čestmíra Císaře (ministrem 1963–1965) směřující k navrácení latiny do kurikula středoškolského vzdělávání. Téměř partyzánskou akci měli na svědomí profesor Bartoněk a doktor Prutký, když se jim pod falešnou záštitou ministra Císaře povedlo po mnoho let tajně monitorovat stav výuky latiny na moravských gymnáziích. To později vedlo k dnes již tradičním setkáváním latinářů.

My jsme tehdy udělali ještě s kolegou doktorem Prutkým takový menší podraz. Obeslali jsme gymnázia po celé Moravě s odkazem na ministra Císaře. On o tom nevěděl samozřejmě. Chtěli jsme zjistit, kdo kde učí latinu. (...) Tehdy se odpovídalo na každou otázku, když se myslelo, že za tím stojí nějaká významná osobnost. A tak jsme asi deset let měli přehled, jak se učí latina na Moravě. To nám pomohlo založit ta setkávání. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**⁵⁹

Latina je mrtvá, ať žije latina!

Pestrost a činorodost aktivit na katedře byla v této době opravdu výrazná. Konaly se večery poezie, hrálo se divadlo (například Plautova Komedie o hrnci). Kroužek příznivců živé latiny s názvem „Sodalitas amicorum Latinitatis“ kolem sebe shromáždil Jan Šprincl. Patřil do ní mj. Jan Novák, známý hudební skladatel, básník a milovník latiny. Pro skupinu „Parasiti Apollinis“, jejímž byl spoluzakladatelem, psal a zhudebňoval vlastní latinské básně, jejichž znění nezřídka konzultoval nejen s Janem Šprinclem, ale i s profesorem Ludvíkovským a dalšími, takže na Katedře starověké kultury byl téměř jako doma. Jan Novák je rovněž autorem opery *Dulcitius* na středověký latinský text *Hrotsvity z Gandersheimu*.

Pan doktor Šprincl byl velikým milovníkem latiny živé, což já pokládám čistě za hru, neboť k čemu je nám latina? Aby nám sdělovala obsahy, které jiní byli vytvořili a které mají být potomstvu sdělovány. (...) Ale pan doktor Šprincl uměl spojit oboje, protože mu nepochybně antická tradice a klasická humanita byly velice blízké kategorie, a přitom dokázal tu latinu uplatňovat jako konverzační jazyk, což je velice vzácný případ. (...) Utvořili takový kroužek, do kterého zvali – tehdy ještě žila taková ta vrstva starých brněnských dobrých českých rodin, ze kterých vzcházeli zejména lékaři, ti měli ještě klasická gymnázia (...), setkávali se v Internacionálu a tam spolu hovořili latinsky. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**⁶⁰

Novák, to byl postrach klasické filologie. Jakmile se tam objevil, tak všichni prchali, protože on měl vždycky dotazy. Jen uviděl profesora Ludvíkovského a už volal: „Pane profesore, našel jsem další výraz pro červenkul!“ Nebo prostě pro nějakého ptáka a tak. A Ludvíkovský prchal. / **z rozhovoru s Milošem Štědrněm**⁶¹

58 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

59 Ibid.

60 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

61 Rozhovor s Milošem ŠTĚDRNĚM. Brno, Ústav hudební vědy, 6. března 2017.

Normalizace

Postupné utužování poměrů po násilném ukončení pražského jara v srpnu 1968 se citelně dotklo i univerzity. V listopadu ještě proběhly v Brně stejně jako v jiných městech republiky studentské stávky, v lednu 1969 pak následovalo na filozofické fakultě protestní přerušení výuky na dobu jednoho měsíce. Účastníci protestu zamýšleli pracovat „na závodech, aby dosáhli lepší vzájemné informovanosti dělníků a studentů jako předpokladu porozumění“ (z katederní korespondence, 9. 1. 1969⁶²). Politický vývoj však již nezadržitelně mířil jiným směrem. Podobně jako v roce 1948 došlo k ideologickým prověrkám studentů i pedagogů, většina členů stávkových výborů byla vyloučena ze studia; akademičtí funkcionáři, kteří se jednoznačně postavili na stranu studentů, přišli o práci nebo emigrovali. Filozofická fakulta byla však těmito čistkami zasažena nejméně a brněnští klasičtí filologové byli naštěstí ušetřeni zcela, i když za politicky spolehlivé většina jejích členů považována rozhodně nebyla – Jana Nechutová vystoupila z KSČ sama, a sice po tzv. dubnovém plénu (zasedání ÚV KSČ v dubnu 1969, jehož závěry definitivně nasměrovaly politický vývoj k normalizaci), profesori Bartoněk a Hošek byli tzv. „vyškrtnuti“ (šlo o přijatelnější formu nejvyššího trestu, než bylo vyloučení; příslušný člověk přestal být členem strany, avšak bylo tomu tak spíše pro jeho pasivitu než aktivní prosazování momentálnímu vedení škodlivých názorů, které končovalo vyloučením).

Stejně jako v letech padesátých byla však Katedra starověké kultury chráněna jistou vzdáleností předmětu svého bádání od aktuální reality.

Tematika, kterou se členové Katedry starověké kultury zabývají, nepodléhá snadno módnosti a stěží lze do ní vnášet nějaké revizionistické a antisocialistické názory. / **ze zprávy Josefa Češky o činnosti katedry, 1970**⁶³

Na druhé straně to byla pohoda. (...) Oni nás nechali pracovat a my jsme jim do toho nemluvili, protože jsme ani nemohli. (...) (Vystoupení ze strany) mi hrozně vymlouvali, doktor Žaža i profesor Češka, že se to neomlouvá. A kupodivu se vůbec nic nestalo. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**⁶⁴

Zatímco například v Olomouci nebo v Praze po osmašedesátém normalizace řádila rukou tvrdou a (...) ti nejkvalitnější lidé museli odejít, v Brně tomu tak nebylo, i když řada lidí byla postižena. Velkou zásluhu na daleko lidštějších brněnských poměrech má pan profesor Milan Kopecký, jenž byl na přelomu šedesátých a sedmdesátých let proděkanem a děkanem. Pro jeho nelehký úděl mu kolegové říkali Mistr Campanus. Byl to vynikající odborník, troufám si říci náš nejlepší a nejplodnější medievista-bohemista druhé poloviny 20. století, jak už to tak v kraji bývá zvykem, doceněný více v zahraničí než doma. Byl tajný katolík a velmi dobrý člověk, který nezištně držel ochrannou ruku nad řadou kolegů. Žel jemu samotnému se podobné velkorysosti od kolegů nedostalo. (...) Na naší katedře byl v nemilosti pan profesor Bartoněk, paní profesorka Nechutová, jimž byl navzdory jejich odborným i pedagogickým kvalitám zastaven akademický postup. Profesor Bartoněk vzpomínal, že v první polovině 70. let nesměl jezdit na konference ani do zemí východního bloku. Kdysi nám líčil, že když jel na konferenci do Maďarska nebo do Arménie, do tehdejšího SSSR, cestoval v podstatě ilegálně, za své vlastní peníze a pod pláštíkem dovolené. Nemohl to ohlásit jako služební cestu, jel, protože ho to zajímalo. (...) Jak paní profesorka Nechutová, tak profesor Bartoněk jsou profesori v tom nejlepším smyslu ze staré školy, vědci, které žene zvědavost a zájem, touha něco objevovat – tedy postoj, který pana profesora Bartoňka provázel až do posledních dní jeho tvůrčího

62 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 5.

63 Ibid.

64 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

a bohatého života a který paradoxně dnešní akademický provoz, zaklínající se vědou a excelencí na každém kroku, v řadě lidí spíše ubíjí. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**⁶⁵

Byli jsme před naším letopočtem. (...) Člověk se mohl příjemně zahrabat a ukrýt před běsněním živlů. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**⁶⁶

Zcela ojedinělý je v tomto ohledu případ vědeckého aspiranta Víta Bubeníka, který v roce 1970 odjel do Itálie a do republiky se již nevrátil. Bubeník patřil mezi nejnadanější žáky zejména profesora Bartoňka, s nímž sdílel zájem o mykénštinu a řečtinu. Tyto a další zájmy po emigraci rozvinul na univerzitě v Athénách a konečně na kanadské Memorial University of Newfoundland, kde působí (už jako profesor emeritní) dodnes. V katederní korespondenci se dochovalo několik dopisů, v nichž později informoval své bývalé kolegy o svých současných aktivitách, a také telegram, jehož prostřednictvím se krátce po své emigraci se všemi rozloučil.

Že by v cizině chtěl zůstat, nezdá se nám být pravděpodobným, neboť vzal si jen kufřík s jedním oblekem a prádlem, skutečně jen na 14 dní – pak, co by v cizině dělal, když není ani inženýrem ani lékařem? (...) Pane profesore, buďte tak laskav, zatelefonujte Čedoku v Brně, tam přece musí vědět co a jak. / **z dopisu Oldřicha Bubeníka (otce), 5. 10. 1970**⁶⁷

Lituji, že jsem se nemohl se všemi osobně rozloučit a činím tak alespoň touto cestou. Vít Bubeník. / **telegram Víta Bubeníka adresovaný Katedře starověké kultury, 1970**⁶⁸

Zpočátku se mi to zdálo divné žádat současně o několik míst, ale zde je zvykem nacyklostylovat 100 aplikací a všechny rozeslat. (...) Zdejší Departments of Linguistics se zabírají příliš teoretickým výzkumem (a nebo využívají materiálu poskytovaného indiánskými jazyky), výzkum v Classics a Semitics je vyloženě zanedbáván. Považuji tedy za účelné usilovat o přechod do USA. Na nedostatek literatury si nenaříkám, produkce severoamerických univerzit je více než obrovská. / **z dopisu Víta Bubeníka z Kingstonu, 8. 2. 1971**⁶⁹

Moje činnost vědecká spočívá ve spolupráci s projektem „Computerized Reconstruction of Protolanguages“ (...), nepopiratelnou výhodou je, že veškerý obrovský lexikální materiál se kóduje pro computery, takže de facto nikdy nezastarává, zůstává otevřeným problémem. / **z dopisu Víta Bubeníka z Newfoundlandu, 13. 10. 1971**⁷⁰

Jednou z mála spojnic navenek apolitických členů katedry s režimem byla osoba dlouholetého vedoucího Katedry starověkých dějin profesora Česky, jenž byl v této době v pedagogickém sboru jediný členem KSČ.

Byl to člověk výrazně apolitický (...), ještě v 60. letech, kdy se začalo jeho vrstevníkům umožňovat, aby se habilitovali a aby se stávali proděkany, děkany a tak, (...) tak pan profesor Česka se nikdy politicky neangažoval a o kariéru příliš neusiloval, pouze stál v čele odborů. (...) A když potom nastala

65 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

66 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

67 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 5.

68 Ibid.

69 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 6.

70 Ibid.

ta normalizační doba, on byl najednou předseda fakultní organizace KSČ, což jsme se nestačili divit. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**⁷¹

Ze vzpomínek pamětníků (viz jeho medailonek níže) vystupuje jako kontroverzní postava. Mnozí členové katedry nesouhlasili s jeho autoritativním a byrokratickým vedením a s jeho až servilním postojem k vyšším místům. Nespokojili se také s častým vysvětlením, že „něco zkrátka nejde, protože je to proti vládnoucí úloze strany a tečka“.⁷² A někteří snad dokonce spatřovali v jeho náhlém chopení se stranických funkcí jistý kariérismus. Na druhou stranu ovšem ze zachované korespondence vyplývá, že veškeré drobné či větší prohřešky svých podřízených Češka oficiálně vysvětloval v lepším světle a snažil se tak katedře a jejím členům pomáhat.

Nikdo z členů katedry se v průběhu událostí minulých let politicky neangažoval, (...) západní styky prof. Bartoňka mají ráz důsledně vědecký a nikdy politický, (...) pouze dr. Vít Bubeník odjel na podzim 1970 s Čedokem do Itálie a do vlasti se již nevrátil. Jsem však přesvědčen, že to bylo spíše z důvodu jeho vědeckých ambicí než z důvodů politických. (...) S. Nechutová a s. Prutký vystoupili sice z KSČ, avšak kvůli desorientaci způsobené masovými sdělovacími prostředky. / **ze zprávy Josefa Česky o činnosti katedry, 1970**⁷³

Také z dalších jeho snah (např. z nebyvalého zapojení katedry do přípravy voleb na podzim 1971 – viz níže) a z oficiálních hlášení v ideologických otázkách je zjevné, že se především snažil vytvářet navenek bezproblémový obraz katedry a předcházet tak jakýmkoliv problémům.

Profesor Češka rozhodně nebyl vnitřně přesvědčený komunista, to si troufám říct. Pro něho to byla otázka jiná – jako katolík byl přesvědčen o potřebě loajality a poslušnosti. Byla to pro něho otázka řádu – řád je takový a není radno se mu vzepřít, protože z toho vznikají jen nepříjemnosti a zkáza. Pan docent Pelikán, který si se mnou občas povídal, když jsem z toho všeho býval jako začínající student zmatený, mě vždy nabádal k pochopení pro profesora Česku: „Víte, on je z těch, kteří si myslí, že když vytáhnete jednu cihličku, tak se ta stavba celá zboří.“ A tak on hlídal, aby někdo nevytáhoval ty cihličky, ale to by dělal v každém systému. / **z rozhovoru s Petrem Peňázem**⁷⁴

V otázce jeho náhlé změny politického postoje a přijetí funkce vedoucího katedry je třeba si uvědomit, že tou dobou, jak bylo naznačeno výše, nebyl na katedře opravdu nikdo, kdo by byl natolik politicky spolehlivý, aby ji mohl vést. Nebýt tedy profesora Česky, pravděpodobně by byl do jejího čela dosazen někdo cizí, což by mohlo mít pro chod katedry ve výsledku mnohem horší následky, a nebo by snad mohlo dojít k jejímu sloučení s jinou katedrou, a tedy k jejímu praktickému zániku. Toto si Češka pravděpodobně uvědomoval a rozhodl se do jisté míry obětovat pro blaho katedry. O to tíže pak nesl, pokud podobné oběti nebyli schopni jiní. Proti tomu, že se v tom snad mohl ukrývat jistý kariérismus, mluví navíc skutečnost, že profesor Češka, kromě toho, že působil jako proděkan pro vědu a výzkum, žádné závratné kariéry nikdy nedosáhl.

71 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

72 Ibid.

73 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 5.

74 Rozhovor s Petrem PEŇÁZEM. Brno, Středisko Teiresiás, 1. června 2018.

Proměny výuky v éře „akademické pakárny“

Následujících dvacet let znamenalo zakonzervování akademického života, kariérní postup byl prakticky nemožný a filozofická fakulta se tak postupem času stala fakultou odborných asistentů. Výuka byla ještě více než kdy předtím svázána režimními požadavky a zcela centralizována – vytvářely se velmi podrobné učební plány závazné pro všechny univerzity. Novou součástí fakulty se stal Ústav marxismu-leninismu (podobně byla na začátku 50. let založena Katedra dialektického a historického materialismu).

Předchozí katedry společenských věd podlely totiž ve své převážné většině antisocialistickým ideově politickým nátlakům a ustoupily od svého původního úkolu vychovávat marxisticko-leninský uvědomělou, socialisticky exponovanou inteligenci. (...) Uvedené katedry a značná část jejich členů současně s ústupem od své revoluční politické orientace, a dokonce někdy v zásadním rozporu s ní, přešla na revizionistická stanoviska a výrazným způsobem podněcovala destrukci základních hodnot socialismu. / **z ročenky UJEP, 1976**⁷⁵

Konečně nelze zapomínat na tzv. povinný společný základ, jaký tehdy představovaly hlavně přednášky a cvičení z dějin mezinárodního dělnického hnutí a dějin komunistických stran nebo z marxismu a leninismu. Jako proletáři všech oborů jsme se vždy dokázali spojit, abychom tohoto společného nepřítelů nějak přelstili. Je poctivě třeba říci, že učitelé oněch předmětů nám až na zcela ojedinělé výjimky život nijak nekomplikovali. Místo stovek studentů se na přednáškách objevovalo několik zástupných dobrovolníků, kteří zaplnili prezenční arch všemi předepsanými podpisy, aniž by přednášející hnul brvou. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**⁷⁶

Hlavním politickým tématem byl pochopitelně postoj studentů a vyučujících k sovětské okupaci. Tomu se věnuje nejen ročenka z let 1968–1975, ale i zpráva o ideologicky zaměřených seminářích, které vyučující z Ústavu marxismu-leninismu vedli se studenty. Jejich součástí byla diskuze nad tzv. *Poučením z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Jednalo se o dokument, dobře známý „předlistopadovým“ generacím, Konstatovalo se v něm zejména, že Československo se v roce 1968 nacházelo v krizi a vstup vojsk Varšavské smlouvy na československé území byl bratrskou pomocí. O průběhu těchto seminářů byl poté zpracován rozsáhlý zápis. V korespondenci katedry se také nachází doporučení zapojit diskuzi o „Poučení“ do běžných hodin, a dokonce do státních zkoušek.

Část posluchačů vyslovila přání scházet se častěji (...), aby se mohli důkladněji připravit na polemiky s těmi, kteří obhajují nesprávné názory. (...) Zejména bude nutno podrobněji vysvětlovat padesátá léta, neboť u mnoha posluchačů jsou ještě silné pozůstatky negativistického hodnocení. (...) Na 21. srpen se posluchači přímo nedotazovali, lze však počítat, že asi dvě třetiny posluchačů budou vyžadovat dalšího usměrňování, aby se oprostili od emocionálních pozůstatků a vlivů vnějšího nezdravého názorového působení. / **ze zápisu fakultních ideologických seminářů, korespondence katedry, 1971**⁷⁷

Dobrým příkladem zvýšené politizace a povinného prokazování angažovanosti, kterému se nevyhnul nikdo ani na Katedře starověké kultury, jsou volby do zastupitelských orgánů, první po „krizi“, na podzim roku 1971. Velká část katederní korespondence z tohoto roku se věnuje prá-

75 HEJL, František. *Ročenka Univerzity Jana Evangelisty Purkyně: 1968–1975*. Brno 1976, s. 121.

76 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 4. (Nepublikováno.)

77 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 6.

vě jim a zapojení jednotlivých pracovníků katedry do jejich přípravy a realizace, což byla oproti předchozímu období – alespoň co nám dovoluje zjistit zachovaná oficiální korespondence – novinka. Všichni vyučující bez výjimky museli (alespoň tedy „papírově“) agitovat ve svých hodinách nebo na studentských kolejkách, hlídkovat v budově po dobu voleb, postarat se o výzdobu katedry nebo působit na „fakultním agitačním středisku“. Profesor Češka jakožto vedoucí katedry měl také za úkol zpracovat seznamy studentů, kteří se rozhodli volit na fakultě, v místě bydliště či dosud nebyli individuálně (!) osloveni. Volilo se 26. a 27. listopadu 1971 v budovách na ulici Arna Nováka a na Komenského náměstí.

Přesvědčujeme, chceme se reprezentovat jako škola stojící na pozicích socialismu, nepoužíváme žádné formy nátlaku a žádných administrativních forem práce. / **z oběžníku filozofické fakulty, 1971**⁷⁸

Nesetkali jsme se v žádném případě s nějakými provokačními otázkami ani s nechutí volit, naopak všichni posluchači se jednoznačně vyslovili v tom smyslu, že se voleb zúčastní a že budou uvědoměle volit kandidáty NF. Někaké osobité názory posluchači neprojevovali, snad i z toho důvodu, že hovořili vždy s učiteli, před kterými cítí větší, či menší ostych. / **Josef Češka o přípravě voleb, 1971**⁷⁹

Dr. Jana Nechutová – členka agitační dvojice pro koleje na Gorkého 14 a beseda se studentkami o organizaci a významu voleb 3. 11. 1970, individuální agitace ve IV. ročníku latiny / **ze Zpráv o individuálním zapojení členů Katedry starověké kultury do přípravy a provedení voleb, 1971**⁸⁰

Studenti nově přijímaní do studia nezřídka společně s rozhodnutím o přijetí dostávali zprávu o tom, že jako studenti univerzity musí plnit i mimostudijní společenské závazky.

Přiložen byl ještě další strohý dopis, který mě informoval, že mi jako studentovi univerzity vzniká závazek společenské a politické praxe, přičemž prvním úkolem bude vykopat příkop pro kabeláž nového transformátoru na fakultě přírodovědecké. Byl jsem za své přijetí vděčný a příkop jsem vykopal. Svou naivitu a nedostatečnou asertivitu v těchto politických otázkách jsem ovšem pochopil z toho, že jsem se argumenty o povinné praxi nechal zmást zjevně jako jediný. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**⁸¹

Studenti – muži trávili v průběhu studia určitý čas výukou na vojenské katedře, kam museli po dva roky docházet náhradou za část povinné vojenské služby, které už pak po skončení studia nemuseli absolvovat dva roky jako ostatní, ale jen jeden.

Každý pátek jsme chodili do kasáren na Kraví hoře (...), jsou to takové velmi hnusné baráky, původně to myslím byla kasárna SS. Tam jsme měli nějaké vojenské předměty, pořadová cvičení, zacházení se zbraní. My jako filosofové, technicky nezdatní, jsme byli spojaři a učili jsme se obsluhovat radiostanice, které navíc, i bez našeho přičinění, očividně nefungovaly, takže to bylo nesmírně komické. (...) Byli jsme zvyklí pohybovat se na fakultě mezi většinou kultivovanými a inteligentními lidmi, a pak jsme přišli sem mezi zamindrákované hlupáky, kteří na nás řvali, ponižovali nás a až na výjimky nebyli schopni jakékoliv racionální komunikace. Takže to byl docela kulturní šok. (...) Na závěr bylo měsíční soustředění v Novém Městě nad Váhom a to tedy, jak říkali naši starší kolegové, byl prý opravdu děs a běs. Mě to naštěstí už minulo, protože přišel převrat a všechno tohle vzalo za své a místo hraní si na socialistické

78 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 6.

79 Ibid.

80 Ibid.

81 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 1. (Nepublikováno.)

Rozhodli jsme se tehdy podat hromadnou stížnost na takovou organizaci studia, která činí vojenské povinnosti součástí vysokoškolských studijních závazků, a žádali jsme úplné vyřazení vojenské přípravy ze studia. Základem našeho plánu bylo rozšířit podpisové archy a sehnat dostatek podpisů mezi studenty vysokých škol, ale právě tato myšlenka, mnohem víc než sám protest proti vojenské přípravě, vylekala vedení fakulty více než jiné moje tehdejší aktivity. Navštívilo mě postupně několik funkcionářů Socialistického svazu mládeže, kteří se nejprve snažili tvrdit, že žádat změny v otázkách vojenské služby je nezákonné a protiústavní. Když se ukázalo, že tento argument náš studentský výbor nepřijímá právě s ohledem na zákon a ústavu, upustili od něj a jednání převzalo vedení fakulty, které postavilo věc jednodušeji a mocensky: buď veřejné podpisové akce, nebo diplom. Je třeba přiznat, že jsme si ani dobou, ani svou věcí nebyli tenkrát ještě natolik jisti, abychom hrdinně vydrželi do konce a ověřili si, zda vyhrůžky byly myšleny vážně. Svěřili jsme prapor, i když je docela možné, že kdybychom byli vytrvali, vzalo by to vedení fakulty stejně sportovně jako mé odmítnutí přihlášky do KSČ. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**⁸³

Oborové předměty na katedře jako takové však zůstávaly nadále aktuální politickou situací zcela netknuty. Studium si bylo navíc možné zpestřit rovněž exkurzemi – do jižních Čech (1965), do Prachovských skal (1970), do Berlína (1971), na Slovensko (1972), do muzeí v Drážďanech a v Berlíně (1975), do Prahy na výstavu skythského umění (1976) a opět do Prahy (1979). Stejně jako dnes se pravidelně pořádala tzv. studijní soustředění (v tehdy nedávno vybudovaném Učebním středisku na Cikháji), jejichž program se od sedmdesátých let příliš nezměnil. Dnešní studenty by možná jen šokoval budíček o půl sedmé ráno. (Nemluvě o výběrové přednášce *Pozdně antická a starokřesťanská historiografie* prof. Česky, kterou nalezneme v rozvrhu z roku 1973 v čase 6:40.)

Sedmdesátá léta přinesla i některé personální změny. Do důchodu odešli profesori Hartmann a Ludvíkovský. V roce 1972 zemřel profesor Hejzlar, jenž byl ještě rok před smrtí na katedře veden jako externí vyučující. V témže roce nastupuje na katedru nová sekretářka Marie Brázdová, která dle osobního hodnocení prof. Česky konečně zjednala pořádek v administrativě. Snad právě s jejím příchodem souvisí skartace prastarých předválečných razítek semináře pro klasickou filologii, o níž se v korespondenci dochoval z této doby záznam (další výměna razítek přišla pak v roce 1979, kdy byl modernizován název univerzity – přestala být „universitou“).

Paní Brázdová, to byla dáma zralého věku, která podle slov pamětníků prošla vzdělávacím ústavem pro maďarské aristokratky. Vládla řadou cizích jazyků staré dobré Evropy a zažila velmi mnoho. Zvykla si sloužit různým pánům a ráda nás poučovala o zásadách, jak vyjít s vrchností: „Andílku můj drahý, holoubku můj milý,“ začínala vždy s vážnou tváří, „se vším se dá vždycky něco dělat, ale hlavní je umět se trochu ponížit.“ / **ze vzpomínky Petra Peňáze**⁸⁴

Roku 1977, v pouhých 43 letech náhle zemřel Jan Beneš, žák profesora Hejzlara, odborný asistent a specialista na numismatiku a římské vojenské jednotky v dolním Podunají. Na katedře od roku 1966 přednášel klasickou řečtinu a vedl cvičení z latiny. Novou posilou katedry se stal vědecký pracovník Jan Šprinc, dříve externí vyučující a nadšený propagátor živé latiny, který zde vyučoval mj. kurzy latinské stylistiky a byl také, jak se dovídáme z katederní korespondence,

82 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

83 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 8. (Nepublikováno.)

84 Ibid.

referentem bezpečnosti práce. Dále nastoupily odborné asistentky Marie Vodová (později Par-dyová), jejíž specializací byla klasická archeologie, zastávala funkci tajemnice katedry a měla na starosti „výzdobu prostor“, a Květa Rubešová, „odborná instruktorka“ se specializací na latinskou lingvistiku. Ke konci 80. let pak rozšířily řady zaměstnanců katedry ještě asistentky Daniela Urbanová (latina) a Jarmila Bednaříková (starověké dějiny). Poměr sil na katedře se tedy pomalu převracel ve prospěch ženského elementu.

Ačkoliv byla sedmdesátá léta vzhledem k výše popsaným politicky motivovaným změnám výuky a akademické práce spíše nepříjemným obdobím, pracovníci Katedry starověké kultury rozhodně neklesali na mysli a dovedli si chvíle na fakultě zpříjemnit, jak dokládá tradice vaření vepřové hlavy, na kterou vzpomínají pamětníci.

To bylo nějak ke konci sedmdesátých let, co se na katedře po několik let udržovala taková pěkná tradice – vařila se tu vepřová hlava. Profesor Hartmann bydlel nedaleko, tak vždycky donesl z domu pěkně okurčičky, a voda se k tomu samozřejmě také nekonzumovala. (...) Jestli se to vařilo přímo na katedře, to už nevím. Možná tu byl nějaký vařič ve fotokomoře. Tam byla všelijaká zařízení.
/ z rozhovoru s Janou Nechutovou⁸⁵

Nucený návrat klasické filologie do izolace

Z hlediska badatelské činnosti katedry bylo výrazným handicapem celého období komunismu, že její členové nemohli udržovat styky se západními kolegy, resp. pouze ve velmi omezené míře. Příznivější situace byla v tomto ohledu v 60. letech, tehdy se podařilo navázat cenné zahraniční kontakty zejména profesoru Bartoňkovi, a sice s Johnem Chadwickem, rozluštitelem tzv. lineárního písma B, který dokonce dvakrát zavítal přímo do Brna – jednou jako host konference *Antika a dnešek* v roce 1966, podruhé v září roku 1970. Díky přehlednému vyúčtování jeho druhého pobytu adresovanému ekonomickému oddělení rektorátu víme, že jej tehdy profesor Bartoněk vzal na výlet do Kralic a do Třebíče a v Brně navštívili divadelní představení. Ubytován byl v hotelu Slavia, a ačkoliv byla jeho přednáška mimo semestr, studenti měli možnost obdržet potvrzení o účasti na ní, aby získali 50% slevu na dráhu.

Stalo se to tak, že jsem napsal jakýsi článek anglicky o znaku číslo, myslím, 25. Chadwick jej označoval A2, jiná samohláska než A. Mně se podařilo dokázat, a to se dnes uznává, že to A2 je vlastně H, s předchozím S, které se změnilo v H. To jsem napsal do článku, který se dostal na základě výměny se zahraničím, která u nás na fakultě docela fungovala, do athénské knihovny britské školy. Tam si to Chadwick přečetl a napsal mi, že se mu to zdá. To mě samozřejmě povzbudilo. Nenapadlo mě, že bych se s ním někdy dostal do kontaktu a že by to pokračovalo dál. (...) To on tady byl dvakrát, poprvé na mezinárodní konferenci *Antika a dnešek* v 66. roce. (...) Pak tu byl v 70. roce, už tu byli Rusi. To už se nad námi stahovaly mraky. On sám mi řekl, že kdybych měl nějaké potíže, ať mu napíšu, že studuji tirinthske tabulky psané v lineárním písmu B. Tam se samozřejmě žádné tabulky nenašly, tak podle toho se mělo poznat, že něco není v pořádku. V roce 1972 jsem skutečně měl nějaké potíže a napsal jsem mu to. On mi odepsal, že je to zajímavé, že jste se dozvěděl i v ČSSR, že se nyní objevily v Tírinthu tabulky. Prostě na to zapomněl. **/ z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem⁸⁶**

Bylo zásluhou právě Johna Chadwicka, že se profesor Bartoněk později mohl několikrát účastnit západních mykénologických kongresů, a to dokonce ještě i v době normalizace. Zdaleka ne vždy to však bylo jednoduché.

85 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

86 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

Organizace British Academy mě pozvala – zase zásluha Chadwickova – ve skupině deseti lidí z ČSR na nějaký pobyt v Anglii. Mně to nedovolili, jeden Angličan pak vyjednal, že pět z deseti vybere česká strana a druhých pět anglická. Zásluhou Chadwicka jsem byl v té anglické. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**⁸⁷

Kromě Johna Chadwicka se tu a tam podařilo pozvat do Brna i jiné zahraniční hosty, nebylo to však v takové míře, jak jsme na to zvyklí v současnosti. Tak například roku 1979 zde přednášel rektor soluňské univerzity prof. Konomis, v témže roce Brno navštívil také prof. Kühnert z Jeny. Že se jednalo o rok na zahraniční návštěvy skutečně bohatý, dosvědčuje výzva z děkanátu, zachovaná v katederní korespondenci, že je třeba „dodat“ 10 posluchačů na besedu se sovětským diplomatem.

Omezené byly též možnosti publikační, obzvláště pokud šlo o zahraniční periodika. Chtěl-li někdo něco takového uveřejnit, musel počítat se značnou byrokracií a doufat, že někdo ideologický souhlas, který byl k tomu nutný, vůbec dostane.

Předložené české znění článku „Surget novus populus“, který připravila dr. Jana Nechutová, CSc., pro časopis Internationale DIALOG Zeitschrift, je po stránce odborné i ideologické zcela vyhovující, a proto dávám souhlas k jeho překladu do němčiny a k jeho odeslání redakci uvedeného časopisu ve Freiburgu v NSR.

Brno 14. X. 1971, prof. dr. Josef Češka, CSc., vedoucí katedry starověké kultury

Článek vyhovuje po stránce ideologické a odborné a může být otištěn v zahraničí.

Brno 24. 10. 1971, prof. dr. J. Kudrna, DrSc., prorektor UJEP

Souhlasím s odesláním článku redakci příslušného časopisu.

doc. dr. Jaroslav Burian, CSc., proděkan

/ ideologický souhlas k článku Jany Nechutové, korespondence katedry, 1971⁸⁸

Ovšem i publikace na domácí půdě byla často spojena s jistými povinnými úlitbami vyšším místům, jak dokládá následující úryvek z dopisu adresovaného prof. Hoškovi. S prosbou o radu se na něj v souvislosti s přípravou výstavy *Antické umění v československých sbírkách* obrací klasická archeoložka a pracovnice Moravského zemského muzea v Brně Věra Hochmanová-Vávrová:

Čím častěji totiž procházejí výstavou, tím více ideologických nedostatků tam nalézají, neboť se v instrukcích nedovídají nic o třídních svárech, jejichž dokladem je – asi – i antické umělecké řemeslo. Snažili jsme se zalepit tuto vadu úvodním citátem z B. E. (pravděpodobně míněn Bedřich Engels – pozn. red.), který oceňuje nadčasovou platnost antického umění – marně. Žádá se po nás urychleně citát v rozsahu aspoň jednoho odstavce, který by marxisticky shrnul význam řecko-římské kultury pro naši ke komunismu spějící současnost. / **z korespondence katedry, 1977⁸⁹**

Omezené byly přirozeně také možnosti zahraničních studijních výjezdů, i když tu a tam se někomu přece jen vycestovat podařilo.

Převládaly samozřejmě výjezdy do zemí východního bloku, kterým se v časech mého studia už kdekdo snažil vyhnout. Hlavně rusisté se děsili povinnosti strávit prázdniny nebo dokonce celý semestr na stavbě vepřína v nedozírných ruských stepích a bez použití běžné techniky. Existovaly však i příležitostné výjezdy do Anglie, Francie nebo Itálie a ve čtvrtém roce mého studia se stalo,

87 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

88 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 6.

89 Ibid.

že fakulta neměla vhodné kandidáty k naplnění kvót na výjezd do Itálie. Padla tedy nabídka, že pokud zvládnou během jednoho semestru italštinu, mohou nabídky využít jako latinář. Italštině jsem se nebránil, a tak se cesta uskutečnila. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**⁹⁰

Socialistická rutina

O následujícím desetiletí (1980–1989) písemné prameny převážně mlčí, korespondence katedry z tohoto období se totiž nezachovala. Významnou změnou zachycenou alespoň v ročenkách bylo však vystřídání profesora Češky na pozici vedoucího katedry. Jeho nástupcem byl docent Stanislav Žaža, rusista, který však byl také absolventem latiny. Pamětníci na toto období vzpomínají jako na poměrně klidné a příjemné. Stejně jako hladinu politického dění obecně nečeřily žádné převratné události, plynul i život na fakultě v intencích jakési „socialistické rutiny“ – víceméně v zajetých kolejích. Kolem poloviny 80. let pak již bylo ve vzduchu cítit určité uvolnění.

Tehdy ten život na fakultě plynul úplně jinak. To prostě člověk ráno přišel, a pokud neučil, tak si dal káfičko, cigárko, a podebatoval s kolegy o tom, co je v oboru nového, jaká kniha vyšla a samozřejmě taky kdo s kým a tak. Filozofové byli od devíti hodin ráno nalezí v Čápo a tam si dávali první inspirační pivo, studenti se zase o něco později občerstvovali v Akádě (v Akademické kavárně – pozn. red.). / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**⁹¹

Já jsem nastupoval v roce 86, když začaly v Sovětském svazu tát ledy, takže někteří si už dovolili nám na přednáškách neříkat ‚soudruhu‘, i když někteří úslužníci nám tak říkali až do posledních dní socialismu, což mě uráželo. A občas si někdo dovolil i nějaký ten vtípek na adresu rozviklaného režimu. (...) Jediné místo, kde se zastavil čas někdy v 50. letech, to byla vojenská katedra. Ale těm vojákům opravdu nebylo dáno, to byli prostě nejbližší z nejbližších, říkalo se, že tohle dělali lidi, co nebyli použitelní ani pro tehdejší socialistickou armádu. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**⁹²

Z nákupního seznamu klasických filologů

Hojná až přebujelá administrativní korespondence katedry odhaluje i starosti zcela všedního charakteru. Žádný akademik přece nemůže existovat bez kvalitního nábytku (v roce 1972 byla tedy bohemistice solidárně věnována otáčecí sedačka), osvětlení (v průběhu 70. let byl pořízen neobvykle vysoký počet stolních lamp, zachována je i jejich katalogizace), zásoby papíru (v roce 1965 fakultní oběžník informoval o akutním požadavku šetření papírem, klasičtí filologové vhodně reagovali oprášením listin s hlavičkou z období první republiky) a psacího stroje, zvláště pokud se jedná o stroj značky Consul. Kanceláře klasických filologů byly pravidelně uklízeny vysavačem značky Jupiter. Do všední reality patřily i všudypřítomné fotografie prezidenta republiky (v roce 1972 katedra takto pořídila sedm exemplářů portrétu Ludvíka Svobody) a samozřejmě vyzdobené nástěnky.

90 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 7. (Nepublikováno.)

91 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

92 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

Zvláštní kapitolou v dějinách údržby byla velká rekonstrukce zařízení knihoven klasické filologie probíhající v roce 1973. Knihovní fond se v této době rozrostl do chodeb a poslucháren a žádal si výroby nových regálů. Místnosti knihovny bylo také nutné vybavit podlahovou krytinou – jedna totiž disponovala parketami, druhá pouze „potrhaným linoleem“.

Mezi méně příjemné události pak bezesporu patřila krádež odlitku hlavy vousatého Dionýsa (zmizela z katederní chodby na počátku října 1976) a dvou mramorových fragmentů, odcizených z násilně otevřené vitríny v lednu 1977. O případném objevení a navrácení ukradených předmětů nevyčísitelné hodnoty prameny mlčí, dá se tedy předpokládat, že k odhalení pachatelů nedošlo. Prostory katedry byly rovněž postiženy živly, v roce 1973 byly čerstvě vymalované chodby a některé místnosti vytopeny. Jednalo se o havárii dva roky starého vodovodního potrubí – že by se tedy historie opakovala? (K podobné havárii došlo nedlouho po otevření dnešní nově zrekonstruované budovy A, jelikož se však Ústav klasických studií přesunul o patro níže, byli tentokrát vytopeni především slavisté).

Osobnosti

Josef Češka (1923–2015)

Josef Češka zasvětil brněnské univerzitě téměř celý svůj život. Na počátku 70. let se stal na dlouhou dobu vedoucím Katedry starověké kultury a působil také několikrát jako proděkan. Vyučoval především dějiny starověku a jeho badatelský zájem směřoval do období pozdní antiky (jeho důstojnou nástupkyní se v tom směru stala Jarmila Bednaříková). V jedné ze svých publikací zpracoval mj. vztah mezi křesťanstvím a římským státem, studentům starověkých dějin je také důvěrně znám jako znalec Ammiana Marcellina, jehož dílo v celém rozsahu do češtiny přeložil vůbec jako první. Pohledy pamětníků na jeho osobnost a na dobu jeho působení v čele katedry, jak již bylo naznačeno výše, se poněkud různí. Nicméně srovnání různých svědectví a pramenových materiálů jasně ukazuje, že jakkoliv byly jeho postoje možná až příliš opatrné a v zajetí byrokracie, leželo mu na srdci především blaho katedry jako celku.

Byla to nepříjemná doba. Jak říkám, profesor Češka podle mého mínění je kvalitní člověk, je člověk charakterní, ale byl to zbabělec. I když možná že je to příliš tvrdé slovo. Byl opatrný a byl toho názoru, že většina věcí prostě nejde, takže je lépe se do nich nepouštět. My jsme ho ironizovali takovým úslovím „inu, abychom nenarazili“. (...) Dbal na to, aby se respektovala tzv. vedoucí úloha strany. (...) Ale nikoho nevyhodil. Podle mého mínění nikoho nepronásledoval. Někteří kolegové jsou jiného názoru, ale já jsem o tom přesvědčen. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**⁹⁴

Myslím si, že byl neprávem považován za takového trošku suchara a za člověka po politické stránce velmi opatrného, protože to určitě nebyl. Když tehdy jako proděkan v aule představoval práce, které uspěly v rámci SVOČ, uvedl práci jedné studentky tímto způsobem: „Příspěvek se zabývá chováním šestiletých dětí na ministerstvu školství...“ načež celá ta naplněná aula – on tam vždycky dovedl ty lidi dohnat, takže bylo plno – vypukla ve smích. A on, když jej chtěl zarazit, tak pravil: „No co? Tady mám MŠ, tak pro mě je to ministerstvo školství.“ No a když smích ještě

93 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 6.

94 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

Josef Češka

Zdroj: Fotoarchiv ÚKS

zesílil, tak on na celou tu aulu pravil: „No co, však někdy to i vypadá, jako by tam ty šestileté děti byly.“ (...) Byl totiž neobyčejně spravedlivý, neměl tady řekněme nějaké blízké kamarády a prosazoval třeba zásadu, že o prázdninách je třeba vybrat si dovolenou. Takže to byla jedna taková animozita vůči němu. On prostě nedovedl preferovat určité skupinky a měřil všem stejně. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**⁹⁵

Profesor Češka je velice zajímavá postava, vzpomínám na něj rád a s respektem. Byl to filolog a historik ze staré školy, odborník naprosto precizní, jeho dílo je poctivé a po odborné stránce se nikdy nezpronevěřil a nebyl poplatný režimu. Moje zkušenost s ním byla veskrze pozitivní, mě bavily dějiny starověku, i když většinu lidí asi ne, že to bylo suché. Byl velice obávaný zkoušející, ale ani to se mi nepotvrdilo, ta zkouška byla velice příjemná. Problém byl v tom, že jako vedoucí katedry byl poněkud suchý byrokrat a možná až přehnaně ustrašený, ve stylu „hlavně, aby z toho něco nebylo“. (...) Rozhodně to ale nebyl člověk mocichtivý. (...) Z toho asi plynulo, že poměry za jeho vedení byly takové sešněrované. Každopádně zajímavé bylo, že po roce 1989 na něm bylo vidět, jak ožil. Na katedru docházel už jako profesor emeritus a byl to úplně jiný člověk, vlídný, uvolněný a se smyslem pro humor. Zřejmě se tehdy vyjevily jeho názory, které skrýval. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**⁹⁶

Myslím, že profesora Češky se všichni tak trochu báli. Ta hierarchie ústavu prostě byla jasná, byla tam paní sekretářka, která byla zcela oddána vedoucímu katedry. (...) Pan profesor byl opravdu obávaná osoba a myslím, že všechny trochu držel v šachu. (...) Byl to jediný pravý katolík, kterého nevyhodili ze strany. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**⁹⁷

Antonín Bartoněk (1926–2016)

Profesora Bartoňka mají v živé paměti mnozí studenti, neboť i přes svůj pokročilý věk téměř do poslední chvíle stále aktivně působil jako vyučující na Ústavu klasických studií – nepřetržitě od roku 1952. Za dlouhou dobu své akademické dráhy byl několikrát vedoucím katedry, resp. později ústavu, kromě toho také proděkanem (v tomto úřadu se v roce 1969 zúčastnil pohřbu Jana Palacha s děkanským řetězem na prsou), a také předsedou akademického senátu fakulty a univerzitním promotorem. Studenty vyučoval klasické řečtině i latině, jeho vědeckou specializací však byly římské dialekty a zvláště mykénština – za všechny publikace z této oblasti jmenujme *Handbuch des mykenischen Griechisch* (2003). Světový věhlas brněnské klasické filologie získal v roce 1958 publikováním své slavné studie, kterou přispěl k rozluštění tzv. lineárního písma B. Známé je jeho přátelství s předním britským mykénologem prof. Johnem Chadwickem. Pohlednice od Chadwicka ve starověkém jazyce svého času vzbudila značný rozruch v řadách bezpečnostních složek, které text nedokázaly rozluštit a musely tedy věřit adresátovi, který jim ho laskavě přeložil.

Do nedávna, kdy jsem s ním hovořila naposledy, byl s to jmenovat jednotlivé ročníky absolventů – u žen jejich jména dívčí i ta po sňatku, u chlapců, kterému fandili fotbalovému mužstvu apod. V každém z nás viděl člověka hodného své pozornosti, osobu hodnou zapamatování. (...) Nevynechal žádnou příležitost předat komukoliv střípek znalostí o milovaném Řecku. Přitom tak činil noblesně, bez jakéhokoliv náznaku, že snad poučuje nevzdělané hordy. O tom svědčí kromě řady poutavých knih i chvíle, kdy jej jako proslulého mykénologa žádali o konzultaci zájemci o určení

95 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

96 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

97 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

Antonín Bartoněk a Zdeněk Zlatuška na exkurzi ve Varnsdorfu, 1965
Zdroj: Fotoarchiv ÚKS

úlovku sobotní houbařské výpravy. Pan profesor nikdy neztratil svůj vlídný, široký úsměv a jistě stále znovu trpělivě opakoval, že Pausaniás sice spojoval název Mykén s houbou – řecky *ὁ μύκης* –, a snad i dodal obě verze příslušné části mýtu. Nakonec však rozumně konstatoval, že mykologii, jež je odvozena od stejného řeckého *ὁ μύκης*, rozumí jen velmi nedostatečně, a předal telefonní číslo na příslušnou poradnu. / **ze vzpomínky Ireny Radové**⁹⁸

To byl skutečně renesanční člověk a měl smysl pro humor. Dnes se paradoxně tvoří vrstva univerzitních profesorů, kteří jsou nafoukaní – podle mě je to jakási substitute někdejších šlechtických titulů. Ale on byl skutečně pravý opak – vstřícný, přátelský, ale přitom měl tu autoritu, která prostě byla vnitřní. Takže na něj vzpomínám jen v dobrém, a kdybych vzal lidi, kteří se výrazně zapsali do historie ústavu, tak je to on na prvním místě. A navíc on patřil do té první ligy v mezinárodním formátu, tím je výjimečný. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**⁹⁹

My jsme jako ročník velice Bartoňka milovali. Kritizovali jsme jeho slečnu a tak dále. Ale milovali jsme ho nejen my latináři, ale vůbec všichni – tenkrát byla latina povinná pro všechny filology, takže učil i latinu pro germanisty, anglisty a další. My jako latináři jsme si na Bartoňka dělali velký nárok, že je náš. Taky nám dával o dvě hodiny víc. / **z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou**¹⁰⁰

Na profesoru Bartoňkovi si velmi cením mimo jiné to, že byl ochoten se podělit o své vědecké kontakty v zahraničí a člověka doporučit. (...) Když jste někde řekli, že jste žák profesora Bartoňka, znamenalo to, že jste všude měli otevřené dveře. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹⁰¹

98 RADOVÁ, Irena. Profesor Antonín Bartoněk zemřel. *Universitas*. 2016, (2), s. 71.

99 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

100 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.

101 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

Jan Šprinc (1917–1989)

Jan Šprinc pocházel z Bohumínska, kde strávil dětství, gymnaziální studia však již dokončoval v Brně, kde se také později zapsal ke studiu klasické filologie na filozofické fakultě. Z důvodu uzavření vysokých škol nacisty musel studium přerušit a dokončil je až po válce. Posléze nějakou dobu působil jako gymnaziální profesor, jako odborný knihovník v Univerzitní knihovně a jako tlumočník z angličtiny, francouzštiny, němčiny a ruštiny. Už z toho je zjevné, že jeho jazykové schopnosti byly zcela výjimečné. Když se roku 1973 po odchodu profesora Ludvíkovského do penze uvolnil úvazek na Katedře starověké kultury, začal zde vyučovat latinskou stylistiku, přičemž jeho vyučovacím jazykem byla většinou – jako za starých časů – latina. Odborně při tom sledoval českou překladatelskou činnost v oblasti antické literatury (výsledkem této práce jsou skripta *Vývoj českého překladu z antické literatury*, 1977) a různé dílčí lingvistické otázky. Sám také překládal Plauta a Pindara, ovšem mnohem více proslul svými překlady z češtiny do latiny a klasické řečtiny. Troufl si dokonce na tvorbu básníka Otokara Březiny, jehož dílo přeložil celé. Rovněž tak sbírku *Kytice* Karla Jaromíra Erbena, libreto Jaroslava Kvapila ke Dvořákově *Rusalka* a výběrově i další českou poezii. Jakožto příznivec živé latiny stál u zrodu spolku „Sodalitas amicorum Latinitatis“, brněnské skupiny intelektuálů, kteří pěstovali latinu jako živý komunikační jazyk. Patřil mezi ně např. známý hudební skladatel Jan Novák. Na své okolí působil Šprinc většinou jako podivín. Byl to člověk hluboce věřící, fascinovaný mystikou a symbolikou čísel, který se, jak vzpomínají pamětníci, i přes svou mírnou povahu dokázal velmi plamenně rozohnit nad zkažeností současného světa a jeho apokalyptické vize pak nebyly k zastavení. Není tedy divu, že mu režim příliš nepřál a on nikdy nedosáhl žádné vyšší akademické hodnosti, ač by na to jeho schopnosti a znalosti zajisté stačily. Závěr života pak strávil zcela v ústraní a zemřel bohužel těsně před sametovou revolucí.

Doktora Šprince pamatují už jen velmi málo. (...) Ten měl obrovské filologické znalosti jako málokdo tady na té katedře. Ten opravdu tou lingvistikou žil. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**¹⁰²

Pan doktor Šprinc četl s těmi studenty, vůbec si to neumím představit (...), řecky a údajně to překládali rovnou do latiny. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹⁰³

Výuka s doktorem Šprincem byla totiž vedena latinsky, byla to jeho podmínka, když nás začal učit řečtinu. Ale nalijme si čistého vína – my jsme toho příliš nenamluvili, byla to spíše pasivní komunikace. Mně připadalo nesmírně inspirativní poslouchat jeho výklad (...), jeho latina byla velice elegantní na poslech, dobře srozumitelná, a navíc byl tak výklad věcnější. Přece jen bylo zřejmé, že i pro něho je to jisté komunikační omezení, takže se držel logičtější struktury věty a nebyl to takový volný řetěz asociací jako v češtině. / **z rozhovoru s Petrem Peňázem**¹⁰⁴

Šprinc, to je zvláštní osobnost. Totiž v tom smyslu, že on měl osudy, že se mu nepodařilo dost dobře naplnit to, o co usiloval. (...) Víím, že věřil na čísla, že na střední škole kdysi na to někdo přišel a napsal nějaké číslo na stěnu a on utekl. On se nikdy vlastně neoženil, byla to trochu rozporuplná osoba. Já bych řekl, že to byl nesmírně hodný člověk. (...) Měl jsem jednu takovou rozlučkovou řeč na jeho pohřbu na centrální (Ústřední hřbitov – pozn. red.). To bylo tři dny před pádem komunismu. (...) Já jsem ho měl vždycky rád, mám rád i toho Březinu, až na pár básní, kterým nerozumím. Březinovi nerozumím. To je jako se Šprincem, Březina jej k sobě přitáhl.

102 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

103 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

104 Rozhovor s Petrem PEŇÁZEM. Brno, Středisko Teiresiás, 5. června 2018.

Vždycky jsem si ho vážil. Jednou jsem viděl, jak v koutě místnosti stál na hlavě – pěstoval jógu.
/ z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem¹⁰⁵

Doktor Šprincl na ten režim doplatil velmi. (...) Ač vynikající odborník a výjimečný neolatinista, byl odsunutý stranou jako nežádoucí osoba, ale v ústraní vytvořil velké dílo. Já jsem ho osobně bohužel nikdy nepotkal, znám ho jen ze vzpomínek těch, kdo to štěstí měli, a z jeho díla. / z rozhovoru s Luborem Kysučanem¹⁰⁶

U doktora Šprinclu bylo možné podobně jako u doktora Hartmanna opravdu sledovat důkladnou praktickou znalost toho jazyka, nicméně na rozdíl od doktora Hartmanna (...) Šprincl byl velmi obtížně sledovatelný. To byl zkrátka sentimentální mystik, který když se zapomněl, dokázal být po třech minutách už někde ve třetí mystické dimenzi – řídil se převážně asociacemi. Fascinovala ho symbolika čísel a podobně. / z rozhovoru s Petrem Peňázem¹⁰⁷

Šprincl uměl skvěle latinsky, ale zkrátka nebyl pedagog. Kdo se chtěl něco naučit, ten se naučil, kdo neměl zájem, mohl lenošit. (...) Kolem Vánoc 88 nám telefonoval, což mě překvapilo. Ptala jsem se, jestli chce mluvit s manželem. „Ne, já chci mluvit s vámi, já se vám musím omluvit.“ „Proboha za co?“ Tehdy jsem se dozvěděla, že když Šprincl nastoupil, Češka ho požádal, aby zkoumal styl mých článků, jestli to píše já, nebo Bartoněk (došel k závěru, že je píše já). Šprincl mi říkal, že mu není dobře a chce mít klidné svědomí. A že považuje za svou povinnost mi tohle říci. Byl to velice čestný a hodný člověk. / z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou¹⁰⁸

Poznáte začátek slavné české básně ve Šprinclově latinském a řeckém překladu?

Decessit mater, in sepulcrum data,
manserunt orbi pueri.
Vadebant quoque mane, luce grata,
quaerentes matrem miseri.¹⁰⁹

Κάεθανε μήτηρ, γῆ κρύφθη, τύμβον θέσαν ἀμφί,
ἄθλια νηπιάρχους κάλλιπεν ὀρφανίους.
Πρῶι δ' ὕπηοῖοι φοί των διζήμενοι αἰεὶ
μητράριον σφετερόν αἰὲν ἐφήμεριοι.¹¹⁰
(Jde samozřejmě o Kytičí Karla Jaromíra Erbena.)

Antonín Hartmann (1910–2001)

Antonín Hartmann pocházel z oblasti Hlučínska, z kraje, který se od 18. století vyvíjel jako součást Pruska pod silným vlivem německé kultury a k českým zemím byl opět připojen až po vzniku Československa. Přesto, nebo možná právě proto, jak sám říkal, mu k srdci česká řeč velmi přirostla. Po studiu na gymnáziu v Hlučíně se vydal studovat klasickou filologii do Brna, kde

105 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

106 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

107 Rozhovor s Petrem PEŇÁZEM. Brno, Středisko Teiresiás, 1. června 2018.

108 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.

109 ERBEN, Karel Jaromír a Jan ŠPRINCL. *Fasciculus florum*. Brno 1985. (Strojopis.)

110 Šprinclův autograf starořeckého překladu poskytl ze soukromého archivu Jiří Farský.

Antonín Hartmann se studenty na exkurzi ve Varnsdorfu, 1965

Zdroj: Fotoarchiv ÚKS

patřil k žákům slavné první generace profesorů zakladatelů. Na fakultě však nepůsobil hned – většinu svého života totiž zasvětil středoškolské výuce, nejdéle působil na klasickém gymnáziu v Brně, kde si po reformě školství a redukci výuky latiny rozšířil aprobaci o matematiku a vedl také hodiny hospodaření na školním pozemku.

K naplnění úvazku ale matematika sama nestačila, a tak jsem pro svůj venkovský původ dobře hospodařil na školním pozemku, o „výrobě“ vajec, mléka aj. jsem přednášel jako absolvent zemědělské školy, i zacházení nebezpečnými nástroji se obešlo bez úrazu. I taková činnost přispěla k obohacení mých pedagogických zkušeností. / **z rozhovoru s Antonínem Hartmannem**¹¹¹

Mezi gymnaziální žáky profesora Hartmanna patřili mimochodem také jeho dva pozdější kolegové – Antonín Bartoněk a Jana Nechutová. Vzhledem k dlouholeté praxi byla jeho hlavním badatelským zájmem metodika výuky latiny, o níž externě přednášel na fakultě už od roku 1951. Mimoto také překládal Plútarcha a sepsal 250 hesel týkajících se řeckých dějin do *Encyklopedie antiky*. Členem katedry se stal roku 1962 a vyučoval především kurzy gramatiky, a to ještě dlouhou poté, co byl již v důchodu. Pro rektorát také neúnavně pořizoval latinská znění diplomů a oficiálních dopisů.

Profesor Hartmann vyhovuje naší žádosti (o latinská znění diplomů a oficiálních dopisů) s opravdu vzácnou ochotou a laskavostí. / **z korespondence katedry, 1973**¹¹²

111 NECHUTOVÁ, Jana a Antonín BARTONEK. Rozhovor s PhDr. Antonínem Hartmannem, CSc., u příležitosti 90. narozenin. *Univerzitní noviny*. 2000, 7(3), s. 63.

112 Archiv MU, fond A 2 FF I, Katedra starověké kultury, karton 6.

Profesor Hartmann byl pojem. Jak svým zjevem, tak imponujícím a důstojným projevem. To byl takový ten klasický charakterní latinář a řečtinář, jak je známe z literatury a filmu. Důsledný, přísný, ale spravedlivý. Ač učil hlavně na středních školách, měl naprosto mimořádný záběr, tvořil vynikající vědecké práce i překlady, a když byla po devadesátém roce na ústavu obnovena stará řečtina jako samostatný studijní obor, aktivně se podílel na jeho budování. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**¹¹³

První dva měsíce mě latina nebavila, těžko se mi učila slovíčka, nebyl jsem zvyklý z jiných jazyků. (...) Během čtvrtletní písemky – učil nás tehdy Hartmann – jsem tam měl dva minus, ale pak jsem z písemky dostal jedničku, tím jsem se stal obětí toho, že když někdo dosáhne úspěchu, tak si ho chce udržet. (...) Hartmann nás měl v tercii a kvartě, tyto první dva roky jsou nejdůležitější. Učil nás gerundium a gerundivum tak skvělým způsobem, že si to pamatuji pořád. Potom jsme už měli jiné, ale byl to on, kdo nám dal základ. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**¹¹⁴

Doktora Hartmanna pamatuji také. Ten už měl takové ty vlastnosti skutečně starých učitelů. To se dá téměř generalizovat, že všichni starší učitelé mají větší pochopení pro studenty a také pro to, že tak jako oni to ten student skutečně nemůže u zkoušky umět. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**¹¹⁵

Doktor Hartmann, to byla taková ta stará škola včetně fyzických trestů, které ale fungovaly – po hlavku od doktora Hartmanna jsem dostal mnoho, ale dostával jsem je rád. „Pojď, ať tě potrestám“, to byla jeho typická výzva; a „zasloužíš pohlavek, popleto“. (...) Byl to velmi dobrý učitel – systematick a energický muž, který dovedl dát věcem řád. / **z rozhovoru s Petrem Peňázem**¹¹⁶

Oldřich Pelikán (1913–1987)

Po profesoru Hejzlarovi se do čela semináře klasické archeologie postavil Oldřich Pelikán, rovněž jeden z absolventů brněnského klasického studia ještě v meziválečném období. Členem katedry se pak stal až v roce 1959, předtím pedagogicky působil na klasickém gymnáziu a na univerzitách v Olomouci a v Bratislavě. Jeho předním zájmem byla provinciální plastika římského Podunají. Zajímal se také o slohový vývoj římského umění, jemuž věnoval německy vydanou monografii *Vom antiken Realismus zur spätantiken Expressivität* (1965). Ve formě skript sepsal též vysoce kvalitní českou učebnici *Dějiny antického umění* (1971). Jeho publikační činnost je však mnohem rozsáhlejší, přispíval jak do odborných, tak do populárněvědných časopisů, jako je třeba *Naše věda* založená kdysi Vladimírem Grohem.

V bystrém, živém a vždy k výkladu připraveném dr. Pelikánovi se nám dostalo učitele, který antiku nechápal jako výuku jazyka a literatury, nýbrž jako předmět, rozvíjející kulturu člověka. / **ze vzpomínky Radislava Hoška na svého někdejšího gymnaziálního učitele**¹¹⁷

113 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

114 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

115 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

116 Rozhovor s Petrem PEŇÁZEM. Brno, Středisko Teiresiás, 1. června 2018.

117 HOŠEK, Radislav. Vzpomínka na docenta PhDr. Oldřicha Pelikána, DrSc. *Zprávy jednoty klasických filologů*. 1989, 30–31, s. 107.

Zdeněk Zlatuška (1928–2003)

Zdeněk Zlatuška patřil také k absolventům brněnské klasické filologie a s katedrou později spojil podstatnou část svého života (působil zde od roku 1952). Vyučoval latinu, a to nejen na filozofické fakultě, ale též studenty Veterinární a farmaceutické univerzity. Odborně se zaměřoval na problematiku římských dějin, překládal antické texty i odbornou literaturu, nicméně pro svůj vyhraněný demokratický postoj se později dobrovolně z vědecké práce stáhl (ve zprávách o činnosti katedry se opakovaně dočteme, že „jeho další odborný růst není pravděpodobný“) a věnoval se speciální problematice lékařské a veterinární terminologie, o kterých ještě v důchodovém věku přednášel na příslušných vysokoškolských pracovištích. Na katedře se formálně věnoval excerpcím pro nově vznikající latinský slovník, ve skutečnosti tím však „maskoval“ práci na opisování a šíření samizdatové literatury. Pamětníci také vzpomínají na jeho obdivuhodné analytické myšlení – hrál prý skvěle šachy a mariáš. Na fakultě pak tuto svou schopnost uplatňoval jako vedoucí rozvrhové komise. Kromě toho měl také na starosti v TJ Univerzita Brno masový sport, koordinoval vydávání skript, knihovnu starověkých dějin a staral se o katederní nástěnky.

Celou dobu, co já jsem s ním seděla, předstíral, že vytváří česko-latinský slovník. Většinou psal něco na stroji, pracoval totiž na samizdatech, takže měl těch svých šest kopíráků a tak tam něco datloval a kouřil. A já jsem taky kouřila, takže v naší pracovně byl cítit cigaretový dým, vůně kávy a prach na všech knihách. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹¹⁸

Doktor Zlatuška (...) byl pak už spíše takový lhostejný. Já ho pamatuji již jako staršího člověka, který to s tou výukou a vědou příliš nepřeháněl. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**¹¹⁹

Nás doktor Zlatuška nikdy neučil, ale samozřejmě jsem ho znal. To byl velmi dobromyslný a osobitý a velmi vzdělaný člověk, ale pro mě to byl takový křemílek, který tam kdesi ve své pracovně, obklopen oblakem dýmu, obrůstá mechem. Já jsem se například o jeho existenci dozvěděl asi až po dvou letech. (...) Byl ztělesněním jakéhosi flegmatického stoicismu, a je tedy poněkud úsměvné, že právě jeho synem je bývalý rektor Zlatuška, svou temperamentní povahou a dalekosáhlým veřejným angažmá jeho pravý opak. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**¹²⁰

118 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

119 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

120 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

Vstávání z popela 1989–2000

Sametová revoluce a klasická filologie

Do Brna se zprávy o tom, co se v Praze stalo v pátek 17. listopadu 1989 a co se na nadále děje, dostaly vzápětí. Již první dny byly plné vzrušení, porad a rozhodování. 20. listopadu ráno studenti vyhlásili stávkou a odpoledne se uskutečnilo velké shromáždění na dvoře areálu na ulici Arna Nováka. Nejvýraznější osobností těchto událostí z řad vyučujících se stal lingvista Dušan Šlosar. Studentských „vůdců“ bylo několik a mezi nimi také Roman Švanda a Vladimír Fanta, studenti češtiny a latiny, první jmenovaný je dnes známý kulturně angažovaný kavárník a básník. Mezi jejich mladší spolužáky patřil také Lubor Kysučan, dnes již docent, působící aktuálně na ostravské filozofické fakultě.

Znamé události v Praze se odehrály v pátek, pak přes víkend už bylo jasné, co se děje, no a my jsme v pondělí přišli na fakultu. Na dvoře i v budově se shromažďovali studenti i vyučující, už začínaly nějaké studentské akce a objevil se tady děkan profesor Chloupek, výborný bohemista, (...) a ten nám moudře a pragmaticky řekl: „Jste dospělí a rozumní lidé, tak jednejte podle svého svědomí.“ A pak se několik týdnů na fakultě neobjevil a nechal dějinám volný průběh. (...) Většinou jsme trávili čas tady na fakultě, tvořili jsme letáky, které se pak ručně opisovaly nebo tiskly na cyklostylu a rozdávaly po městě. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**¹²¹

Byla stávka, všude byly letáky, všude se cyklostylovalo (kopírky ještě moc nebyly). Třeba manžel celý měsíc nepracoval, jenom roznášel letáky a běhali jsme po demonstracích. Byla to nádherná doba. Fakulta byla otevřená ve dne v noci. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹²²

Z řad akademických pracovníků tehdejší Katedry starověké kultury se do revolučního dění aktivně nikdo příliš nezapojoval. Jistou výjimkou byl doktor Zdeněk Zlatuška, který se podílel na opisování samizdatových textů a společně se svou manželkou byl v kontaktu s pražským disentem.

My jsme to tehdy všichni přivítali a šli jsme do toho hned, ale ne na nějakých viditelných postech, které by něco znamenaly. Účastnili jsme se toho jako většina ostatních. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹²³

Když už to vypadalo na tu revoluci, tak na ústavu byla u některých kolegů cítit mírná skepse. Někteří se báli, že zas něco podepíšou a pak to zase špatně dopadne. Ale Zlatuška mi říkal, že on chladí na ten převrat slivovici už od března. (...) Ta Havlova pravda a láska se jako by zhmotnila ve vzduchu, v tom sněhu a dešti a na Svobodáku všichni plakali, nadechli se té svobody, tehdy se děly racionálně nepopsatelné, nezachytitelné věci. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹²⁴

121 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

122 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

123 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

124 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

Protestní plakáty vylepené na vrátnici fakulty, listopad 1989

Zdroj: Digitální knihovna fotografií MU

Události roku 89 proběhly, já bych řekla, v intencích této fakulty, která už předtím byla velmi klidná. Proto ani ten rok 89 nebyl nějak vyhrazený, že by se třeba lidé vyhazovali a podobně. (...) Studenti tady měli hlídku, byla tu spousta plakátů, při vstupu jsme se museli legitimovat, ale já jsem měla studentů hodně, tak jsem se jen zeptala: „Znáte mě?“ A oni: „Známe.“ (...) Pamatuji si, že vyšel seznam těch, kteří by měli fakultu opustit, ale tam spíš byli lidi, kteří byli politicky indiferentní a kteří se nelíbili studentům. Spíš něco jako dnes předmětová anketa. (...) Jinak to všechno probíhalo velmi důstojně. (...) Na ústavu byla pěkná atmosféra, všichni se tak nějak uvolnili. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**¹²⁵

Své příznivce, především v osobě čerstvé odborné asistentky Jarmily Bednaříkové, našlo na katedře také nově vznikající Demokratické fórum komunistů, politické uskupení, jež se hlásilo k socialistickým ideálům, odmítalo ovšem vládu jedné strany, odsuzovalo okupaci vojsk států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a volalo po plné rehabilitaci občanů neprávem postižených normalizací.

(Demokratické fórum komunistů) nějak tak tiše vyšumělo. Byla jsem tenkrát v Praze na setkání spisovatelů a tam vystupovali lidé, kteří se prohlašovali za koryfeje tady tohoto hnutí, ale na nich bylo vidět obrovské sobectví a nenávisť, až mrazivá. (...) Tohle byly vyložené typy, co si myslely, že oni jsou těmi vyvolenými. (...) Tak jsem si řekla, že tohle ne, to není ono. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**

125 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

Otevření nových obzorů a možností

S nově získanou svobodou se najednou pro studenty i vyučující otevřely v mnoha směrech dosud nepoznané možnosti. Předně opět získali možnost podílet se jako členové akademického senátu na chodu své alma mater. Pamětníci na toto období vzpomínají jako na dobu naplněnou velkými ideály.

Nikdo z nás věcně nerozuměl otázkám řízení, ekonomiky a vlastně ani vědy a hodně jsme se podobali slavným poválečným akcím *Mládež vede Brno*. Nikdo z nás nebyl sice v té době ve vedení fakulty či katedry a ani jsme si to neuměli představit, protože v našich myslích byly všechny řídicí role asociovány se zasloužilými profesory, ale byli jsme členy senátu jako revolučního orgánu pyšného na nebývalou studentsko-učitelskou paritu a naši touhou bylo nechat povstat z mrtvých tu mýtickou fakultu, kterou jsme si jako ptáka Fénixe (my filologové jsme tenkrát ještě říkali Foiníka) vysnili na základě vyprávění svých učitelů, napravovat křivdy jako středověcí rytíři a „nebýt jako oni“. Nic z toho se nám nedařilo, ale to jsme si tenkrát neuvědomovali. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**¹²⁶

Na fakultu se také vrátili lidé, kteří měli za normalizace zakázáno přednášet, a jejich přednášky byly nyní doslova přeplněné.

Přiznám se, že latina v té době u mě stála trochu v pozadí, některé předměty se třeba neučily, bylo to takové rozvolněné, ale hlavně jsem lítal po přednáškách lidí, kteří předtím přednášet nemohli, jako byli vynikající lidé profesor Lubomír Nový, profesor Jaroslav Marek, spisovatel, dramatik a budoucí ministr kultury Milan Uhde. (...) Bylo to krásné období, naplněné pocitem svobody, ale současně velmi hektické – všichni chtěli honem a rychle stihnout všechno nové a dříve potlačované, veškerou tu explozi informací a zážitků. (...) Z onoho jara a letního semestru devadesátého roku mám v paměti takový na jedné straně radostný, ale současně až trochu splašený kaleidoskop. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**¹²⁷

Atmosféru doby skvěle odráží časopis *Echo Latina*, který začali krátce po převratu vydávat právě brněnští studenti latiny, zejména již zmíněný Lubor Kysučan a také Karel Mikula, dnes ředitel Biskupského gymnázia v Brně. Vlastními slovy hlavního editora jde skutečně o pel-mel nejrůznějších příspěvků, z nichž společně číší radost a také velká očekávání. Málokdo si nechal ujít příležitost, aby se konečně svobodně vyjádřil k nejrůznějším otázkám, takže o přispěvatele časopisu nouze nebyla. Na stránkách časopisu nalezneme úvahy nad aktuálním politickým děním, nad budoucností latiny v naší vlasti, ale také nejrůznější latinské žertíky po boku článků víceméně seriózního a odborného charakteru. Na podobě jednotlivých čísel časopisu je možné velmi dobře sledovat překotný technický vývoj začátku 90. let – zatímco první čísla mají podobu strojopisu a klasických předrevolučních skript, další jsou již psána na počítači a úroveň jejich technického zpracování se číslo od čísla zvedá.

Je to prostě fenomén 90. let, není to odborný časopis, i když tam jsou některé velmi kvalitní články. (...) Trávili jsme na tom hodně času, byla s tím i velká korespondence, ale bavilo nás to. / **z rozhovoru s Luborem Kysučanem**¹²⁸

126 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 9. (Nepublikováno.)

127 Rozhovor s Luborem KYSUČANEM. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

128 Ibid.

I „klasici“ jdou s dobou

Počátek 90. let, jak jsme již naznačili zmínkou o různorodosti forem prvních čísel časopisu *Echo Latina*, s sebou přinesl poměrně rychlý technický vývoj v oblasti informačních technologií a brněnská filozofická fakulta v tomto směru dohnala, ba dokonce předešla Evropu velmi rychle. Mezi vůdčí pracoviště v oblasti zavádění IT technologií tehdy patřil, ač to pro mnohé může být s podivem, právě Ústav klasických studií, a to především díky nově nastoupivšímu odbornému asistentovi Petru Peňázovi.

My z informatické party jsme hardwarem i softwarem žili, četli jsme informatické časopisy a ceny, které se tehdy měnily rychleji než dnes, jsme sledovali jako akcionář burzu. (...) Nevěřili jsme v budoucnost absurdně vizuálního operačního systému Windows a snili jsme o internetovém připojení na každý pracovní stůl, neboť i pouhé odeslání e-mailu zprvu předpokládalo odebrat se do Laboratoře výpočetní techniky a tam spustit poštovního klienta správným sledem textových příkazů. (...) Počátek 90. let přinesl na Masarykovu univerzitu a zvláště na filozofickou fakultu rozvoj tak bouřlivý, že jsme Evropu dohnali a předešli nejprve v tomto odvětví. Pamatuji si na paradox svých služebních cest na univerzity ve Vídni, v Římě a v Soluni, kde jsem marně hledal partnery takového pracoviště, jaké zřídil Jiří Rambousek na filozofické fakultě. Akademici, s nimiž jsem jednal, se jen nedůvěřivě usmívali představě, že by technologie mohly hrát tu roli, o níž jsem mluvil. Jejich psací stroje měly sice elektronickou paměť a výměnné tiskové hlavy, ale o internetu nevěděli nic a o e-mailu jen to, že je a že ho ke služebním účelům snad využívá rektorát. Byli jsme velmi pyšní, že nám na slavných evropských školách naslouchají jako apoštolům informatiky. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**¹²⁹

Na sklonku 90. let pak informační technologie pronikly i do studijní agendy, která zaznamenala zásadní proměnu s nástupem Informačního systému. Dnes si bez něj už stěží dokážeme představit akademický provoz – přihlašování na zkoušky, zapisování známek a samozřejmě interní korespondenci.

Přihlašování na zkoušky za nás bylo ještě na nástěnce, takže tam pak byly škrtnance, když někdo zpanikařil a narychlo se přišel odhlásit. Výsledky se tam dávaly potom taky. Nejdříve jen tak, potom pod nějakými přezdívkami, ale to bylo spíš směšné. (...) Pamatuji si, že první mail jsem si zřídila na podzim 2000 v Santiagu, kde jsem byla tehdy na studijním pobytu, v nějaké internetové kavárně. To tehdy bylo – člověk tam měl nějaký omezený čas, takže jsem musela rychle, abych to stihla. / **z rozhovoru s Janou Mikulovou**¹³⁰

Významným počinem, který dodnes značně usnadňuje vědeckou práci v oblasti klasických studií, ale i jiných humanitních oborů, bylo zřízení rozsáhlé kolekce elektronických databází s názvem *Litterae ante portas*. Obsahují především digitalizované texty v latině a staré řečtině, ale umožňují též čerpat např. ze zahraničních elektronických encyklopedií.

Pan profesor Bartoněk, když ještě před revolucí přišly na fakultu dva počítače, slovy dva počítače – byly to takové obrovské kraksny –, jakmile se to dozvěděl, šel za tajemníkem a jeden ten počítač si hned vyžádal a učil se na něm pracovat. (...) Tím, co dělá lidi stále mladé, je otevřenost novým věcem. A tu oni (kromě profesora Bartoňka i profesorka Nechutová – pozn. red.) měli. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹³¹

129 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 10. (Nepublikováno.)

130 Rozhovor s Janou MIKULOVOU. Brno, Akademická kavárna, 16. února 2018.

131 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

Vědění na dosah ruky aneb experiment řečený Ergastulum

Těžko by člověk hledal studenta klasických studií, který se na fakultě pohyboval v 90. letech a který by nevěděl, co je to *Ergastulum*. A velmi pravděpodobně by to věděli i studenti jiných oborů než jen těch vyučovaných na tehdejší ÚKS. Takto byl totiž označován komplex místností vyplňující roh budovy nalevo od někdejší posluchárny 17 (později A31), kde se ve vysokých regálech podél stěn ukrýval rozsáhlý katederní knižní fond a kde také probíhala seminární výuka v menších skupinkách. Až dosud však tyto prostory mimo výuku přístupné nebyly, což se nyní – opět zásluhou Petra Peňáze – změnilo.

Vrcholem mé snahy o využití informačních technologií a zpřístupnění dávno zapomenutých a polozříčených chrámů vědy byl experiment řečený Ergastulum. Studenti takto nejprve – s narážkou na moje vyučovací metody – překřtili původní seminární knihovnu, kde jsem začal vyučovat mnoho předmětů, k nimž jsem měl pramálo erudice: latinskou i řeckou gramatiku normativní i historickou, komentovanou četbu řady autorů, metriku. Kázal jsem jim o hodnotách skrytých v dalších knihovních místnostech katedry, tehdy už Ústavu klasických studií, a studenti namítali, že do těchto místností nemají přístup. Složitým diplomatickým manévrováním se podařilo dosáhnout nevídané věci: tajemník fakulty slíbil uhradit vznik dveří na místě bývalého vnitřního okna z knihovny Jednoty klasických filologů do spojovací chodby mezi schodištěm a seminární knihovnou. Netušil, že tak formálně legalizuje moji tajnou stezku: tímto oknem jsem totiž pronikal do knihovny Jednoty klasických filologů už jako student, když se mi nepodařilo získat k ní klíče, což bývalo často. Vznikl tak celek tvořený čtyřmi místnostmi, které za mého studia bývaly mým tajným útočištěm, a do tohoto areálu získali studenti přístup: vznikla trvale přístupná studovna, k níž se dříve užší termín Ergastulum nově vztáhl, a získal tedy nový obsah. Jako Luther své teze jsem pyšně vyvěsil *Regulas Ergastuli*, adaptované z historických pravidel knihovny strahovského kláštera. Součástí všech těchto úprav byly i další kroky, o kterých se patrně nestorům brněnské klasické filologie nesnilo: všechny regály s knihami jsme vystěhovali a rekonstruovali jsme celý areál jako společenský prostor: proběhlo přebroušení a lakování parket, natřeli jsme regály, tvořili jsme orientační značení regálů v knihovně, instalovali osvětlení, garnýže a záclony na oknech, opravili stoly a na ně postavili počítače a tiskárny. *Dabo tibi calculum candidum*, hlásila úvodní obrazovka těchto počítačů slovy autora novozákonní Apokalypsy. Zásluhu na tomto díle, které do Ergastula začalo lákat mnoho zájemců z jiných ústavů, ale z něhož fakulta uhradila jen malou část, měli studenti sami, především nevídaně obětavý Tomáš Hlavička, který se ve zvláštní atmosféře oné převratné doby rozhodl rozšířit dřívější vzdělání odborného matematika o klasickou filologii a pracoval v Ergastulu dnem i nocí. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**¹³²

Konec akademické „pakárny“ – éra (čestných) titulů

Pro mnohé akademiky, kteří předtím nebyli považováni za politicky dostatečně spolehlivé, touto dobou konečně nadešla příležitost k tomu, aby se habilitovali. Z fakulty odborných asistentů se tak konečně začala opět stávat fakulta vedená docenty a profesory. Křivdy spáchané na mnohých vynikajících vědcích byly alespoň částečně zpětně odčiněny udělováním čestných titulů. Tyto ceremonie se neobešly bez latinských proslovů. Aby byly pronášeny s patřičnou výslovností a dikcí, promotorem univerzity byl dočasně jmenován profesor Bartoněk.

Když padl komunismus, na univerzitě se začaly dávat vědecké tituly v poněkud větší míře než předtím. Čestné tituly myslím. Začali je dostávat spisovatelé. Protože to mělo být latinsky, muselo to mít

132 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 11. (Nepublikováno.)

latinský přednes. Byl jsem jmenován promotorem univerzity. Tak jsem to asi čtyři roky dělal, při té příležitosti jsem se setkal se zajímavými lidmi. (...) Přijel třeba Škvorecký, byl o dva roky starší než já, (...) proto jsme si mohli docela hezky vykládat o tom, co on popsal ve své povídce Prima sezóna. / **z rozhovoru s Antonínem Bartoňkem**¹³³

Obnovit (a prohloubit) bylo také možno starší zahraniční kontakty profesora Bartoňka a docentky Bartoňkové, a tak se mohla např. Daniela Urbanová nyní již zcela bez problémů vydat na tři roky na lektorát do Neapole.

Těsně po revoluci nebo spíš po otevření železné opony vůči nám byli kolegové ze západních univerzit vstřícní, v prosinci nebo v lednu, jsme byli pozvaní do Vídně. (...) Pan profesor Bartoněk už tam známý byl, mohli jsme tam jezdit do knihovny a pracovat. (...) Bez té vídeňské knihovny bychom se vlastně nikam odborně nedostali. / **z rozhovoru s Danielou Urbanovou**¹³⁴

Noví studenti, renesance výuky latiny

90. léta byla obdobím, kdy se na gymnázia opět ve velkém vrátila výuka latiny. Často byla v této souvislosti zmiňována první republika, mnozí si představovali, že pro klasickou filologii nastane velká renesance a že se situace vrátí do stavu před druhou světovou válkou. To se tak docela nestalo, nicméně počet studentů, kteří se nyní opět po dlouhé době, kdy byl otevírán jeden ročník latiny za dva až tři roky, hlásili ke studiu, byl enormní a není divu, že všechny naplňoval optimismem. Příjímací zkoušky opět začaly plnit funkci určitého síta, tentokrát již ovšem bez politického podtextu. Pro představu – v písemné části musel uchazeč překládat poměrně obtížný text Cicerona a prokázat dobrou znalost alespoň ve dvou světových jazycích!

S nárůstem počtu studentů bylo třeba také posílit řady pedagogů. Latinskou gramatiku tehdy vyučoval také předrevoluční vedoucí katedry profesor Žaža a studenti se v seminářích potkávali s tehdejšími doktorandy Danielou Urbanovou a Petrem Peňázem, kteří na základě italských učebnic mj. společně zpracovávali nová skripta k latinské syntaxi. Petr Peňáz se nebál inovací ve výuce obecně, a tak měli například v jeho seminářích studenti možnost ještě před četbou Caesara proniknout do Galie společně s latinsky mluvícím Asterixem.

Na výuku s ním vzpomínám velice ráda. Učil nás pokročilejší syntax a to bylo najednou takové otevření dveří, prostě netušených světů. Latina přestala být takový ten pravidelný jazyk, ale začaly se tam promítat různé jazykové nuance. (...) Bylo to poměrně náročné, automaticky se počítalo, že když se probral nějaký jazykový jev, tak na příště budou mít všichni k tomu připravené úplně všechno. / **z rozhovoru s Janou Mikulovou**¹³⁵

Oproti současnému kurikulu bylo tehdy studium ještě tzv. dlouhé magisterské, tedy pětileté. Jakýmsi předchůdcem bakalářských státnic ovšem byla na latině souborná zkouška po 2. ročníku, která sestávala z četby Cicerona, Sallustia a Ovidia, samozřejmě bez možnosti používat slovník.

To byla podle mě asi nejtěžší zkouška na latině vůbec nebo minimálně já jsem se na ni učila ze všeho nejvíc. / **z rozhovoru s Janou Mikulovou**¹³⁶

133 Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

134 Rozhovor s Danielou URBANOVOU. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

135 Rozhovor s Janou MIKULOVOU. Brno, Akademická kavárna, 16. února 2018.

136 Ibid.

Ženy přebírají otěže

V roce 1992 stanula v čele ústavu poprvé žena – tehdy čerstvá profesorka Jana Nechutová, která se v roce 1995 dokonce stala děkankou fakulty, historicky první a dosud jedinou ženou na této pozici. Sluší se ale připomenout, že byla po Františku Novotném, Karlu Svobodovi, Vladimíru Grohovi a Ferdinandu Stiebitzovi již pátou osobností ústavu, která tohoto postu dosáhla, jakkoliv po velice dlouhé době. Další ženou v čele ústavu se pak v roce 1998 stala Daša Bartoňková.

Zdeněk Zlatuška mi prorokoval, že budu vedoucí katedry, asi tak v roce 85, tak to jsem se mu vysmála, že proč zrovna já bych měla být vedoucí katedry. A on mi říkal: „Jen počkej, však se dočkáš.“ No a taky jsem se dočkala. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹³⁷

Nemyslím si, že by se na nás jako na ženy někdo někdy díval skrz prsty. Pokud se k nám chovali jinak, tak to bylo spíše v pozitivním slova smyslu. (...) Nevím, jestli byla tehdy ještě nějaká jiná žena v čele nějakého ústavu, každopádně ve vědecké radě jsem byla jediná, a navíc nejmladší. Ale nikdy mi nikdo nedával najevo žádné opovržení, ani v nejmenším. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹³⁸

Masová adopce na ústavu aneb příběh Římské obce

V polovině 90. let se na ústavu studenti seskupili a vytvořili tzv. Římskou obec – jakousi předchůdkyni současného studentského spolku. Všichni se stali římskými občany, a protože už byli dospělí, nebylo možné tak učinit jinak než adopcí. Tento slavnostní akt proběhl v největší učebně ústavu, v tzv. třicítce (dnešní A31) za účasti doc. Bednaříkové, která se stala také adoptivní matkou všech zapojených studentů.

Studenti se stali občany prostřednictvím adopce, tzn. byli arogováni. (...) Já jsem byla jejich adoptivní matka, tzv. *ava populi Romani*, i když jsem si přála být *magistra utriusque militiae*, ale studenti mi vysvětlili, že to být nemohu, protože nemáme koně. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednaříkovou**¹³⁹

Studenti však organizovali i jiné kulturní akce a aktivně se zajímali o antické dědictví nejen ve výuce, ale i ve svém volném čase. Potkávali se především v tehdejší ústavní knihovně – v již zmíněném Ergastulu.

Byli jsme tehdy o patro výš než dnes. Stará knihovna fungovala tak, že to byla část dnešní učebny A31, pak byla ještě v těch místech, jak je kuchyňka. V knihovně pracoval Peňáz, ale chodili tam i studenti a tak se potkávali. / **z rozhovoru s Janou Mikulovou**¹⁴⁰

Rozšíření studijní nabídky

V roce 1993 nabídl Ústav klasických studií studentům další obor – novou řečtinu, jejíž výuka byla zpočátku spojena se jménem významné pražské byzantoložky a překladatelky Růženy Dostálové. Pod vedením profesorky Nechutové výzkumná činnost ústavu také stále více směřovala

137 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

138 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

139 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

140 Rozhovor s Janou MIKULOVOU. Brno, Akademická kavárna, 16. února 2018.

k ediční práci na poli českolatinské medievistiky. Tou se v Brně zabýval již profesor Ludvíkovský, izolovanost východního bloku ale bránila růstu tohoto oboru. Největší rozvoj nastal právě až v devadesátých letech, kdy se otevřely nejen hranice státní, ale také hranice badatelské. Do Čech (a na Moravu) se dostávala západní literatura, zahraniční studenti a ceněné databáze. Masarykova univerzita jako vůbec první v republice nabídla akreditované doktorské studium latinské medievistiky.

Osobnosti

Jana Nechutová (nar. 1936)

Jana Nechutová se narodila v Olomouci, od dětství však žila v Brně a po maturitě si jako studijní obor zvolila kombinaci latiny a staré řečtiny. Od roku 1961 po krátké praxi v archivu v Třeboni začala působit na Katedře starověké kultury jako vědecká aspirantka pod vedením profesora Ludvíkovského, jednoho ze zakladatelů medievistiky u nás. Společně s Dašou Bartoňkovou byla mezi prvními ženami v řadách akademických pracovníků katedry. V tomto ohledu jí náleží přimát také na postě vedoucí ústavu a dokonce děkanky fakulty. Za nejdůležitější přínos svého děkanátu sama považuje stavbu ústřední fakultní knihovny. Počátky její vědecké kariéry, po jejím vystoupení z komunistické strany značně zkomplikované dějinnými událostmi, jsou spojené se jménem Mikuláše z Drážďan. Na základě prací o této osobnosti získala titul CSc. a rovněž doktorát. Řádná habilitace jí ovšem byla umožněna až po sametové revoluci v roce 1991. Představuje významnou osobnost latinské medievistiky a pro mnohé je neodmyslitelně spjata s výzkumem na poli české reformace a se jménem Jana Husa. Studenti a odborná veřejnost hned několika oborů (předně historici a filologové) čerpají z jejích publikací věnovaných středolatinšské literatuře: *Stručné dějiny latinské literatury středověku* (2013, s Danou Stehlíkovou), *Latinská literatura českého středověku do roku 1400* (2000, vyšlo též v německém překladu v roce 2007).

Daša Bartoňková (nar. 1939)

O jeden studijní ročník později než Jana Nechutová nastoupila na studium klasické filologie v Brně také Daša Bartoňková (tehdy Hajdová). Původně latinu vůbec studovat nechtěla – hlásila se na angličtinu a prehistorii (tehdy nejžádanější obory), kam ovšem z kádrových důvodů nebyla přijata. Ke studiu latiny ji přesvědčil tehdejší asistent Bartoněk. V roce 1961 nastoupila na katedru jako asistentka, zpočátku se věnovala hlavně vydávání pramenů k dějinám Velké Moravy, později však převzala po zesnulém profesoru Stiebitzovi výuku antické literatury, jež byla její doménou po celou dobu jejího působení na fakultě. Badatelsky se věnovala mj. problematice prozimetra. V 80. a 90. letech pak strávila celkem 10 let výukou v Itálii, nejprve na univerzitě v Neapoli, posléze v Benátkách, kde měla možnost získat cenné zahraniční kontakty. Jejich plodem je mj. vydání českých překladů dvou studentům dobře známých přehledových publikací – jde o *Dějiny řecké literatury* Luciana Canfory a *Dějiny římské literatury*, jejichž autorem je Gian Biagio Conte. Na sklonku 90. let se stala vedoucí ústavu a později vedla „Středisko pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních“ – rozsáhlý grantový projekt, který umožnil navázat spolupráci s dalšími jazykovými katedrami na fakultě a vydat mnoho užitečných publikací.

Mimo jiné tam přišel i asistent Bartoněk, to jsem ho poprvé viděla, a jestli teda bych nešla na tu klasickou filologii. A já jsem mu odpověděla, to si pamatuji: „No v nejhorším ano.“ (...) Na jedné schůzi katedry, už se to chýlilo ke konci a Češka oznámil, že z ministerstva přišla výzva na obsazení

Jana Nechutová ve funkci děkanky fakulty, 1995

Zdroj: Archiv MU, Sbírka C I fotografie, inv. č. 70 Jana Nechutová

Daša Bartoňková, 1987
Zdroj: Fotoarchiv ÚKS

místa na univerzitě v Neapoli, ale že to tady samozřejmě nepřípadá v úvahu. Již to chtěl uzavřít, když do mě Jana strčila a řekla: „Dášo, hlas se, ty máš přece vystudovanou i češtinu.“ Tak jsem se přihlásila. (...) Pak jsem se na jaře dozvěděla, že jsem byla přijata, nástup v listopadu. Italsky jsem neuměla, doma dvě malé děti a pan profesor nebyl zrovna samostatný, to byl vědec, jak se patří.
/ z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou¹⁴¹

S nakladatelstvím, kde vyšel Canfora, se nám podařilo domluvit – velkou roli v tom sehrál profesor Stramaglia, se kterým jsem se seznámila na konferenci v Cassinu – že by za to nic nechtěli. (...) Vydání Conta – ten vyšel ve Florencii, nikoliv v Bari – nám dohodil také Stramaglia. Když se ve Florencii ptali, kolik platíme v Bari za Canforu, tak jsem popravdě řekla, že nic. A tak oni rovněž nic nechtěli. **/ z rozhovoru s Dašou Bartoňkovou¹⁴²**

141 Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.

142 Ibid.

ÚKS dnes 2000–2018

Počátek nového milénia znamenal pro brněnskou klasickou filologii další předání pomyslné štafety mladší generaci. Dašu Bartoňkovou vystřídala v roce 2004 v čele ústavu Irena Radvá, která se společně s Katarinou Petrovičovou postupně ujala také výuky antické literatury. Z řad doktorandů a doktorandek prof. Nechutové se utvořila skupina schopných medievistů a editorů, kteří se věnují bádání a ediční činnosti na poli literární produkce české reformace. Není přitom bez zajímavosti, že co se genderového složení pedagogického sboru týče, došlo již definitivně k obrácení poměru ve prospěch žen.

Moje maminka vždycky říkala: „Timeo philologiam in manibus mulierum.“ / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹⁴³

Rozšíření studijní nabídky

Zásadním mezníkem bylo rozšíření studijní nabídky ústavu o několik nových oborů. Prvním z nich se stala Mediteránní studia, která nabízejí studentům širší vhled do problematiky vývoje středomořského kulturního prostoru od antiky až po současnost. Studenti tohoto oboru se tak seznamují nejen s klasickými jazyky a jejich literaturami, ale také s jazyky románskými, novořečtinou, a dokonce i s arabštinou.

V rámci navazujícího magisterského studia latiny je nově možné studovat samostatně latinu středověku, která byla dosud pouze specializací a ještě dříve spočívala jen ve výuce Úvodu do středověké latiny. A konečně nejmladším oborem se staly Dějiny starověku, které však mají na ústavu již dlouhou tradici sahající až do první republiky k prof. Grohovi.

Každý začátek je těžký. Nastoupili doktorandi a ti hned museli učit, protože na dějiny starověku tady kromě mě vlastně nikdo nebyl. (...) Nejprve jsme měli akreditované magisterské studium pro absolventy klasické archeologie nebo historie, teprve pak vznikly bakalářské dějiny starověku. (...) Nakonec si tu museli všichni uvědomit, že latina a řečtina nás skutečně neudrží, že potřebujeme nějaké obory, na které bude chodit více studentů. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednařikovou**¹⁴⁴

Studium i zábava

Studenti ÚKS mají možnost účastnit se různých exkurzí za antickými památkami – v posledních letech to byly například výjezdy do Budapešti a do Říma. Každoročně pro ně také ústav pořádá studijní soustředění, které, jak jsme viděli, má již dlouhou tradici (byť byla v minulosti několikrát přerušena) a nese se ve znamení nejen intenzivní výuky, ale také zábavy.

143 Rozhovor s Janou NECHUTOVOU. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

144 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

Antonín Bartoněk na oslavě svých osmdesátin, 2006

Zdroj: Fotoarchiv ÚKS

Od roku 2011 působí na ústavu studentský spolek, který se snaží sblížovat studenty jednotlivých oborů pořádáním rozličných kulturních akcí, jako je tzv. pasování prvků nebo vánoční večírek – Saturnálie. Věhlas ústavu i mimo akademickou půdu šíří divadelní spolek „Titivillus“, v jehož repertoáru nechybí ani hry nastudované latinsky nebo starořecky. V poslední době slavil úspěch zejména s autorským představením o Janu Husovi s názvem *Kdo chce Husa veleBÍT, důvod si vždy najde* (2016). Divadelní činnost se nedávno stala na ústavu dokonce součástí výuky, když v roce 2017 vznikl ve spolupráci s Katedrou divadelních studií nový výukový kurz, v jehož rámci studenti nacvičili nově vzniklý divadelní překlad dosud nepřeložené Plautovy komedie *Curculio* a s úspěchem tuto hru pod názvem *Darmojed* představili veřejnosti.

Stěhování akademiků... a soch

V souvislosti s rozsáhlými rekonstrukcemi v areálu fakulty musel ústav na čas opustit budovu bývalého sirotčince, kde sídlil od samého počátku, a jeho pracovníci se uchýlili do prostor bývalé lékařské fakulty na Komenského náměstí (budova M). Společně s nimi se stěhovaly také sádrové kopie známých antických soch, které katedra kdysi získala ze sbírek zrušené německé technické univerzity. Ty se však po skončení rekonstrukcí zpět na Ústav klasických studií již nevrátily – v současné době se s nimi můžete potkat v interiéru zrekonstruovaných budov A a B. Absence soch však není to jediné, co překvapí pozorného pamětníka, když navštíví současné prostory ústavu. Jeho původní sídlo totiž bývalo o patro výš, než je dnes, a místnosti zde byly uspořádány lehce odlišným způsobem. Po návratu do nově upravených prostor vzal také definitivně za své i původní mobiliář, kterým byly prostory katedry vybaveny jen s malými obměnami od samého počátku ve 20. letech a který jim dodával specifickou atmosféru. Zmizelo

také ono legendární Ergastulum a rozsáhlý knižní fond obou katederních knihoven byl z větší části přesunut do podzemních skladů.

Šerými, spoře osvětlenými chodbami 3. nadzemního podlaží budovy A, v nichž ze tmy vystupovaly ony velké sádrové kopie antických plastik, které dnes zdobí sluncem zalitý foyer budovy B2, se vstupovalo směrem k ulici Gorkého do pracoven učitelů, kteří byli přítomni jen někdy, a na samotném konci chodby, směrem k ulici Arna Nováka do dvou učeben přístupných nám studentům, jež měly mobiliář vpravdě prehistorický a v tristním technickém stavu, nebudeme-li přímo mluvit o rozkladu. Větší a obecně veřejnosti určená posluchárna, s okny do ulice Gorkého i Arna Nováka, nesla tehdy číslo 17 (později 30) a byla vybavena těžkými, počmáranými dubovými lavicemi. Zdobila ji řada sádrových odlitků v bizarních vitrínách i po stěnách, včetně faksimile nejstaršího římského nápisu tehdejšího československého státu na skále v Trenčíně. V menší pracovně skryté za touto posluchárnou (...) se odehrávala největší část výuky. (...) Jiný, méně používaný vstup do této zvláštní místnosti vedl od schodiště budovy A přes přepaženou část chodby, v níž pracoval dr. Prutký jako knihovník. Kolem stěn této chodby i seminární knihovny byly až do vysokého stropu přeplněné regály s knihami od barokních tisků po dobu meziválečnou (málokdy novější). Horní regály byly dostupné z vysokého dřevěného žebříku připomínajícího barokní knihovnu; těžké psací stoly shodné s posluchárnou č. 17 doplňoval vratký stojan s těžkou dřevěnou tabulí, pod níž byly letité závěse křídly. Na všem ležela tlustá vrstva prachu a studijní literatura nesla převážně razítko *Deutsches klassisches Gymnasium Brünn*, neboť byla kořistí po nešťastném odsunu Němců z Brna. Jistá důstojnost vládla v pracovnách učitelů, kde byl stále k vidění původní mobiliář ze 20. let 20. století, pochopitelně náležitě zavátý vědeckým nepořádkem. / **ze vzpomínky Petra Peňáze**¹⁴⁵

Quo vadis, philologia?

To je takový můj cíl tady při přednášení dějin starověku. Naučit studenty dívat se kolem sebe a vidět, jak se věci dějí. (...) Přála bych si, aby odsud vzešli lidé, pro které kulturní a etické hodnoty budou přinejmenším stejně důležité jako to, kolik mají peněz, jaký mají barák a auto. / **z rozhovoru s Jarmilou Bednařikovou**¹⁴⁶

Co se pedagogického působení týče, je mým soukromým cílem, že doufám, že když se lidé naučí, že když něco vypadá stejně, není to nutně stejné, tak bych si moc přála, aby si to přenesli do života – že když se něco jeví na povrchu stejně, může to mít úplně jinou příčinu (...). Aby uměli víc pracovat s texty, které jsou manipulativní, aby dokázali proniknout na jádro sdělení. (...) Aspoň kdyby tohle si z toho odnesli, tak mi přijde, že jsme to nedělali zbytečně. / **z rozhovoru s Janou Mikulovou**¹⁴⁷

Co nabojujeme? Aby se klasická filologie udržela jako respektovaná disciplína, aby zde zůstala úcta k dědictví antiky a konečně i k těm, kdo latinsky a řecky znají (to zatím funguje, někdy je to docela zábavné), aby lidem něco říkala jména jako Homéros, Aristofanés, Cicero nebo Vergilius, aspoň to, o to už musí usilovat naši mladí doktoři. (...) Netajila jsem se v tomto rozhovoru tím, že klasická filologie ve své c.k. nebo i prvorepublikové podobě už není a nebude. Ale že by jí bylo odzvoněno? To jsem neřekla a to se nestane, pokud nevezme za své moderní evropská kultura. / **z rozhovoru s Janou Nechutovou**¹⁴⁸

145 PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017, s. 2–3. (Nepublikováno.)

146 Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘIKOVOU. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.

147 Rozhovor s Janou MIKULOVOU. Brno, Akademická kavárna, 16. února 2018.

148 HANUŠ, Jiří. Dědicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), s. 74.

Současní pracovníci ústavu. Nebo spíše pracovnice? Genderová proměna je opravdu zcela zásadní, 2016.
Foto: Michal Polovka

Bibliografie

Archivní materiály a jejich edice

Archiv Masarykovy univerzity, fond A 2 Filozofická fakulta I., Katedra starověké kultury.

Archiv Masarykovy univerzity, fond B 1 Gabriel Hejzlar.

Archiv Masarykovy univerzity, fond B 69 Jaroslav Ludvíkovský.

Archiv Masarykovy univerzity, fond B 109 Radislav Hošek.

Archiv Masarykovy univerzity, Sbírka C I fotografie.

Archiv Masarykovy univerzity, Sbírka C III fotografie.

Digitální knihovna fotografií MU. Dostupné z: <https://dkf.ics.muni.cz/>

Fotoarchiv ÚKS.

Soukromý archiv Jiřího Farského.

PEŇÁZ, Petr. *Moje vzpomínky na dvacáté století*. Brno 2017. (Nepublikováno.)

ERBEN, Karel Jaromír a Jan ŠPRINCL. *Fasciculus florum*. Brno, 1985. (Strojopis.)

HALAS, František X., František JORDÁN, Jiřina ŠTOURAČOVÁ a Jan JANÁK. *Dokumenty k dějinám Masarykovy univerzity v Brně*. II. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. ISBN 80-210-1200-5.

Rozhovory

NECHUTOVÁ, Jana a Antonín BARTONĚK. Rozhovor s PhDr. Antonínem Hartmannem, CSc., u příležitosti 90. narozenin. *Univerzitní noviny: List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana*. 2000, 7(3), 62–64.

HANUŠ, Jiří. Dědicové kánonu klasické filologie: Rozhovor s Janou Nechutovou. *Kontexty*. 2009, 1(4), 69–74.

Rozhovor s Janou NECHUTOVOU vedený Tomášem Jenišem a Josefem Valentou. Brno, Cukrárna Kolbaba, podzim 2014.

Rozhovor s Antonínem BARTOŇKEM vedený Tomášem Jenišem a Annou Žákovou. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, podzim 2014.

Rozhovor s Janou NECHUTOVOU vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Akademická kavárna, 21. října 2016.

Rozhovor s Milošem ŠTĚDRONĚM vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Ústav hudební vědy, 6. března 2017.

Rozhovor s Luborem KYSUČANEM vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Akademická kavárna, 10. dubna 2017.

Rozhovor s Danielou URBANOVOU vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Akademická kavárna, 30. listopadu 2017.

- Rozhovor s Dašou BARTOŇKOVOU vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Cukrárna DIAM, Lesná, 1. prosince 2017.
- Rozhovor s Jarmilou BEDNAŘÍKOVOU vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Ústav klasických studií, 7. prosince 2017.
- Rozhovor s Janou MIKULOVOU vedený Tomášem Weissarem a Klárou Modlíkovou. Brno, Akademická kavárna, 16. února 2018.
- Rozhovor s Petrem PEŇÁZEM vedený Tomášem Weissarem. Brno, Středisko Teiresiás, 1. a 5. června 2018.

Vzpomínky na osobnosti

- BARTOŇEK, Antonín. Půl století od konce životní dráhy prof. dr. Františka Novotného. *Universitas: revue Masarykovy univerzity*. 2014, (3), 50–51. Dostupné také z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/2688>
- BARTOŇEK, Antonín. Vzpomínka na životní dílo prof. dr. Radislava Hoška (1922–2005) po desíti letech. *Universitas: revue Masarykovy univerzity*. 2015, (2–3), 115–116. Dostupné také z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/3741>
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar. 120 let od narození prof. dr. Ferdinanda Stiebitze. *Universitas: revue Masarykovy univerzity*. 2014, (3), 54–56. Dostupné také z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/2690>
- BENEŠ, Jan. Za profesorem PhDr. Gabrielem Hejzlarem. *Zprávy jednoty klasických filologů při Československé akademii věd*. 1973, **15**(1), 1–3.
- BOUZEK, Jan. Doc. dr. Oldřich Pelikán šedesátiletý. *Zprávy jednoty klasických filologů*. 1974, **16**(1), 6.
- ČUPR, Karel. Antonín Hartmann pětasedesátníkem. *Zprávy jednoty klasických filologů*. 1975, **17**(1), 1–2.
- HOŠEK, Radislav. Profesor a Slovan Vjačeslav Ivanovič Petr, znalec antiky a hudby. *Universitas: revue Masarykovy univerzity*. 2003, (2), 15–16. Dostupné také z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/1760/1387>
- HOŠEK, Radislav. Vzpomínka na docenta PhDr. Oldřicha Pelikána, DrSc. *Zprávy jednoty klasických filologů*. 1989, **30–31**, 107–110.
- HOŠEK, Radislav. Život a dílo Ferdinanda Stiebitze. *Listy filologické*. 1995, **118**(1–2), 129–140. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/23466871>
- CHMEL, Zdeněk. Jan Šprincl. *Galerie brněnských osobností 4: S–T*. Tišnov: Sursum, 2005, s. 76–77. Brunensia (Ante). ISBN 80–7323–103–4.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. František Novotný. In: HEJL, František, ed. *Ročenka brněnské university 1964–1968*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1969, s. 59–61.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Za Vladimírem Grohem. *Listy filologické*. 1946, **70**(1), 1–7. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/23457304>
- NECHUTOVÁ, Jana. Sto deset let od narození prof. Jaroslava Ludvíkovského. *Universitas: revue Masarykovy univerzity*. 2005, (2), 21. Dostupné také z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/2053>
- NOVOTNÝ, František. Drobné zprávy: zemřel dr. Václav Petr. *Listy filologické*. 1923, **50**(2/3), 171–173. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/23448816>
- RADOVÁ, Irena. Profesor Antonín Bartoněk zemřel. *Universitas: revue Masarykovy univerzity*. 2016, (2), 70–71. Dostupné také z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/5598>
- SVOBODA, Ludvík. Vzpomínka na prof. V. I. Petra. *Listy filologické*. 1973, **96**(3), 176–177. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/23459101>

Ročenky a výroční zprávy

Ročenka Masarykovy university v Brně: Rok 1932–1933. Brno: Masarykova universita, 1933.

Ročenka Masarykovy university v Brně: 1938/39–1945/46. Brno: Masarykova universita, 1947.

HEJL, František. *Ročenka brněnské university 1964–1968*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969.

HEJL, František. *Ročenka Univerzity Jana Evangelisty Purkyně: 1968–1975*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1976.

Ročenka univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1976–1989.

Výroční zpráva o činnosti Masarykovy univerzity za rok 2016. Brno: Masarykova univerzita, 2017. ISBN 978–80–210–8615–9. Dostupné také z: https://www.muni.cz/media/3011330/mu_vz2016_final.pdf

Sekundární literatura

BARTONĚK, Antonín. Brněnská klasická filologie na cestě ze středoevropské izolace (1919–1939). In: *Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu: Sborník příspěvků z konference Masarykovy univerzity konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22.–25. září 1993*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 59–63. ISBN 80–210–0737–0.

BEDNAŘÍKOVÁ, Marie, JORDÁN, František a kol. *Dějiny university v Brně*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969.

FASORA, Lukáš a Jiří HANUŠ. *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – pohledy na dějiny a současnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978–80–210–5326–7.

FASORA, Lukáš a Jiří HANUŠ. *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978–80–210–4850–8.

ZOUNEK, Jiří. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v letech 1948–1949. *Časopis Matice moravské*. 1996, **115**(1), 299–312.

Gymnasion

Úvahy o řecké kultuře

Dr. František Novotný

Předmluva.

Řecké gymnasion, v němž se mladí občané cvičením těl a později i duši stávali účastni ideálu zdatnosti, jest mi symbolem kázně, která vychovává sílu, a proto i symbolem toho, čím byla a co vykonala řecká kultura.

Nikomu, kdo zná jen poněkud život a dějiny, nevstoupí na mysl, aby dnes hlásal obecný návrat k antice nebo aby viděl v prostém napodobování jejích hotových výtvorů spásu dnešního lidstva.

Za to není neplodné dívat se, z jakých podmínek vyrůstala a jakými myšlenkami se živila ona kulturní práce, která svou velikostí vyniká i v perspektivě tolika věků.

V statích, které následují, ukazují na jednu takovou věc, která se mi zdá nad jiné významnou. Jest to smysl antické kultury pro omezení ve vši tvořivé činnosti i ve všem životě, projevovaný stylem a zachovávaný tradicí. Zejména umění tam bylo z velké části ukázněnou prací, které se musil umělec učit, ne volným a pohodlným improvisováním. Antická kultura nechtěla mít volnost jediným zákonem, nekořila se pouhé originalitě a heslo pokroku bylo jí tak neznámo, že si pro ně nevytvořila ani slova.

Mé stati nejsou syntetickým výkladem o řecké kultuře. Nečekám také, že s jejich obsahem bude každý souhlasit. Úsudky o antické kultuře jsou rozličné, protože jsou rozličné úsudky o kultuře dnešní.

V PRAZE v červenci 1922.

F. NOVOTNÝ.

1. Význam typu.

Řeckého člověka, řeckou kulturu a vůbec všechno to, čemu říkáme »antické Řecko«, neumíme si skoro již jinak představit než jako jednotný *typ*. Mluvíme o antice a snadno zapomínáme, že tu sléváme v jedno slovo více než deset století, různé země, různé národy a kmeny. Dědicové antické kultury si totiž volí pro své plodné sestupy do své duchovní vlasti po delší dobu vždy jen jedno určité místo; tam se chodí dívat, tázat, učit a těšit. A na to místo si snášejí i s jiných míst přes hranice staletí a zemí všechno, co pokládají za nejvzácnější ze svého dědictví. Tak vznikají hlavní střediska oněch návratů s obvyklými, určitě vychozenými cestami.

Nynější doba má pro své cesty do antického světa celkem ještě stále ten cíl, který zvolil a stanovil nový humanismus na konci 18. století. Jeho středem jsou Athény z polovice 5. století př. Kr., avšak do jeho rozsahu je snesena všechna vyabstrahovaná řecká ctnost, moudrost a krása. A tak si představujeme antiku jako šťastnou dobu ušlechtilého naturalismu a moudrého racionalismu, žijící svým sluncem, mládím a zdravím, milující krásu. Slova »antika«, »antické Řecko« vykouzlují našemu duchu umění Feidiovo, tragedii Sofokleovu, moudrost Sokratovu, ale zároveň také Homera, hry olympijské, Sapfu i Marathon.

To vše je sice antika, ale není to antický starověk, jak mu rozumí a jak o něm přemýšlí historik. Ve skutečnosti byl život antického starověku mnohem složitější, rozmanitější. Nebyl to jen kult krásy, nýbrž i zápas lidí s přírodou a lidí s lidmi. Mezi obyvateli staré Hellady byly rozdíly etnické, hospodářské, kulturní i společenské, rozdíly v rozumovém poznání i v citech, v žádostech i v práci. Historik nalézá tyto rozdíly ještě znásobeny staletími vývoje a tu se sotva odhodlá k tomu, aby všechnu tuto rozmanitost sebral v jeden pojem a definoval »antiku«.

A přece je v onom běžném pojmání antiky něco, co je zvláštním způsobem doporučí. Ono pojmání je totiž právě tím, že vytváří *typ*, řeckému myšlení bližší než nazírání historické, jež hledí na vývoj. Řecké myšlení bylo mnohem více statické než dynamické. Myslíme-li na starověk a při tom si představujeme *typ* antiky, myslíme způsobem antickým.

Pojem typu poznali Řekové nejprve v obraze, který tvrdá věc vtiskuje, vyrazí, vbíjí do tvárné látky; vždyť od slova τύπος (*typos*) je odvozeno sloveso τύπτω (*typtó*), jež znamená totéž, co příbuzné s ním české sloveso »tepu«. Τύποι (*typoi*) jsou obrazy na mincích, tvary, které vznikají tepáním kovu nebo tesáním kamene, ano i celé sochy a reliéfy. Když Platon vypravuje mythos, jak bozi ze směsi živlů vytvářeli těla živých tvorů, užívá slovesa τυποῦν (*typún*), jež bylo technickým výrazem o činnosti, kterou byl něčemu dáván určitý τύπος (*typos*). Celý svět, vzniklý činností demiurgovou, jest ἐκτύπωμα (*ektypóma*).

Zkušenost získaná v plastice ukázala, že všechna výtvarná činnost je řízena formálním principem, tvarem, který si představuje výtvarníková mysl, aby jej jeho ruka zhmotnila a ustálila. Τύπος (*typos*), zrozený v umělcově duši, přestává být *dějem*, nabývá samostatnosti a stává se vzorem, παράδειγμα (*paradeigma*).

Typ není kopií některého jednotlivého předmětu. Jest výsledkem uvědomělého srovnávání předmětů příbuzných. Hodnotící úsudek stíraje s nich individuální nahodilosti vybírá jejich významné složky, nalézá jednotu v mnohosti, myšlenku ve věcech nemyslících.

Malíř Zeuxis potřeboval vzoru pro obraz krásné Heleny, jímž chtěl vyzdobiti chrám bohyně Hery v Krotonu. Žádal, aby mu Krotoňané pověděli o svých sličných dívkách, »aby ze živého vzoru

byla přenesena pravda do němého obrazu«. Ti ho napřed zavedli do palestry, aby si podle těl cvičících hochů učinil představu o kráse jejich sester; pak shromáždili nejkrásnější dívky a vyzvali malíře, aby si vybral, kterou by chtěl. Zeuxis si vybral pět dívek a podle nich namaloval Helenu.

Proč si vybral Zeuxis za vzor pět dívek, vysvětluje pověst tím, že nelze nalézt všechny krásy spojeny v jednom těle, neboť příroda nikdy nedá jednomu jedinci tolik, že by jí pro ostatní nic nezbylo. Myslílo se tedy, že Zeuxis našel na každém ze svých pěti vzorů něco jiného krásného a ve svém obraze složil tyto nalezené krásy v celek. Myšlenka, že celek spojený z krásných složek je krásný, vyskytuje se i u doktrinářských theoretiků umění slovesného a má také obdobu u rhetorů, kteří srovnávali znalost řečnictví se znalostí písmen: kdo zná všechna písmena, umí napsat každé slovo, a komu jsou známa všechna řečnická schemata, dovede řečniti o každé věci. Bludnost této nauky arci poznali a vytýkali již vrstevníci.

Zeuxis nemaloval svou Helenu podle jedné krásné dívky, jako žádný jiný řecký umělec klasické doby nepokládal za svůj úkol prostě přenášeti tvary určitého předmětu viditelné přírody do svého materiálu. Vytvořil si z pěti jednotlivých krásných živých žen *typ* krásné ženy a ten napodobil obrysy a barvami na stěně chrámu.

Na jednu věc jest ve vypravování o Zeuxidovi zapomenuto. Obraz, který vskutku namaloval, nebyl abstrahován jen z oněch pěti dívek, nýbrž jeho složkou byly jistě i všechny obrazy krásných žen, které byl Zeuxis dříve namaloval, ano i poznal. *Typ byl totiž Řekům něčím nadosobním*, co žije svým samostatným životem; nebyl pokládán za výtvar logické nebo umělecké abstrakce jednotlivcovy, nýbrž spojoval jednotlivce tétéž doby i generace za sebou následující. *Kontinuita typu* jest charakteristický znak řecké kultury, ať už to je *typ krásné ženy* nebo *typ státního zřízení*.

Stejně tak nadosobní a stálý jest u Řeků způsob, jakým se *typ* projevuje; budeme pro něj užívati výrazu *sloh, stil*.

Typem a slohem se uplatňuje soudržnost řecké kultury, její *tradice*, nejen v umění slovesném a výtvarném, nýbrž i v celém životě. Řecká kultura se nevzdala rozmarům okamžiku, přemáhala čas: tím si zachovala věčné mládí.

Typ jsa vzorem není Řekovi pouhým umělým abstraktem, obrazem, na který by bylo možno lhostejně se dívat; je to pojem hodnotný, *ideál*. V řeckém myšlení je víra, že *typ* je dokonalý zástupce svého druhu. Každá věc má svůj ideální *typ*; čím je svému ideálu bližší, tím je dokonalejší. Bůh je ideálem člověka, nejvyšší stupeň lidské dokonalosti se vyjadřuje adjektivem božský, *θεῖος* (*theios*). Dualismus Platonův vyrostl z této víry v ideální *typy*, ale převýšil ji tím, že je uvedl ve vzájemný poměr a v ideu Dobra našel počátek všech *typů* i všeho světa.

Typ existuje před věcí; v něm se jeví věc nezkažená, přirozená: *typ je přirozeným stavem*, φύσις (*fysis*), *každé věci*. Když Platonův demiurgos vytvářel svět, díval se na věčné a neměnitelné ideje a podle nich konal své dílo; neboť jinak by nebyl vznikl řád všehomíra; ideje byly demiurgovi vzory v plném smyslu tohoto českého slova, jež už samo v sobě obsahuje, že ten, kdo vytváří, zírá na to, podle čeho vytváří. Také každá jednotlivá věc ve světě přístupným smyslům je vytvořena podle své ideje. Za příklad uvádí Platon věc zcela obyčejnou, lehátko nebo lavici, κλίνη (*klíné*). Obyčejnou lavici dělá truhlář; namaluje-li malíř lavici, je také tvůrcem lavice, ale jiného způsobu; konečně však jest i třetí lavice, lavice prvotní, *typ* lavice, existující ve světě ideí, tam, kde je každá věc ve své přirozené, čisté podstatě; to je »lavice« v přirozeném stavu, ἡ ἐν τῇ φύσει οὖσα κλίνη (*hé en té fysei úsa klíné*), o níž by se mohlo říci, že ji vyrobil bůh.

Fysis je dokonalost a tím i dokonání, cíl každé věci, stav, v jakém je něco po ukončení svého vývoje. Tak ji definuje Aristoteles v I. knize Politiky, dává za příklad člověka, koně, dům: ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν· οἷον γὰρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμέν τὴν φύσιν εἶναι ἐκάστου, ὥσπερ ἀνθρώπου, ἵππου, οἰκίας, »*fysis* jest konečný stav; neboť jaká jest každá jednotlivá věc po ukončení svého vývoje, tomu říkáme „*fysis*“ každé jednotlivé věci, jako na příklad člověka, koně, domu«.

Vývoje samého o sobě Řek neoceňuje a nebyl by dovedl pochopiti, že by v něm bylo možno nalézati absolutní zákon života. Jemu je vývoj jen cestou k dosažení typu; jakmile se ho dosáhne, přestává funkce vývoje a vývoj se končí. Vývoje bez určitého konce řecké myšlení nezná. Stejně také není antický pojem *pokroku*. Proti řeckému idealismu je to pojem příliš negativní, neboť ví jen, od čeho odchází, kdežto idealismus ví, k čemu spěje. Proto si idealismus řeckých umělců nevážil ani *původnosti*. Jejich činnosti se říkalo *napodobování*, μίμησις (*mimésis*), a toto slovo vskutku vystihuje jejich poměr jak k představovanému typu, tak k výtvorům předchůdců. Dvojí *mimésis*, typu a umění, rodila nové dílo; tato mu dávala stil, ona je spojovala s ideálem. Podle tvořivé síly umělcovy a podle dokonalosti děl již dříve vytvořených převládala první nebo druhá. Velcí umělci zakládali nové slohy, slabší pracovníci se zachraňovali zachováváním slohu starého. O původnost nešlo však jedněm ani druhým, neboť všichni byli služebníky typu.

Fysis, dokonalý stav přirozený, je vývoji cílem, τέλος (*telos*), ve všech oborech konání a dění.

Aristoteles vyloživ v Poietice o vzniku tragedie ze sborových dithyrambů, naznačuje stručně její vývoj a pak praví: καὶ πολλὰς μεταβολὰς μεταβαλοῦσα ἡ τραγωδία ἐπαύσατο, ἐπεὶ ἔσχε τὴν αὐτῆς φύσιν, »a změnivši se mnoha změnami tragedie ustala ve svém vývoji, jakmile dosáhla svého přirozeného stavu«. Při všech změnách měla tedy tragedie určitý cíl; dokud ho nedosáhla, byla stále uměním se rodícím; celý ten vývoj byla její γένεσις (*genesis*) a teprve na jeho konci se projevila její pravá podstata, οὐσία (*úsia*).

Proces *genese* je tedy něco pozdějšího než *fysis*: τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ φύσει πρότερον, »co je vývojem pozdější, je přirozeností dřívější«, praví Aristoteles. Příkladem je mu i vznik státu. Stát je *genesí* pozdějším útvarem než jednotlivec nebo rodina, ale přirozeností, φύσει (*fys-ei*), je dříve. Stát, πόλις (*polis*), je cílem, vrcholem oněch menších společenstev, v něm se projevuje φύσις (*fysis*) lidského soužití.

Fysis jest něco neosobního, na člověku nezávislého. Proto bývá tento pojem stavěn v protiklad proti lidskému zákonu, νόμος (*nomos*), umělé dovednosti, τέχνη (*techné*), a říci o něčem »to nemá přirozenosti«, οὐκ ἔχει φύσιν (*úk echei fysin*), znamená bezpodstatnost nebo nesmyslnost jistého lidského jednání nebo soudu. Naopak všechno, co se děje mimo vůli člověka, má svou φύσις (*fysis*), svou přirozenou příčinu: ἕκαστον πάθος ἔχει φύσιν καὶ οὐδὲν ἄνευ φύσιος γίνεται »každý stav má přirozenou příčinu a bez přirozené příčiny se nic neděje«, praví Hippokrates; co je nejlepší, co je zařízeno podle svého přirozeného stavu, jest nebo se děje κατὰ φύσιν.

Idealismus dal řeckým myslitelům otázku, co jest *fysis* veškerého světa. Poznati přírodu v množství jednotlivých *přírodních věcí* byl velký čin; vykonala jej řecká filosofie ionská, jednotná ve své víře a snaze, i když odpovídala různými způsoby na své otázky. Jí se začíná řecká věda a první věc, kterou chce tato věda vyzkoumati, jest naléztí jeden princip pro všechny svět a jeho dění, zjednodušiti rozmanitost jevící se zraku, naléztí myšlenku světa, porozuměti přírodě. Takto vidíme hned na prahu řecké filosofie touhu, která je pro Řeky charakteristická, naléztí pro všechno pevný řád; tato touha předpokládá víru, že takový řád vskutku jest a že je podstatnější než všechno, co se zdá býti pevné a neměnitelné. Řecká věda nemohla býti — aspoň na počátku — empirická, neboť si byla příliš vědoma, že vznikla právě vyproštěním z údajů smyslů.

Jakmile něco dosáhne své φύσις (*fysis*), je každá jeho další změna degenerací. Tato myšlenka proniká všechno řecké myšlení, všechny život náboženský, umělecký i politický, všechnu techniku, a vede je k důslednému *konservatismu*. Konservativnost nespouštěla do řeckého života módu a místo ní v něm uchovávala *stil*. Dopřávala mu času, aby v něm mohla vyrůstí tradice, učila čekat na zrání a nedovolovala zaorávati jednu setbu z nedočkavé touhy po setbě jiné.

Konservativnost byla základem kulturního bohatství řecké antiky, ale jen proto, že řecký duch její uzdy potřeboval. Řekové nebyli národ s duchem nehybným; víme zvláště o Atheňanech, jak byli chtivi nových věcí, od vážných novot v životě politickém až po drobné novinky denních styků. A tu je viděti, že jejich společenské řády, jejich umění i všechna jejich kultura je výsledkem

zápasu mezi tímto hybným pudem a konservatismem, jímž se jejich přirozenost immunisovala proti nákaze chvilkových zálib.

Zápas, ἀγών (*agón*), je vůbec charakteristický projev řeckého života. Touha vyniknouti, překonati svou zdatností, ἀρετή (*areté*), zdatnost druhého před soudem veřejnosti, získati si vítězství a slavnou pověst, tato touha sváděla jinochy k zápasům gymnickým, podněcovala k závodům básníky tragedií i ty, kdo vypravovali jejich hry, stavěla proti sobě pěvce i sbory pěvců. Závod byl Řekům typickou formou myšlení. I zápas protivníků před soudem si představovali jako dostihy, jak dosvědčuje jejich soudní terminologie: žalobce »pronásleduje«, obžalovaný »utíká«, ale druhdy bývá »chycen«. Každá reforma zákoníku se děla ve formě zápasu mezi zákonem starým a novým, o jehož výsledku rozhodoval soud.

Závodění potřebovalo soudců; tím se stalo, že stále byla cítěna potřeba pevných norem, podle kterých by se rozsuzovalo mezi závodícími, tradice uznaných zásad se upevňovala a účta k ní rostla. Závodící věděli, že zvítězí tehdy, jestliže se jejich ἀρετή (*areté*) co nejvíce přiblíží obecnému ideálu. Každý agon v kterémkoli oboru činnosti za zdravých poměrů předpokládá a uctívá ideál.

Ale kromě takového zápasu člověka s člověkem jsou i zápasy, kterými se člověk utkává s neosobními odpůrci při každém svém rozhodování, při vši své činnosti a snaze. Platonovi je celý lidský život ἀγών. A tu vidíme právě u Řeků, jak tvořivá síla, neustálá touha po něčem novém, láska k svobodě, individuálnost tlačí na uzavřené stěny omezujícího principu, které sice překážejí jejich volnému rozletu, ale zároveň soustřeďují její energii k plodné práci. Kde není toho zápasu, tam jsou i nejkrásnější formy jednou vytvořené jen opuštěnými kuklovými pouzdry, z nichž se již nezrodí nic živého.

Ony protivné a navzájem se doplňující živly, jejichž antagonismem se udržovalo ono šťastné napětí, nebyly obsaženy u všech Řeků stejnou měrou. Právě zde vidíme, že by bylo správnější mluvit o řeckých *kmenech* než o řeckém národě. Hranice mezi jednotlivými kmeny dovedly zachovávat každému z nich jeho zvláštní ráz, ale při tom zase nebránily, aby jeden na druhý nepůsobil. Nejpatrnější projev toho působení je účinek dorské přísné konservativnosti na pohyblivého ducha iónského. Zápas, oživující kulturu jednotlivého člověka a jednotlivého kmene, byl plodný i ve styčích kmenů mezi sebou.

Řekové ovšem poznali i ten ἀγών, kterým se silná osobnost zmocňuje vlády. Zbraní tohoto agonu byla podmaňující řeč a jeho teorii vypěstovali sofisté. Když Platon proti nim hájil ideálu spravedlnosti nehledící na osobní prospěch a když učil, že silnou osobností je duše filosofická, hájil tím oněch pevných řádů a mezí, kterých zdárný agon potřebuje: jeho učení bylo, jak uvidíme, po této stránce shodnější s duchem hellenským než učení krajního individualismu.

Pro novotaření měli Řekové slovo καινοτομεῖν (*kainotomein*), výraz znamenající původně otvírání a načínání nových ložisek, žil a vrstev v dolech a lomech. Metafora však nebyla tak neutrální jako význam původní, nýbrž vytyká počínání příčící se dosavadním řádům, rušící tradici a proto nebezpečné. Taková metafora se mohla ujmouti jen ve společnosti smýšlející konservativně. Pod ochranou tradice byl všechen život soukromý i veřejný, rodina, výchova, umění, státní zřízení a zejména zkrystalisovaná víra v pevný řád, náboženství. Sokrates byl obžalován, »že se dopouští novot ve věcech náboženských«, ὡς καινοτομῶν περὶ τὰ θεῖα (*hós kainotomón peri ta theia*), a athénský lid ho odsoudil k smrti. V jeho smrti bylo ono osudné nedorozumění, které se v dějinách opakuje, nedorozumění nivelace: společnost nedovede včas uvolnit od svých zásad jednotlivce, kteří jsou schopni nahraditi si její zákony svými zákony osobními, a teprve pozdě přijímá pozhřebání jejich osamělých cest.

S úzkostlivou vážností doporučuje Platon v Zákonech udržovati staré způsoby již v dětských hrách. »Tvrdím, že o hrách je ve všech obcích vůbec neznámo, že je to věc svrchovaně důležitá pro zákony, rozhodující o jejich stálosti nebo nestálosti. Neboť kde je tato věc pevně zřízena a upravena tak, že tytéž děti hrají vždycky tytéž hry za týčž okolností a týčž způsobem a baví

se týmiž zábavami, nechává i vážná zřízení trvati v klidu; kde však se těmito věcmi hýbe a zavádějí se v nich novoty se změnami stále jinými a jinými, kde mladí lidé již nenazývají milými stále tytéž věci a ani ve způsobech, v kterých se ukazují jejich těla, ani v ostatních jejich věcech není pevných pojmů slušnosti a neslušnosti, nýbrž před jinými je ctěn ten, kdo vymýšlí a zavádí stále něco nového, různého od dosavadního zvyku, ve tvarech, barvách a všem takovém, o tom bychom zcela správně řekli, že nad takového není pro obec větší pohromy; neboť nepozorovaně přesunuje zásady mladých lidí a činí, že starým pohrdají a nové mají v úctě. Nad tuto myšlenku pak, jak opět a opět pravím, není většího neštěstí pro všechny obce.«

Stálost byla jedna z ideí, které vytvořily řecké umění; víra, že v jistém okamžiku jest dosti-žena fysis, rodila vůli, zachytiti čin toho okamžiku oddaným napodobováním. Platon s touhou velebí umění egyptské proto, že se za mnoho tisíc let v ničem nezměnilo, uchovávajíc svůj ráz náboženskou ochranou; naopak v III. knize Zákonů dokazuje, že zkáza athénské obce se počala v umění, jakmile básníci a skladatelé počali nedbati starých řádů; individualismus, který vznikl nejprve v oboru umění, brzy podryl i základy mravnosti, zmizela bázeň a stud a stará občanská kázeň byla zničena.

Také umění hudební podřídili Řekové své touze po typu, ohraničeném zřetelnými obrysy. Tyto hranice nedovolovaly, aby se v hudbě volně projevovaly subjektivní tvůrčí city, a svou tradiční autoritou odrážely od hudebního stylu co možná nejdéle všechny změny. Řecká hudba byla svrchovaně konservativní, tím konservativnější než jiná umění, že přímo souvisela jednak s náboženským kultem, jednak s výchovou mládeže. Nějaká novota v hudbě, na př. zavedení sedmistrunné kithary místo čtyřstrunné lyry, nebyla Řekům jen reformou, nýbrž revolucí, jež druhdy dala hudbě novou ústavu; slova *κατάστασις* (*katastasis*) užívá se stejně o nové ústavě v hudbě jako o nové ústavě politické.

Z představy typu, v němž každá věc dosahuje své dokonalosti, vznikla i myšlenka o *dokonalém zřízení státním*. Poněvadž je každá úchylka od dokonalého typu zhoršováním, jest potřebí vyloučiti z ideálního zřízení všechnu změnu, všechnen vývoj. Platon i Aristoteles jsou tak věrni této zásadě, že se nerozpakují ani násilně zasahovati do přirozeného rozplozování, jen aby počet občanů zůstával stále týž a tak aby se neměnil jejich poměr k pevnému množství vzdělávané půdy. Různé druhy historických ústav, ústava lakonská, oligarchie, demokracie a tyrannis jsou Platonovi jen stupni degenerace od typu ústavy dokonalé. Proto sestruje svůj ideál státního zřízení tak, aby z něho bylo vyloučeno všechno, co by mohlo způsobiti nějakou změnu; každá změna je poruchou.

Také Aristoteles zná v ústavním životě jen vývoj k horšímu a pokládá za logicky nutné souditi, že ústavy pochybené jsou pozdější než ústavy správné. Proto se ani on, empirik, nepokusil o reformu skutečných ústav, nýbrž po příkladě Platonově sestruje svou ústavu, hledá ideální typ ústavy.

Jediný pokrok lidské kultury je nalézání typů v těch oborech, kde ještě nejsou známy a nemohou proto být vzory. Nové věci se nevymýšlejí, nýbrž *nalézají*. Řecké myšlení předpokládá, že už tu byly, existovaly jejich typy, ale lidé jich neviděli a o nich nevěděli. V tom smyslu pravil Xenofanes, že »bohové neukázali hned na počátku všecko smrtelným lidem, nýbrž ti hledají a časem postupně nalézají lepší«, οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖς ὑπέδειξαν, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον. Něco nalézají náhodou, něco uměním. Nejdokonalejší nalézání je arci vědomá cesta k cíli; o takové činnosti říkali Řekové »jíti za něčím«, *μετιέναι* (*metienai*), a cestu k cíli jmenovali slovem *μέθοδος* (*methodos*). Pojem *methody* jako cesty k cíli je trvalý odkaz řeckého myšlení.

Xenofanovi bozi se dobře postarali o člověka tím, že mu hned na počátku všechno neukázali. Také Platonův demiurgos, když utvářel svět, nechal své dílo nedokončeno, a vybídl nižší bohy, aby v něm pokračovali.

2. Smysl omezení.

Vtesáváním představovaného typu do kamene jsou kameni odnímány jeho dřívější obrysy, které neměly estetického smyslu, a místo nich dostává obrysy jiné, které způsobují, že počíná žít jako socha. Tyto nové obrysy jsou o tolik významnější než ony obrysy dřívější, že je nasnadě dávatí jen jim samým jméno obrysů, a dřívější stav pokládati za stav prostý vší formy. Hmota, jež dříve vyplňovala prostor beze všeho řádu, byla nyní uvedena ve službu napodobovaného typu. Tento přechod se jeví hellenskému myšlení jako *omezení* toho, co dříve nemělo mezí; určité meze jsou mu podmínkou i příčinou vší formy, vší krásy.

Řek nechtěl mít nic neurčitěho. Neomezenost se mu protiví jak v estetice tak v etice. Ani jeho bozi nebyli neomezení; při vší rozmanitosti náboženských představ trvá vždy více nebo méně uvědomělá představa Osudu, jenž je absolutní mezí pro činy a snahy bohů i lidí. Hellenštější bylo učení Aristotelovo, že kromě tohoto světa neexistuje prázdný prostor, než učení atomistů o nekonečném množství atomů, pohybujících se bez počátku v prázdném prostoru, který nemá mezí.

Slova znamenající nedostatek určité formy jsou v jazyce řeckém výrazy pro ošklivost po stránce estetické i morální. Adjektivum *ἄμορφος* (*amorfos*), utvořené od substantiva *μορφή* (*morfé*) podoba, znamená vlastně »bez určité podoby«, »beztvarý«, jak ho užívá na př. Platon o prázdném prostoru, který byl na počátku a který nemohl sám míti žádného tvaru, protože jinak by byl nemohl do sebe všechny tvary přijmouti. U Theognida je však *ἄμορφος* (*amorfos*) epithetem stárí, u Herodota ženy, v Platonových Zákonech jednou je ho užito o nedokončeném výkladě, jindy ve smyslu »potupný« o jednom druhu trestů; v Euripidově Orestu je slovem *ἀμορφία* (*amorfia*) vystižen příšerný zjev muže, který zavraždil svou matku. Všude tu je negace tvaru výrazem pro ohyzdnost.

Podobně jsou utvořena od substantiva *σχῆμα* (*schéma*), tvar, *μέτρον* (*metron*), míra, adjektiva *ἄσχημῶν* (*aschémón*), *ἄμετρος* (*ametros*), jejichž význam přesahuje i do oboru mravního. Obličej člověka hrajícího na dechový nástroj je Řekovi beztvarý, protože nemá té podoby, jakou má typ lidského obličej, a tím ohyzdný; tato »ohyzdnost obličej« *ἄσχημοσύνη τοῦ προσώπου* (*aschémosyné tú prosópú*) byla prý příčinou, že bohyně Athéna odhodila píšťalu, kterou vynalezla. Mezi vlastnostmi boha Erota je zvláště význačná lepotvárnost, *εὐσχημοσύνη* (*euschémosyné*), »vždyt mezi Erotem a ohyzdností, *ἄσχημοσύνη* (*aschémosyné*), je stále boj«, dokazuje Agathon v Platonově Symposiu. Z výdělečných zaměstnání jsou podle Platona jedna slušnější, *εὐσχημονέστερα* (*euschémonestera*), druhá méně slušná, *ἄσχημονέστερα* (*aschémonestera*).

Stojí za zmínku i to, že tato adjektiva, vyjadřující svým *ἀ—* (*a—*) úplný nedostatek tvaru, míry, jsou obvyčejné protiklady adjektiv složených s příslovcem »dobře« *εὖ—* (*eu—*), *εὐμορφος* (*eumorfos*), *εὐσχήμων* (*euschémón*), *εὐμετρος* (*eumetros*), znamenajících, že podoba, míra je dobrá; tedy proti dobré podobě se staví ne špatná podoba, nýbrž nedostatek podoby, beztvárnost. Jest to totéž jako v oboru umění musických protiklad *εὐρυθμος* (*eurythmos*) a *ἄρρυθμος* (*arrythmos*) a v oboru rozumového myšlení protiklad »logický« a »nelogický«, *εὐλογος* (*eulogos*) a *ἄλογος* (*alogos*). Platon docela uvádí první z těchto protikladů v příčinnou souvislost s vnější podobou, když praví, že ladnost a neladnost v tvarech i pohybech *εὐσχημοσύνη τε καὶ ἄσχημοσύνη*, vyplývá z rytmičnosti a nerytmičnosti. *Ἀλογία* (*alogia*) i *ἀμορφία* (*amorfia*) znamenají nedostatek řádu, toto nedostatek řádu estetického, ono rozumového. Kromě toho mají ona negativní

adjektiva i tím rozsáhlejší význam, že se přenáší do oboru mravního, kdežto pozitivní εὐμορφος (eumorfos), εὐσχήμων (euschémón), εὔμετρος (eumetros) znamenají obvykle vnější krásu.

Ale vlastním výrazem pro omezení je řecké slovo πέρας (peras), znamenající vlastně konec, to jest mez, až po kterou něco sahá. Smrt je »peras« života.

Kdežto pojem typu se zrodil z plastiky a zrakového názoru, byl omezující princip po prvé jasně poznán v čísle. Pythagorova škola, když se jí podařilo vyjádřit číslu souzvuk tonů a pohyby těles nebeských, povýšila číslo na všeobecný princip řádu, ano myslila, že v něm našla podstatu všech věcí. Číslo sudé, jež je možno půliti, bylo pythagorovcům právě pro tuto dichotomii výrazem neomezenosti, liché číslo jest omezené a omezující, neboť přistoupí-li k číslu sudému, brání onomu štěpení. Dvojici neomezeného a omezujícího vysvětlili vznik všehomíra: ἐκ περαιόντων τε καὶ ἀπειρων ὃ τε κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συναρμόχθη, »z prvků omezujících a neomezených byl sestaven svět i věci v něm«, učil Filolaos. Omezující princip, πέρας (peras), musí se spojit s neomezeným, ἄπειρον (apeiron), aby vzniklo jsoucno. Toto učení mohlo se vyvinouti arci jen z geometrického názoru, při němž jsou číselné poměry představovány bodem, linií, plochou. Jen to, co je omezeno, může býti poznáno a jen to má mravní hodnotu. »Jest viděti, že nejen v daimonských a božských věcech vládne přirozená podstata a síla čísla, nýbrž i všude ve všech dílech a myšlenkách lidských, ve všech odborných činnostech i v hudbě. Lži pak žádné nepřipouští podstata čísla a harmonie, neboť ta jest jim cizí; lež a závist náleží k tomu, co je neomezené a nepoznatelné a nerozumné.« Tak učil Filolaos. Živým odkazem této pythagorské víry v pevný řád všehomíra je slovo κόσμος (kosmos), znamenající původně pořádek, řád, ústavu; pythagorovci první ho užili ve významu svět.

Platon přijal pythagorské učení o neomezeném a omezujícím. V jeho kosmogonii není hmoty, z které by byl svět utvářen, nýbrž jenom prázdný prostor, neomezený, nepoznatelný, o němž se ani nemůže říci, že jest, z něhož však vzniká stavivo světa tím, že jest omezen geometrickými formami a tak se v něm, ne z něho, rodí živly. Hmota není u Platona ničím, forma je vším. Věci viditelného světa se v jeho myšlení rozdrobují v množství pravidelně omezených ploch zrovna tak, jako modernímu mysliteli se ztrácí substance atomu ve víru elektronů.

Hmotu a látku kvalitativně rozrůzněně uznává Aristoteles, ale i jemu je každá změna účinkem formy, která jediná se nemění a proto může být rozumem pochopena.

Zakořeněnou myšlenku o působnosti omezujícího principu rozšířili pythagorovci podle zprávy Aristotelovy v celou desítku základních protikladů, v jejíž každé dvojici stojí na straně principu omezujícího něco dokonalejšího, na straně neomezenosti nedokonalost. Jsou to tyto dvojice: omezené a neomezené, liché a sudé, jedno a množství, pravé a levé, mužské a ženské, věc v klidu a věc v pohybu, přímé a křivé, světlo a tma, dobré a zlé, čtverec a obdélník. Jedna dvojice chybí, chceme-li mít toto naivní rozpolcení celého světa úplné, dvojice, která by pro svou obecnost mohla zastoupiti dvojici dobrého a zlého, totiž krásné a ošklivé. V řeckém myšlení byla tato dvojice jistě častěji spojována s ponětím omezenosti a neomezenosti než kterákoli jiná. Τὸ καλὸν οὐκ ἄμετρον (to kalon úk ametron), »krásno není bez míry«; touto větou vyslovil Platon nejen svou myšlenku, nýbrž zároveň též obecný ideál helénského estetického citu. Výtvarné umění řecké bylo na vrcholu, když pro jeho teorii domyslel pythagorskou nauku o čísle sochař Polykleitos. Učebnicí této teorie nebyl jen jeho spis Κανὼν (Kanón), jednající o normálních poměrech jednotlivých částí lidského těla, nýbrž zvláště jeho sochy samy, zejména vpravdě kanonický Doryforos. Číslo mu bylo i pro plastiku omezujícím principem; proto napsal větu, že zdar uměleckého díla závisí na mnohých číselných poměrech, při čemž rozhoduje maličkost. Polykleitos byl theoretik výtvarného umění: *solus hominum artem ipsam fecisse artis opere iudicatur*,¹ praví o něm Plinius.

Úkol, jaký má omezení, πέρας (peras), při vzniku krásy, ukazuje zřetelně Aristoteles v III. knize Rhetoriky při výkladě o rytmičtém utváření prósy. Podle něho nemá býti umělá prósa ani metrická, ani nerytmická. Metrická forma by svou strojeností rušila její přesvědčivost a příliš

1 „O něm se soudí, že jako jediný z lidí dokázal ztvárnit skrze umělecký výtvar umění samo“ – překlad redakce.

by odvracela pozornost posluchačů od obsahu k formě. Ale nesmí být ani nerytmická; sloh nerytmický nemá omezení, avšak ve slohu má být omezení, jenom že ne způsobené metrem, *neboť co není omezeno, je nelibé a neznatelné*. Všechno je omezováno číslem; číselným principem pro sloh jest *rytmus*, jehož úseky jsou metra; proto má mít prósa rytmus, ale ne metra, sice by to byla báseň. Pak vykládá Aristoteles, jakým způsobem lze podle těchto zásad prósu utvářeti.

Peras jest tedy Aristotelovi výrazem pro pojem »formující činitel« a sloveso odtud odvozené, *περαίνειν* (*perainein*), znamená přímo utvářeti, formovati. Aristoteles ho užívá v tomto smyslu na př. v 6. kap. Poietiky, kde praví o částech tragedie διὰ μέτρων ἔνια μόνον περαίνεσθαι καὶ πάλιν ἑτερα διὰ μέλους, »některé jsou složeny v pouhých verších a zase jiné ve formě zpěvní«.

Když touha po přesném omezení počala uvědoměle rozhraničovati význam jednotlivých slov, vznikaly logické pojmy, materiál vědeckého myšlení. Takovým hranicím říkali Řekové ὅρος (*horos*), zrovna tak jako mezníku nebo mezi, vyznačující kam až sahá něčí pole. Homérovi dva muži, kteří se hádají o mez svých pozemků, držíce v rukou míry, jsou u něho obrazem bojovníků, vedoucích zápas o hradbu (Il. 12, 421—424); ale mohli by být i obrazem mužů, kteří vědeckou diskusí určují hranice blízkých pojmů a snaží se tak stanoviti pevný řád v hledání pravdy. Zde je slovo ὅρος (*horos*) ve svém konkrétním významu:

ἀλλ' ὥστ' ἄμφ' οὔροισι δὺ' ἀνέρε δηριάσθων,
μέτρ' ἐν χερσὶν ἔχοντες, ἐπιζύνω ἐν ἀρούρη,
ὥτ' ὀλίγῳ ἐνὶ χώρῳ ἐρίζητον περὶ ἴσης·
ὥς ἄρα τοὺς διέεργον ἐπάλλξεις.

»Jako když se dva muži hádají o mezníky, držíce v rukou míry,
na společném pruhu ornice, kteří se na malém prostoru prou každý o svůj díl,
tak ty tam odděloval hřeben hradební zdi.«

Když pak zjemnělé myšlení filosofů počalo rozlišovati význam synonym a stanovovati obsah jednotlivých pojmů, byla tu nasnadě výrazná metafora a s ní i slovo; ὅρος (*horos*) se stalo názvem pro logický výměr, ὀρίζειν (*horizein*) znamená *definovati*. Mezi díly Platonovými je zachována celá sbírka výměrů, na př. »bůh jest bytost nesmrtelná, soběstačná k blaženosti, jsoucnost věčná, příčina podstaty dobra«; »duše jest, co se samo pohybuje, příčina životního pohybu živoků«; »dobré jest, co je samo sobě účelem«; »svoboda je vláda nad sebou«; »naděje jest očekávání dobra«. Zdali je Platon pravým původcem této sbírky, není jisto. Ale i bez ní vidíme, že definování byl úkol, který Platon přejal od Sokrata a kterému zejména na počátku své spisovatelské činnosti věnoval největší práci. Jednotlivé jeho starší dialogy jsou zápasy o definice; tu jde o statečnost, tu zase o zbožnost, jinde o uměřenost. Že mu šlo především o definování pojmů mravních, i v tom se jeví žákem Sokratovým. Sokratovi nešlo o přesné pojmy z potřeby logické, nýbrž proto, že pokládal pohodlné nejasnosti a neurčitosti v mravním oboru za příčinu chyb a tím i lidské bídy. Proto chtěl lidi naučiti, aby rozeznávali zdání od pravdy, aby měli jednotné poznání, jež si podmaňuje i jednání člověkovu. Proti Sokratově ethické touze po určitém pojmu jeví se Prodikovo rozhraničování slov vášní čistě filologickou.

Sokratem byl zaveden ὅρος (*horos*) mezi nástroje filosofů. V naší vědě toto slovo nežije; na cestě, po které šla řecká kultura k následujícím věkům, bylo nahrazeno latinskými slovy *terminus* a *definitio*. Metafora je tu zachována; terminus znamená původně mezník, a finis, základ slova *definitio*, bezpochyby také. Římané prostě přeložili řecké slovo ὅρος (*horos*) a slova od něho odvozená. U Cicerona De divinatione 2, 92 čteme větu, která nám přímo ukazuje tohoto tlumočníka řeckého myšlení v okamžiku, kdy překládá: cum enim illi orbes qui caelum quasi medium dividunt et aspectum nostrum definiunt, qui a Graecis ὀρίζοντες (*horizontes*) nominantur, a nobis finientes rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, aliique in aliis locis sint:

necesse est ortus occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omnes.² Nejde tu ovšem o logické definování, nýbrž o určení horizontu (i to slovo je dědictvím po řeckém ὥρος [*horos*]), ale výrazy jsou tytéž. Tak nám ještě i dnes připomínají dvě latinská slova moderní vědy charakteristický znak řecké antiky, *touhu po omezení*.

Síla řecké touhy po omezení se osvědčila tím, že zatlačila Herakleitovo učení o neustálém dění. Nejlépe pak byla vyzkoušena za oné duchovní revoluce v řeckém světě na konci 5. stol. př. Kr., kdy vystoupili sofisté s učáním o subjektivní míře, o relativnosti všeho poznání a hodnocení, o tom, že není absolutních principů, nýbrž že jednotlivý člověk sám je kritériem dobrého a zlého. Tato bouře zabránila, že řecké myšlení neztrnulo v dusnou dogmatickosti, nemyslíci a pohodlnou; touha po absolutnu si uvědomila sama sebe a Platon z ní učinil vědu; proti Protagorově větě »člověk je měrou všeho«, ἀνθρώπος μέτρον πάντων (*anthrōpos metron hapantōn*), postavil své poznání »dobro je měrou všeho«, ἀγαθὸν μέτρον πάντων (*agathon metron hapantōn*). Platonova víra v absolutno mluví za celé antické Řecko mnohem větším právem než Protagorova subjektivnost nebo Herakleitovo popírání stálosti.

2 „Neboť kdežto ony kruhy, které dělí oblohu jakoby v půli a omezují náš rozhled, řecky horizontes, naším slovem se nejlépe nazývají obzor — jsou velmi rozmanité a na každém místě jiné, je zřehla nemožné, aby východ a západ souhvězdí nastával u všech národů současně.“ – redakčně doplněný překlad Josefa Hruší, cit. dle CICERO, Marcus Tullius. *Předtuchy a výstrahy*. Praha 1942, s. 140–141.

3. Omezení v umění výtvarném.

Školou a zároveň výrazem pevně omezené formy byla Řekům jednak jejich plastika, umění jejich smyslům nejbližší, jednak architektura. Řecké umění mělo období, kdy bylo velmi blízké ideálu krásy *geometrické* v pravém smyslu toho slova. Byla to doba následující po kultuře »mykenské«, charakteristická svým zvláštním stylem ornamentů na vásách. Prvky těchto ornamentů jsou čistě geometrické, linie a kružnice, a symbolisují takto vývojovou souvislost keramiky s nádobami pletenými. Ale i když se v této době užívá ornamentů figurálních, zatahuje jejich umělé stilisování obraz, jaký by bylo podalo přímé vnímání přírody, a daleko se rozchází od realistického podání živých těl, zvláště zvířecích, jaké nalézáme v kultuře kretské.

Tento jednostranný geometrický sloh se znova utkal s formami ze živé přírody, ustálenými u Řeků maloasijských a přenesenými i do evropského Řecka. Co na něm bylo příliš hmotného, bylo opuštěno již na počátku 1. tisíciletí př. Kr., ale duch jeho přesně omezené formy se vtělil do umění doby klasické. Geometrický materialismus, v němž znova věří umění naší doby, vyhovoval Řekům jen potud, pokud měl přirozený důvod a účel, ale jinak nestačil tvořivé síle, toužící po širších oborech mimese. Byl negací názoru; pro myšlení pak ho Řekové nepotřebovali, neboť k tomu si vytvořili filosofii.

V architektuře byla geometrická přesnost ovšem něčím více než znakem slohu: byla její duší.

Nositelem absolutní krásy byl výtvarnému umělci typ. Umělec mu proto poslušně podřizoval své dílo, v němž se neosměloval »podávat se«, neboť i svou osobnost pokládal za něco náhodného, za pomíjivou jednotlivinu; jeho dílo mělo být větší než jeho osoba.

Umělcova volnost byla typem arci velmi omezována; byla jím poutána jeho obrazotvornost a zdálo by se, že nemohlo vůbec dojít k tvoření něčeho zcela originálního, zvláště když výtvarné umění spravedlivě zůstávalo v mezích mimese. Ale v tom právě je síla řeckého umění, že umělec netoužil po originalitě, nýbrž po kráse, že dovedl cítit krásu, které sám nevytvořil.

Jak vládne v řeckém umění ideální typ, je zvláště patrné na stavbě řeckého chrámu. Žádná jeho složka nežije svým vlastním životem; jako v obci spořádané podle ideálu Platonova není tu mnohodělnosti, nýbrž každá část koná své dílo, aby se v celku uplatnila spravedlnost. Složky poutané těžkou prací hmotnou, na př. sloupy, nezdobí se výtvary dekorativními a přece jsou svým způsobem krásné, právě tou svou uměřeností, s kterou se podřizují celku. Že chrámová architektura dosáhla své fysis, poznali Řekové velmi dobře, a stavěli pak své chrámy s formou v podstatě nezměněnou; nikdy na př. nezatoužili vybavit svou uměleckou schopnost z takového omezení, jakým pro ně jistě byly těsné a přísné obrysy štítu.

Pěstování typu vedlo řecké umělce k *jednoduchosti*. Jednoduchost sama o sobě nebyla ctností, dokud pocházela z nedostatečné vlády nad materiálem, ale stala se ctností, když si umělci techniku dokonale podmanili. Její odměnou bylo, že jejich umění bylo srozumitelné všem vrstvám národa, plnilo svůj úkol sociální a uniklo nebezpečí efemérnosti.

Vytváření typů a stálost jejich stilisace předpokládá i to omezení, že výtvarní umělci se učili u svých předchůdců, brali si jejich díla za vzor, stávali se jejich spolupracovníky a tak udržovali tradici. Neznali zásady, že by samotná volnost mohla být předmětem umění, a škola potlačovala u většiny jejich individualitu. Každý pokrok — a řecké umění přes všechnu tradici neztrnulo —

byl výsledkem zápasu, jehož se odvažovali ti, kdo byli silní; právě tak dovoluje Platon dokonalým státníkům povznášeti se nad všechny zákony.

Způsob, jakým řečtí umělci tvořili, souvisel se světem, který dával nejvíce podnětů jejich tvůrčím myšlenkám. Jejich umění většinou vytvářelo bohy, heroy, mythické osoby a mythické děje; tu již sama látka vylučovala individuální pojetí a vedla k typům. Vždyť právě tento svět byl jaksi mimo čas a prostor, a umění, které se dávalo do jeho služeb, stávalo se účastným jeho nesmrtelnosti. Na počátku řeckého umění sochařského nalézáme dva typy, bohyni oděnou přepásaným rouchem, s kadeřemi splývajícími souměrně na obou stranách na prsa, a mladistvého nahého boha rovně stojícího, s pažemi připaženými k tělu; náboženský anthropomorfismus byl ideovou předlohou těchto děl a náboženská oběť byla jejich účelem. Po této stránce náboženského posvěcení lze srovnati sochařství s tragedií. Srovnáváme-li pak látky tohoto archaického umění řeckého s látkami umění kretského, vidíme, že teprve umění řecké soustředilo svůj zájem na lidské tělo. Nalezlo si pro ně ideál krásy a naučilo se jej vtělovati v hmotu. Díla takto vytvořená byla obrazem bohů spíše svou krásou než symbolickými přídávky.

Pro každého jednotlivého boha byl vytvořen typ zvláštní, odpovídající jeho typu v představách a bájích; řecký polytheismus byl živnou půdou řeckému umění, jehož dějiny jsou z velké části ustalováním a zdokonalováním oněch typů.

Výtvarné umění stírajíc takto s předmětů rysy náhodné, pomíjivé a všední — v klasické době činilo to i tehdy, když vytvářelo portréty — zvykalo oči viděti dále a více než jednotlivé předměty přírody; bylo by možno říci, že razilo cestu k platónským ideám. Ale právě Platon nepoznal tohoto jeho dosahu. Když hledal cesty, které by dovedly člověka k pomyslnému světu, ježž on sám poznal jako zjevení, spolehl úplně jen na dialektiku, metodu rozumovou; Eros na tuto cestu uvádí, ale v tom velikém moři krásy, které za jeho vedení duše spatřuje, krása výtvarných děl schází. Platon neviděl idealismu řeckého výtvarného umění, soudil, že napodobuje předměty samy, a nepoznal, že napodobuje typy. Napodobovati předměty nemohlo mu arci býti činností hodnou zvláštní úcty, neboť předměty samy jsou mu zase jen napodobováním ideí; malíř, který maluje tělo, napodobuje napodobeninu. Platon vytýká výtvarnému umění, že musí napodobovati věci, jak je vidíme, *nikoli jak vskutku jsou*, že tedy zachycuje z každého předmětu jen něco málo, jeho vnější obraz. Moderní kubismus si snad ani neuvědomuje, že se snaží vyvrátit tuto výtku Platonovu. Platon by v něm ovšem našel jiné neporozumění; řekl by mu, že nekoná svého díla, a že se dopouští mnohodělnosti, když překračuje hranice mímése. Jediné možným způsobem usvědčilo Platonův omyl samo klasické umění řecké svým idealismem.

Že díla řeckého umění výtvarného nejsou pouhými odlitky přírody, jeví se nejpatrněji ve způsobu, jak vyobrazují lidský obličej. Nejen prchavé chvíle silných vnitřních hnutí, nýbrž i city provázející obyčejné myšlení způsobují v rysech obličeje změny, větší nebo menší výchvěvy z klidné polohy, jež je charakteristickým výrazem každého člověka. Řekové projevovali své city mnohem naivněji a zřetelněji než my, nejpatrněji arci hrubými pohyby hlavy, rukou a celého těla; když my mluvíme o duševních »hnutích«, užíváme metonymie, zrozené u národů antických, kteří byli zvyklí viděti pohyb, *κίνησις* (*kínésis*), motus, spojen s vnitřní příčinou. Ale výtvarný umělec nechtěl zobrazovati člověka s takovými pomíjivými pohyby, které podle jeho smyslu pro formu obličeje znetvořují a protiví se kráse, klidné a stálé. Pramenem poučení o posuncích obličeje u Řeků nejsou díla výtvarného umění, nýbrž díla literární. Z literatury poznáváme na př. jak silnými výrazy projevovali Řekové bolest: hryzli si rty a prsty, rvali si roucha a vlasy, drásali si obličej, bili se v prsa, vrhali se na zemi; ale výtvarné umění si vytvořilo i pro tyto pohyby zvláštní posunkovou typiku; pro výraz bolesti mu stačí ruka dotýkající se hlavy a místo plačícího obličeje představuje obličej zakrytý rukou nebo rouchem. Timanthův Agamemnon, zahalující si obličej v okamžiku, když má býti usmrcena jeho dcera Ifigeneia, shodoval se příliš s obecným zákonem klasického umění, aby mohl býti pokládán za charakteristickou invenci jednotlivého umělce.

Místo změněného výrazu obličeje pomáhali si řeční umělci jinak, aby vyjádřili duševní hnutí představované osoby. Na malbách vás jsou to často krátké nápisy, slova malířových osob. Ale ještě výraznější a výmluvnější než nápisy jest jiný způsob, kterého užívá i plastika, totiž naznačiti vnitřní děj konkrétním symbolem, attributem nebo personifikací. Sapfo chtěla básnickým slovem vyličiti vašeň lásky, zapálenou pohledem na milovanou dívku, mluví o zlomeném jazyku, který nevypraví slova z úst, o ohni, který proniká celým tělem, o očích, které nevidí, o uších, v nichž hučí, o stékajícím potu, o třesení na všech údech, o pleti zelenější než tráva, o stavu blízkém smrti. Takovou smrtící láskou byla zasažena i Faidra. V Euripidově tragedii děsí troizenské ženy hrozným mrakem svého obočí a změněnou barvou své pleti; hned první její věty vyslovují osudnou nemoc její lásky: dává se zdvihati, narovnávat si hlavu, její údy jsou bez vlády, i jemný závoj tíží její zmučenou hlavu a hned zase chce, aby ji zahalili; s očí se jí řinou slzy a »oko jest obráceno ke studu«, protože si uvědomuje šílenost své řeči; oheň, kterým ji pálí její rozvášněné city, vzbuzuje v ní blouznivou touhu po chladivém doušku z čisté studánky a po odpočinku na travnatém luhu ve stínu topolů. Ale výtvarný umělec, vtěsávající do kamenného reliéfu Faidřin pohled na Hippolyta, nemůže, a když už snad může, nechce vypodobniti oněch příznaků lásky, které vyjadřuje slovo básníkovo: staví k nohám Faidřiným malého Erosa s lukem na ni naměřeným; kde je Eros, je láska.

Vysvětlovati nedostatek individuální výraznosti tím, že řeční umělci ji nedovedli technicky vyjádřiti, bylo by možno jen pro dobu, dokud ještě nevybojovali své velké vítězství nad svým materiálem. Ale to se stalo již před klasickou dobou Feidiovou; o Feidiovi samém, jeho vrstevnících a většině z umělců pozdějších už nelze mluvit, že nemohli, nýbrž že nechtěli být naturalisty. Máme i přímé důkazy, že umělci klasické doby dovedli v rysích obličeje vyjádřiti duševní hnutí, strach i radost, hněv a vašeň lásky: vidíme to na obličejích jejich Satyrů, Panů, Kentaurů. Tyto bytosti, polo lidé, polo zvířata, nebyly vázány zákonem uměřenosti platným pro lidi, nýbrž byly spíše personifikací jistého jednostranného affektu; proto se jeho výtvarnický typ odchyloval od normálního typu lidského. Ale ve výtvarném zobrazení lidského obličeje vypěstovaný vkus umělců naturalismu nedovoloval.

Naturalismu nežádal ani vkus jejich obecenstva. Nejpatrnější toho důkaz je řecké divadlo. Aischylova Klytaimestra úlisnou řečí vítá svého chotě, ale na konec tragedie zbrcena krví s uspokojením vypravuje, jak ho usmrtila; Oidipus prožívá před zraky diváků strašnou svou proměnu z dobrého vládce v prokletého člověka, z jehož činů není vražda hříchem nejtěžším; Elektra zoufá při klamně zprávě o smrti bratrově a za nedlouho s jásotem objímá tohoto bratra živého; Hekabe v jednom dramatu pláče, klame a vraždí — a herci, kteří představovali tyto osoby, při všech těchto citových změnách měli na obličejích nehybné masky, naznačující jen velmi všeobecně typ jejich úlohy.

Právě tak umění plastické mělo projevovati ne pathos, nýbrž *éthos*, charakter, osobnost. Pathos je znak umění doby poklasické, ale ještě i tu působí temperující vliv staré tradice.

A přece při tom všem byli řeční umělci velmi blízcí naturalismu. Lidské tělo, jehož napodobování si učinili hlavním úkolem, bylo jím tak známé a bylo by k sobě vábilo i zraky méně milující krásu než ji milovali oni. V každodenním styku, zvláště pak v lázních a v gymnasiích, vídali obnažená mužská těla v nejrozmanitějších polohách, v klidu i v pohybu. Když pozorovali tato těla a snažili se napodobovati ve svém materiálu jejich tvary, šli cestou naturalismu, ale přece se naturalisty nestali, neboť nemohli zapomenouti na ideály, kterým je naučili jejich mistři; spíše znali než viděli svůj předmět. Naturalistické zkušenosti zdokonaľovaly více technickou stránku práce než pojetí a účel díla samého.

V dějinách řeckého umění se opakovaly i silnější přílivy naturalismu, zasahující celou generaci výtvarníků. Ty byly řeckému umění tím, čím byl Antaiovi styk s matkou Zemí: nabíralo z nich nových sil. Individuální vjemy přírody byly umělcům živou vodou, která bránila, aby jejich stílovost nezmrtvěla v prázdné schema. Takovým přílivem bylo odplaveno, co bylo nezdravého v umění geometrickém, a naturalismus štítů olympijských nedovolil ztrnouti umění klasickému.

4. Omezení v umění slovesném.

Slovesné umění se rozchází s obyčejnou řečí jednací tehdy, když si uvědomí jistý formující princip a úmyslně ho užije k podpoře nebo i náhradě myšlenkového obsahu. Prvky toho formujícího principu se vyskytují již v obyčejné mluvě, ale umění je zachycuje, zvětšuje, rozmnožuje a konečně i spojuje s řádem vzniklým mimo jednací řeč, zrozeným z rytmičných pohybů při práci a tanci. Konečný výsledek této činnosti je ten, že vznikají samostatné formy, jež lze naplňovati novým a novým obsahem. Skladbou, která hledí k určité formě, když volí a upravuje slovní materiál, vzniká řeč »vázaná«; Řekové vyznačovali její umělost, hledíce asi také k jejímu obsahu, slovem ποιήσις (poiésis), »dělání«; řeč »dělaná« byla jim protikladem přirozené řeči jednací. Ovšem později se stal charakteristikem rozdílu mezi poesíí a prósou obsah skladby sám, neboť na jedné straně domáhala se podílu v pevné formě i řeč původně »nevázaná«, na druhé straně se ony pevné formy naplňovaly obsahem, který jim nepříslušel, anebo zase skladby svým obsahem poetické se oné »dělané« formy zříkaly. Ale toto směšování forem nenáleží ani do doby ani do typu řeckého umění klasického.

Básnické formy známé v klasické době byly pokládány za šťastné nálezy jednotlivých básníků, za konečné dosažení typů, cílů všeho hledání. Ve skutečnosti to byla díla tvůrčích duchů, předpokládající nejen materiál řeči, nýbrž i práci vykonanou v dobách předcházejících; ale co je tak posvětilo, byla ona zvláštní řecká touha po omezování, přesvědčená, že slouží kráse, když podržuje vznikající dílo krásnému vzoru. Řečtí básníci se svému umění učili; toto učení básnické technice zachovávalo nálezy vynikajících tvůrců a udržovalo nerušené trvání forem, podmínku opravdového stylu.

Stilovost řeckých básní nezáležela jen v jejich pevné metrické formě, nýbrž i v myšlenkovém obsahu, v rázu mluvy a výběru slov; ze všeho pak jest nám nejvzdálenější, že každý básnický druh zachovával určité nářečí, to, v kterém dosáhl své fysis: epos bylo skládáno v daktylském hexametru a v nářečí íonském, tragedie a komedie v nářečí attickém, sborová lyrika je zabarvena dorsky, ať ji básní Ion Bakchylides nebo Boiot Pindaros. Tyto rozdíly samy jsou výmluvnými svědky o dějinách řecké literatury. Při tom se neshoduje žádné z těchto nářečí zcela s nářečím mluveným, nýbrž jest to sloh umělý, složka umělé formy. Attičtí tragikové se podrobovali stylu, když vnucovali svému jazyku ve sborových částech svých tragedií živly nářečí dórského, v částech recitovaných ionismy. Epik doby alexandrijské se učil jazyku Homerovu, neboť si byl vědom, že by rušil epický sloh, kdyby veršoval v jazyce své doby, zrovna tak jako výtvarný umělec nechtěl býti naturalistou. Jazyk Iliady a Odysseie byl umělým jazykem epickým již v době, kdy tvořil Homeros. U Řeků bylo tedy současně několik spisovných jazyků, každý pro určitý obor slovesného umění. Stilová kázeň určující mluvu podle druhu skladby a ne podle nářečí spisovatelova přemáhala kmenový i lokální separatismus a byla jedním z projevů vědomí, že Helleni jsou jeden národ. Jen tak bylo možno, že dílo složené v kterémkoli literárním nářečí náleželo všemu Řecku.

Druhy slovesných děl jsou u Řeků přesně rozlišeny látkou, formou i osobami básníků; i to je patrný projev jejich slohovosti. Jest to pro řeckou literaturu paradoxon, co dokazuje Sokrates v pozdní noci po symposiu u Agathona svým přátelům, že týž básník má uměti skládati komedie i tragedie a že »vyučený« skladatel tragedií jest i skladatelem komedií. Můžeme viděti v těchto slovech estetické ospravedlnění literární formy Symposia nebo myšlenku, o které se vskutku

uvažovalo a mluvilo; v 3. knize Platonovy Ústavy mluví však Sokrates jinak: zavrhuje »mnohოდělnost«, dokazuje, že každý člověk může dosáhnouti dokonalosti jen v jednom oboru, a pokud jde o »napodobování«, v umění, že tíž lidé nedovedou současně dobře napodobovati ani dvou podob, na pohled vespolek blízkých, *jako na příklad při skládání komedií a tragedií*.

Paradoxem bylo pro athenské obecnstvo, když se Frynichos a Aischylos pokusili naplniti formu tragedie látkami ze současných dějin; obecný vkus soudil, že ke stylu tragedie náleží látky z mythologie, a učinil dost, když se vzdal požadavku, aby to byly jen báje o bohu Dionysovi. Tragikové se nerozpakovali voliti touž látku, která byla od jejich předchůdců již několikrát zpracována, pokoušeli se o ni opět a opět, zápasili se svými předchůdci o touž látku, aby o vítězství rozhodla sama síla formy. Z těch jednotlivostí, kterými měla díla pozdější předčiti nad díly dřívějšími, skládal se vývoj a pokrok; stilové omezení nedopouštělo, aby se pokusy rozptylovaly, zachycovalo a svádělo různé proudy nových sil do jednoho řečiště, jež se tímto způsobem stávalo hlubokým a trvalým nositelem tvořivé práce.

My jsme zvyklí jmenovati řeč básnických skladeb řečí vázanou, prósu řečí nevázanou; Řekům byla i prósa — pokud byla dílem slohového umění — řečí vázanou, neboť i ona musila mít omezení, *πέρας* (*peras*). Vystihnouti *peras* slohu prosaického a stanoviti jeho zákony bylo pro teorii úkolem těžším než vyložití zákony řeči veršované, neboť každý takový pokus byl spojen s nebezpečím, že vyvrátí mezníky mezi prosou a poesií, že zákonitost uvedená do prósy učiní z prósy mluvu básnickou.

Příčinou tohoto nebezpečí je to, že se typ prósy esteticky omezené vytvářel příliš podle typu poznaného v poesi, že byla snaha, aby i prósa měla svou formu právě tak samostatnou jako jest samostatná forma řeči vázané v našem smyslu. Ale samostatná forma náleží právě jen řeči básnické, kdežto forma prósy jest s obsahem takřka srostlá. Teprve tehdy, když byla do zkoumání o prosaické formě přibrána i myšlenková náplň, přestala být prósa nedokonalým napodobením řeči básnické a byla nalezena její svérázná vázanost.

Samostatnost formy v slohových projevech básnických záležela jednak v pravidelném rozčlenění řeči na úměrné úseky, jednak ve vnitřní úpravě těchto úseků, v rytmu. V básnickém rytmu se spojily dva proudy, tekoucí s různých stran a z různých pramenů; neboť vědomí rytmu a zalíbení v něm se nezrodilo jenom z jednoduché pravidelnosti sluchových a zvukových vjemů při práci a hře, nýbrž i ze složitějších forem, které byly vyslouchány ze slov a vět řeči, řízené původně jen myšlenkou. I tento druhý rytmus se projevil a vynikl při opakování, a to zejména tehdy, kdykoli byla určitá slova opakována celým sborem; takové projevy si vytvořily rytmus, protože potřebovaly řídícího principu, který by spojoval slova jednotlivců ve slova sboru. Slova »oroduj za nás«, opakovaná sborem, mají svůj rytmus právě tak jako žalostné refrény řeckého sboru αἰλινον αἰλινον (*ailinon ailonon*) nebo ὦ τὸν Ἀδωνιν (*ó ton Adónin*). Tento rytmus arci nelze rozkládati v takty jako rytmus zrozený při práci a hře; i ten je řídícím principem, ale ne při pronášení lehkého slova, nýbrž při pohybování těžkou hmotou, ať už to je veslo, ruční mlýn nebo tělo tanečnickovo; odtud také pochází jeho velká jednoduchost.

Opakování zůstalo činitelem rytmu i při vývoji složitějších útvarů, kdy nebyla opakována již jen jednotlivá slova nebo krátké věty ani jen jednotlivé takty, nýbrž uměle složené strofy. Trojdílné perikopy sborové lyriky jsou vrcholem umělé komposice. Její smysl není ve vnitřním složení jednotlivých strof, nýbrž v rozčlenění celé stavby; ve velkých jeho rysích byl nalezen přirozený projev architektonického rytmu pro skladby, v kterých se spojovala hudba se slovem a tancem sboru.

V rytmu bylo omezení, *peras*, řeči básnické a zároveň její hranice proti neomezené jednací řeči mluvené. Ale byl tu rozdíl i v obsahu; jednací řeč »nevázaná« byla výrazem skutečnosti, kdežto řeč »vázaná« kriteria pravdy neznala a vyjadřovala stejně skutečnost jako báji nebo modlitbu. Nevázaná řeč byla již svou formou, vlastně nedostatkem formy, přesvědčivá; v řeči vázané byla přesvědčivost rušena umělostí. Snaha po řeči přesvědčivé a zároveň stilisované vytvořila *literární prósu*.

První řeční prosaikové nevěděli, kde je fysis jejich umění, dívali se na formu řeči básnické a napodobovali ji. Činili tak již proto, že i jejich díla, jako díla básnická, měla být poslouchána, jako vůbec veškerá literatura antická je určena sluchu a ne zraku. Kouzlo epiky Homerovy působilo, že zprvu i ti historikové a filosofové, kteří se odloučili od epického verše, volí a seřadují slova podle mluvy epické a tak okrašlují svou řeč i zdobami epického rytmu.

Ale při tomto napodobování prósa nezůstala. Do jejího vývoje mocně zasáhlo poznání, jakou silou je mluvené slovo tam, kde je svobodné. Z politické svobody, z demokracie, vzešel onen pravý zápas slova se slovem, projevující individuální mužnou zdatnost právě tak jako zápas svalů. Mluvená řeč vyrostla a pocítivši svou velikou sílu chtěla zvítěziti i nad tou mocí, která byla ode dávna vládkyní lidských duší, nad poesii. Řečnická prósa se chtěla stát uměním a působiti svou krásou.

Zakladatelem krásné prósy byl sofista Gorgias. Avšak ještě ani on neuměl zápasit s poesii jinak než tím, že přejal do prósy mnohé z jejích zvláštností, figury, tropy, slova i celá rčení; za básnický verš našel náhradu v tom, že po způsobu lyrické poesie rozčleňoval řeč v kratší nebo delší kóla se zvláštní rozmanitou responsí; jednoduchou myšlenku rozkládal v protiklady, aby je pak mohl spojovati úměrností. Zvláštnost jeho slohu, »gorgiovská schémata«, zůstala stilistickým živlem i v dobách pozdějších, ale vývoj prósy musil jíti dále, neboť zde ještě nebylo dosaženo její fysis: naopak Gorgiova prósa byla této fysis vzdálenější nežli řeč nestilisovaná, protože činila formu něčím samostatným a nerozpakovala se obětovat jí i myšlenkový obsah.

Umělá prosa našla své omezení a tím svou fysis teprve tehdy, když přestala hledat mimo sebe, v poesii, a vypěstovala ty vlastnosti, které byly obsaženy v přirozené řeči samé. Samostatné formální rozčlenění náleží řeči vázané, kdežto rozčlenění myšlenkového obsahu jest přednost, ἀρετή (areté), prósy. Již nejjednodušší věta bývá rozčleněna na podmět a přísudek; obě tyto části jsou k sobě navzájem připoutány myšlenkovým svazem, působícím i na jejich gramatickou formu, jedna bez druhé nemůže být a teprve jejich spojení je organický celek. Plným rozvitím této spojitosti je syntaktická perioda, již se umělá prósa povznesla nad obyčejnou mluvu, ale přece nepřestala býti prósou: v periodě našla prósa svůj typ, svou fysis nebo — možno-li tak říci — svůj verš.

Jméno περίοδος (periodos) svědčí po všechny časy, s kterou konkrétní představou byla srovnávána složená soustava vět a co bylo pokládáno za její charakteristický znak. Periodos je cesta, která se kruhovitě zatačí; může to být buď oklika, zatačka, ale také cesta uzavírající úplný kruh, cesta kolem dokola. I dráhy hvězd se nazývají slovem περίοδοι (periodoi).

Obíháním nebeských těles měříme čas, »obraz věčnosti« podle Platona; »z rozumného úmyslu božího, aby vznikl čas, byly stvořeny slunce a měsíc a pět jiných hvězd, majících jméno oběžnice, k ohraničení a zachování číselných rozměrů času«. Proto i den, měsíc, rok jsou nazývány περίοδοι (periodoi) a největší περίοδος (periodos) je ta, za kterou se všechny planety vrátí do stejné vzájemné polohy, kterou měly na počátku, plný rok; v té době se podle pythagorského učení vykonají všechny přeměny života individuálního i světového a svět se v následujícím plném roce opakuje.

Tyto a podobné významy mělo slovo περίοδος (periodos), když ho bylo užito i ve smyslu syntaktickém. Také tam bylo cítěno, že se něco vrací ke svému počátku, že se uzavírá kruh: uzavřenost byla podstatou syntaktické periody, omezením, které bylo nalezeno pro umělou prósu.

Již věta jednoduchá může být syntakticky dokonale uzavřena. Ve větě Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος γίγνονται παῖδες δύο (»Dareios a Parysatis měli dva syny«, doslovněji »z Dareia a Parysatidy se narodí dva synové«) je hned první slovo začátkem té okružní cesty, při které nemůžeme zapomenouti na návrat, v které nemůžeme ustati, dokud nedosáhneme úplné spojitosti s tím, odkud jsme vyšli. Hned při prvním slově vzniká napětí, jež povoluje teprve při posledním slově. Toto napětí, ona nemožnost ustati na libovolném místě, projevují se však v míře mnohem větší tam, kde nejde o jednotlivá slova, nýbrž o celé věty, které jsou smyslem i syntakticky spojeny v souvětí, pokud je arci jejich vazba tak pevná jako vazba oné věty jednoduché. A k tomu došlo v řecké próse teprve vývojem.

Vypravovací sloh Herodotův, řadící větu k větě, byl onen »řaděný sloh«, λέξις εἰρομένη (lexis eiromenē), o němž praví Aristoteles, že má pouze vnější pojítka, totiž spojky a částice, ale vnitřní vazby v něm není; proto také nemá konce sám v sobě a končí se teprve tehdy, když mu dojde látka. Takový sloh se nemohl stát ideálem slohu, poněvadž mu chybělo omezení, peras.

Ani ve slohu Gorgiově nebylo peras. Jeho jednotvárné štěpení myšlenky a doplňování souřadně přičleňovanými protiklady určovalo zásadou souměrnosti jen jednotlivé členy jeho souvětí, ale souvětí samo se mohlo táhnouti dále jako nekonečný meandr ze soustavy rovnoběžných přímek. Stačí poslechnouti jeho věty εἰπεῖν δυνάμην ἃ βούλομαι, βουλοίμην δὲ ἃ δεῖ, λαθῶν μὲν τὴν θεῖαν νέμεσιν, φυγῶν δὲ τὸν ἀνθρώπινον φθόνον.... οὐκ ἄπειροι οὔτε ἐμφύτου Ἄρεος, οὔτε νομίμων Ἑρώτων, οὔτε ἐνοπλίου Ἑρίδος, οὔτε φιλοκάλου Εἰρήνης· σεμνοὶ μὲν εἰς τοὺς θεοὺς τῷ δίκαιῳ, ὅσοι δὲ πρὸς τοὺς τοκέας τῇ θεραπείᾳ, δίκαιοι πρὸς τοὺς ἀστοὺς τῷ ἴσῳ, εὐσεβεῖς δὲ πρὸς τοὺς φίλους τῇ πίστει...³

Slova μέν (men) — δέ (de), částice spojující souřadné výrazy, οὔτε (úte) — οὔτε (úte) »ani — ani« jsou více než formální prostředky Gorgiova slohu; projevuje se v nich antithetická metoda jeho myšlení.

Antická kritika dobře postřehla nedostatky tohoto slohu a neuznala, že by se jím prósa byla přiblížila své fysis. Tu zásluhu přičítá Gorgiovu vrstevníku, sofistu Thrasymachovi, když ho pokládá za nálezece prosaické periody. Čím se ten nález stal řecké próse a jak byl zdokonalen, ukazuje nejen slohové umění Isokratovo a řečnická síla Demosthenova, nýbrž i filosofický dialog Platonův.

Perioda je více než obyčejná věta složená. Složená věta vzniká z jednoduché tím, že buď podmět nebo některá z rozvíjejících částí je vyjádřena celou větou vedlejší; ale protože stejným způsobem může být rozšířena i každá věta vedlejší větami sobě podřízenými a kromě toho může být na stejném stupni závislosti i několik vět vedle sebe, vzniká útvar složitý, ale přece jednotný, neboť každá z vět vedlejších je smyslem i gramatickou formou spojena se svou větou řídící, a všechny jsou spojeny s větou hlavní jako její části. Věta takto složená se stává periodou, když se v ní dokonale projeví její jednotnost, když její začátek vzbudí napětí, které se uvolňuje teprve jejím koncem.

Jednotnost periody jest způsobována pevnou vazbou jejích složek; jednotlivé věty jsou spolu pevně skloubeny nebo do sebe vklíněny a také fonetická stránka jest zařazena ve shodě s tímto účelem; proto se tu při výběru i seřadování slov dbá i počtu a míry jejích slabik, hledí se, aby nevznikl střetnutím některých samohlásek, souhlásek nebo slabik rušivý zlovuk a závěr bývá upravován tak, aby svou rytmickou kadencí naznačoval konec. Tak vzniká slohový útvar, který má podle Aristotelovy definice periody začátek i konec sám v sobě i přehlednou velikost a v kterém je podle požadavku Dionysia Halikarnaského obsažena harmonie jeho složek, kól.

Mohutnou periodou začíná Demosthenes svou třetí řeč proti Filippovi: Πολλῶν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι λόγων γιγνομένων ὀλίγου δεῖν καθ' ἐκάστην ἐκκλησίαν περὶ ὧν Φίλιππος, ἀφ' οὗ τὴν εἰρήνην ἐποιήσατο, οὐ μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀδικεῖ, καὶ πάντων οἷδ' ὅτι φησάντων γ' ἂν, εἰ καὶ μὴ ποιοῦσι τοῦτο, καὶ λέγειν δεῖν καὶ πράττειν ὅπως ἐκεῖνος παῦσεται τῆς ὕβρεως καὶ δίκην δώσει, εἰς τοῦθ' ὑπηγμένα πάντα τὰ πράγματα καὶ προειμέν' ὁρῶ, ὥστε δέδοικα μὴ βλάβημι μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δέ' εἰ καὶ λέγειν ἅπαντες ἐβούλονθ' οἱ παριόντες καὶ χειροτονεῖν ὑμεῖς ἐξ ὧν ὡς φαυλότατ' ἔμελλε τὰ πράγμαθ' ἕξειν, οὐκ ἂν ἡγοῦμαι δύνασθαι χεῖρον ἢ νῦν διατεθῆναι.⁴

3 „Kéz mohu říci, co chci, a kéž chci, čeho jest potřebí, tak abych se uvaroval božího hněvu a unikl lidské závisti...nebyli nezkusili ani vrozené bojovnosti, ani zákonem řízených lásek, ani ozbrojeného sváru, ani krásy milovného míru; byli uctiví k bohům svou spravedlností, svědomití k rodičům svou péčí, spravedliví k spoluobčanům zachováním rovnosti, poctiví k přátelům svou věrností.“

4 „Zatím co se, občané, mnoho řečí mluvívá bezmála v každém národním shromáždění o křivdách, kterých se dopouští Filippos od té doby, co uzavřel mír, nejen na nás, nýbrž i na ostatních, a přes to, že by všichni řekli, i když to nečiní, že jest potřebí slovem i skutkem se přičiniti, aby onen byl nucen ustati od své zpupnosti a byl potrestán, vidím, že všechny věci byly přivedeny a vydány do toho stavu, že se bojím, aby nebylo sice příkré, ale pravda, říci toto: kdyby všichni řečníci úmyslně chtěli navrhovati a vy svým hlasováním přijímati takové věci, které by měly co nejhorší následky pro naše postavení, myslím, že by nemohlo býti zařízeno hůře než jest nyní.“

Kdo umí řecky, stojí před takovými větami s obdivem; kdo neumí, tomu je volno se jim posmívat. Obdiv, jenž se tu přidružuje k estetickému zážitku, rodí se z pomyšlení, jak veliká byla obsaženost intelektu, který pojal a po způsobu hudebních skladatelů sharmonisoval základní myšlenku, vyjasnil až po jistou míru zřetelné samostatnosti všechna její průvodní určení, dal každému jeho váhu i místo a pak všechnu tuto složitou rozmanitost spojil syntaktickým uměním v pevnou a krásnou jednotu. To vše si nejlépe uvědomuje překladatel; stojí tu před úkolem, jaký by měl asi architekt, který by chtěl vystavěti sloupoví podle antického vzoru, ale za stavivo by měl beton, železo a sklo. A řeč je ještě více než pouhé stavivo. Podmínkou řecké periody jest řecký jazyk sám, všechny jeho složky, které pomáhají tvořiti z rozmanitosti jednotu, a zejména jeho tvárné participium, vyznačující se stejnou zřetelností slovesný rod, poměr časový a slovesný vid jako rod, pád a číslo jmenné. Zkusme stanoviti, kolik logických soudů je obsaženo v uvedené periodě. »Filippos učinil s námi mír; ale v tom míru jedná nespravedlivě proti nám i proti ostatním; o tom se u nás mnoho mluví skoro v každé ekklesii; měl by již přestati ve své zpupnosti a býti potrestán; k tomu jest třeba slovem i skutkem pracovati; to uznávají všichni, ale všichni to neříkají; nemohlo by býti hůř, kdyby politikové svými návrhy a lid svým hlasováním úmyslně chtěli zavésti obec do nejšpatnějšího stavu; to jsou slova sice příkrá, ale bojím se, že pravdivá; tak daleko to s námi došlo.«

Kontrast mezi mluvením v ekklesii a neschopností k činu, osudný pro stav athenské obce, vnukl Demosthenovi »příkrou« myšlenku, již učinil počátkem své řeči. Gramaticky ji uvedl větou »tak daleko to došlo«, když ji byl připravil a vzbudil pro ni očekávání dvěma větami připouštěcími, vytýkajícími ono neplodné mluvení. Myšlenkové napětí způsobené prvními slovy roste a roste, až teprve poslední věta je uvolní; nikde jinde není možno přestati, samo syntaktické skloubení by to nedovolilo. Řecký teoretik slohu Demetrios srovnává periodu s klenbou, složenou z kamenů, jež se navzájem o sebe opírají a drží. Tím je vystižena však jen slovesná stránka periody; ale hlavní věc je tu přece ono pojetí, rozčlenění a uspořádání myšlenky v jednotu, která se před posluchačem postupně provádí a dovršuje. Umělá řecká perioda je zhuštěné drama.

Zákonem o pevné formě řídí se i celé skladby; peras má umělá řeč stejně jako tragedie. Požadavky jednoty v dramatech vyslovil, jak známo, Aristoteles, o jednotě řeči mluví Platon. V dialogu Faidru posuzuje Platonův Sokrates přečtenou řeč Lysiovu; vytýká jí, že se začíná myšlenkou, kterou by se měla končiti, a že i ostatní její části jsou naházeny jedna přes druhou. Každá řeč má býti složena organicky, jako živočich, má míti své celé tělo od hlavy až k nohám, začátek, střed a konec, a všechny tyto části mají býti mezi sebou i s celkem úměrné. V dokonalé řeči má každá část své místo a všechny jsou tak pevně spojeny, že není možno některou z nich přemístiti, aby nebyl celek porušen. Proti tomu řeč Lysiova se podobá čtyřverší náhrobního nápisu Midova, v němž je možno čísti verše v kterémkoli pořádku.

V metrické formě jest skutečně Platonův požadavek tím, že hranice metrických členů uvnitř jednoho metrického celku nejsou zároveň hranicemi myšlenky a syntaktické vazby, ba druhdy i slovo přesahuje z jednoho členu do druhého. Tím vzniká nejen rozmanitost, jež druhdy s krásným účinkem zastírá jednotvárný verš, nýbrž i soudržnost básnické stavby. Jmenujeme-li nyní toto přesahování myšlenky, vazby i slova francouzským slovem *enjambement*, nejsme dosti spravedliví k Řekům, kteří onoho přesahování vědomě užívali a teoreticky si je odůvodnili požadavkem slohového skloubení; měli bychom mu proto říkati řeckým slovem *συνάφεια* (*synafeia*).

Aristotelův *horror vacui*⁵ z fysiky zmizel, když jej lepší poznání nahradilo jiným zákonem, ale *horror soluti*⁶, ovládající řecký vkus, zůstává estetickým principem, i kdyby se mu sebe více vysmívaly dýchavičné veršičky a s pohodlnou nedbalostí vyražené větičky a interjekce antických i neantických modernistů.

5 „Strach z prázdnoty“ – překlad redakce.

6 „Strach z něčeho, co není vázáno žádnými pravidly“ – překlad redakce.

5. Omezení v životě osobním.

Zkušeností se člověk naučil dávat přednost vzdálenějšímu, ale většímu prospěchu před blízkou, ale jen chvilkovou libostí, a vzdávat se sobeckého vykořisťování tam, kde by tím bylo rušeno společenské soužití. Zkušenými se nestáváme bez utrpení; za to však nám jsou zkušenosti tím dražší, skládáme jednu ke druhé a vytváříme z nich soustavu, životní moudrost, kterou pak odevzdáváme hotovou svým nástupcům, aby nemusili ve všem začínat znova a všechno zase znova prozkoušet a protrpět. Vznikají tak vyježděné koleje života, hrůza jedněm, předmět posměchu jiným, záchrana všech. Vždyť jen ti, kdo vynikají osobní odvahou, bystrostí smyslů a spolehlivostí vůle, smějí být volnými a samostatně jednajícími hlídkami; bylo by však osudné, kdybychom rozpustili všechny voje v dobrodružné harcovníky; nechť ke kázní není ještě projevem osobní zdatnosti.

Omezení, které bylo Řekům principem krásy, bylo jím i činitelem etickým. Čím dražší jim byla svoboda, tím větší musila být síla toho omezení.

Antický Řek nesnesl, aby jeho svoboda byla omezena něčím vnějším.

Monarchie byla jen na počátku politického vývoje řeckých obcí a vláda tyranů byla v něm epizodou, jež však stačila, aby slovo *tyrannos* neslo pro všechny časy tíhu nenávisti a prokletí. Atheňané shromáždění v divadle jistě s pýchou vyslechli verš Aischylův, kterým odpovídal sbor starců perské královny na její otázku, kdo velí Atheňanům: »Žádného muže nejsou otroky ani poddanými.« »Barbar« a »despota« byly Řekům pojmy souvztažné.

Pojem osobní svobody byl Řekovi tím výraznější, že se odrážel od tmavého pozadí otroctví. Přemýšlet o tom, zdali nemá i otrok právo na svobodu, bylo za klasické doby problémem jen pro jednotlivce. Teoretiku otroctví Aristotelovi jest rozdíl mezi otrokem a pánem zrovna tak přirozený jako rozdíl mezi dítětem a otcem, ženou a mužem; rozdíl mezi panováním a sloužením se vyskytuje všude, kdekoli je něco složeno v jednotu z několika částí, na př. tělo slouží duši, rozum vládne žádostem, člověk si podrobuje zvíře, muž je pánem ženy; všude tu by byla rovnost na škodu; poměr pána a otroka nesmí být založen na zákoně a násilí, nýbrž na přirozenosti, která sama určuje některé lidi k tomu, aby sloužili; pro ty je otročský stav prospěšný a spravedlivý.

Výkonná vládní moc pravidelně neukládala řeckému občanu žádných povinností, které by byly omezovaly jeho osobní svobodu. Soustava přímých daní nebyla věcí tak obvyklou jako jest u nás; nebylo ani povinného vyučování; vojenská služba byla občanu právem, ne povinností. Zřízení státu spartského, v kterém naopak stát zasahoval do života občana od narození až do smrti, bylo v řeckém světě cítěno jako zvláštnost Dorů a teorie, které vycházely z jeho myšlenky, byly utopie nehledající styku se skutečnými poměry.

Řek viděl pouto osobní svobody i v každé práci konané z povolání a pro obživu. Nebyla to vždy jen pouhá neváznost k fyzické práci, ačkoli i ta vzniká přirozeně tam, kde ji vykonávají svobodní občané vedle otroků; byl to spíše výsledek zkušeností, že *volný čas*, *σχολή* (*scholē*), je nezbytnou podmínkou, aby se člověk mohl věnovat sobě a obci. Požadavek dostatečného volného času, mající důležité místo v Aristotelově politické a sociální teorii, zůstal ideálem lidstva až do dob nejnovějších; v moderním socialismu se vtělil v požadavek zkráceného pracovního dne.

Proto také náleželo mezi životní podmínky typického Řeka mít dostatečný *majetek*, který by osvobozoval od výdělečné práce. Avšak majetek měl pro Řeka cenu právě jen proto, že pomáhal

k osobní svobodě, a nebyl sám o sobě předmětem jeho touhy. Lakota a skrblictví jest antické myslí zrovna tak újmou svobody jako chudoba. Výroky mudrců a básníků, které obsahují tuto myšlenku, mohly by bytí pokládány za výraz jen osobního mínění; že však to jest charakteristická známka typu, dokazuje projev smýšlení kolektivního, řeč. Slovo ἑλευθέριος (*eleuthérios*), znamenající člověka ušlechtilého, slušného, čestného, gentlemana, jest odvozeno od adjektiva ἑλεύθερος (*eleutheros*), svobodný, a speciálně se jím označuje štědrost, opak skrblictví a lakoty. Štědrost jest charakteristická vlastnost svobodného muže, praví nám slovo ἑλευθέριος zrovna tak jako latinská obdoba, výraz liberalis. U Aristotela je ἑλευθεριότης (*eleutheriotés*) středem mezi marnotratností, ἀσωτία (*asótiá*), a skrblictvím, ἀνελευθερία (*aneleutheriá*). Láska k penězům, zíštnost, jest nedůstojná svobodného muže, jest to projev smýšlení otrockého; »nesvobodnost«, ἀνελεύθερον (*aneleutheron*), a »zíštnost«, φιλοχρήματων (*filochrématon*), jsou synonyma.

Ale svoboda sama beze všeho omezení nemohla býti ideálem Řeků, kteří měli takový smysl pro omezující princip, peras, ve formách přístupných smyslům. Omezení bylo potřebí, ale mělo míti původ v duši člověka samého; toto dobrovolné omezení bylo Řekům přední mravní ctností, pro niž my jména nemáme; Řekové ji jmenovali σωφροσύνη (*sófrosyné*), doslova »zdravá mysl« ve významu rozumnost, uměřenost. Sófrosyné jest jaksi ctnost všech ctností, neboť v ní jest vyjádřen náležitý poměr k sobě, k lidem i k bohům; jest to ctnost individuální a sociální zároveň, omezení a zároveň svoboda, neboť je v ní obsažena vláda nad žádostmi a vášněmi. Vypěstovati v mládeži uměřenost bylo hlavním úkolem tradiční výchovy. Od ní se žádalo, aby omezovala a oklešťovala v chování, jednání i smýšlení mládeže všechny přirozené výhonky, které by rušily soulad v jednotlivci i společnosti. Jest to úkol vždycky těžký, avšak nejtěžší tehdy, kdykoli se počne pochybovati o jeho oprávněnosti a na stranu přirozené individuálnosti se přidá teorie hlásající jediný a milý článek své nauky, svobodu. Zápas mezi Logem spravedlivým a Logem nespravedlivým v Aristofanových Oblacích je živým výrazem takové doby, kdy se jarní vody široce rozlévají a na čas zahanbují staré řečiště. Spravedlivý Logos chce získati jinocha, o kterého je spor, *spravedlivými* řečmi, Logos nespravedlivý vidí svou sílu v řečech *nových*. Popírá jsoucnost zosobněné spravedlnosti, Dike, a dokazuje, že jí nezná ani sám Zeus. Proti spravedlivému Logu, jenž vyličuje starou výchovu k uměřenosti, skromnosti, slušnému a cudnému chování, výchovu, jež vypěstovala bojovníky marathonské, ukazuje Logos nespravedlivý, že se obratným jazykem ve světě více pořídí než uměřeností, jež připravuje o všechny příjemné požitky, a láká k sobě jinocha slibem, že v jeho společnosti není jiného příkazu než »užívej života, skákej, směj se, ničeho se nestyď«. A když ukáže na to, že v demokratické obci lidé takto vychovaní se dostávají na vůdčí místa v politice i v umění, Logos spravedlivý se vzdává.

Také Platon, jemuž jádrem státovědy jest náležitá výchova, spojuje ve své Ústavě odvrácení od tradiční výchovy s opojením, které způsobuje demokratická svoboda. Demokracie je povznesena nad takové malichernosti, jako je výchova příštích správců státu, nestará se, »aby hned v dětství krása pronikala jejich hry«, neptá se, čím se zabýval dříve ten, kdo se nyní chápě politické činnosti, nýbrž povznáší každého, kdo řekne, že je na straně lidu. I v duši jednotlivcově nastává převrat k špatné demokracii, když se jí zmocní zlé žádosti vyzorovavše, že není obsazena »naukami, ušlechtilými činnostmi a pravdivými myšlenkami«. Nahrnou se do ní myšlenky a názory chlubné a nabudou v ní vrchu; potupně z ní zapudí stud nazývající jej zpozditostí, »zahánějí i uměřenost, jmenujíce ji nemužností a šlapouce ji v prach, a skromnost i hospodárnost vyhošťují za hranice, líčíce ji jako nevzdělanost a sprostotu«. »Když pak vyprázdní a očistí od těchto vlastností duši člověka, kterého se zmocnily a kterého zasvěcují do velikých mystérií nového života, hned potom ve velkém průvodu a v záři světél do ní uvádějí zpupnost a anarchii i nestřídmost a nestoudnost, všechny ověncené, při tom jim zpívají chvalozpěvy a dávají krásná jména, nazývajíce zpupnost vzděláním, anarchii svobodou, nestřídmost povzneseností a nestoudnost mužností.« V demokratické obci »otec si zvyká rovnati se dítěti a báti se svých synů, syn pak rovnati se otci a nemíti před rodiči ani studu ani bázně, jen

aby byl svoboděn; ... za takového stavu učitel se bojí žáků a lísa se jim, žáci pak nedbají učitelů a právě tak ani dozorců; a vůbec mladí se pokládají za rovné starším a hledí je předstihnouti v řečech i činech, starci pak se druží s mladíky, napodobují je a jsou samý vtip a šprým, jen aby se nezdáli nevlídní a pánovití«.

Že tyto černé obrazy ze současného života nejsou jen pouhý optický klam stárnoucího muže, nýbrž že jsou skutečnými příznaky jistých přechodných období, o tom není dnes pochybnosti. Ale ideál rozumného omezování přetrval všechny takové pokusy o ideály jiné, protože jenom on jest výsledkem a spolu podmínkou zachování společnosti. Společnost myslí dále než jednotlivý člověk, i v těch dobách, kdy za ni myslí jen jednotlivci.

Řekové věřili v absolutní rozdíl mezi dobrem a zlem; tyto hranice jim byly mnohem jistější než hranice mezi dokonalostí duševní a tělesnou. Věřili v absolutní mravní řád a byli jisti, že duše ve svém přirozeném stavu, ve své fysis, jest s tímto řádem příbuzna. Ctnost sófrosyné záleží tedy v tom, poznati a uznati tento přirozený stav, nepřekračovati jeho hranic, podřizovati mu osobní žádosti a vášně, omezovati jím svou svobodu, ovládati se, býti — podle výroku Platonova — *silnější sám sebe*. Bez této ctnosti by nebylo řádu ani v duši ani ve společnosti, svoboda by se stala nevázaností, ἀκολασία (*akolasiá*), zpupností, ὕβρις (*hybris*). »Jako jest člověk ve svém dokonalém stavu nejlepším z tvorů, tak když jest odloučen od zákona a práva, je ze všech nejhorší,« napsal Aristoteles.

Pravou míru svobody a stejně tak i ostatní ctnosti pojímali Řekové takřka geometricky, jako střed mezi dvěma krajnostmi. Aristoteles, když stavěl základy své etiky, nepotřeboval než dáti vědeckou formu této myšlenky, jež se tak patrně projevovala ve veškerém řeckém životě. K ústřednímu tomuto pojmu se sbíhají významy mnoha slov, jichž užívá moudrost lidová i umělá: »střed«, τὸ μέσον (*to meson*), »míra«, τὸ μέτρον (*to metron*), »slušnost«, τὸ πρέπον (*to prepon*), »vhodnost«, ὁ καιρός (*ho kairos*). »Co přesahuje pojem náležité míry a co jí nedosahuje, ať v řečech nebo v činech, to právě jest to, čím se nejvíce liší zlé a dobré,« píše Platon. Nadbytek a nedostatek, ὑπερβολή (*hyperbolé*) a ἑλλειψις (*elleipsis*), byly výrazy pro dva poly neúčastné ctnosti.

Zpupnost, hybris, překračuje hranice stanovené uznanými zákony lidského soužití a tím uráží i jejich strážce, bohy. Je nebezpečná i občanské svobodě, neboť z ní se rodí tyranové. Kladný pojem lásky k bližnímu nebyl pojmem řeckým, ale obecné odsuzování zpupnosti jest jejím negativním výrazem. Slova, kterými se modlí sbor v Sofokleově Oidipu, jsou modlitbou veškeré řecké životní moudrosti:⁷

Ó sudbo, dopřej mi žítí v čisté zbožnosti,
bych ve slovech i v činech svých
vždy svatě plnil nadpozemské řády,
oblačných výšin poutníky věčné,
jež odvěky nebes klín
jen zroditi mohl!
Jich nezplodil z krve své
syn matere smrtelné,
a zapomnění lahodný sen
nezkalí nikdy jejich zrak:
to veliký bůh bytuje v nich, jenž nestárne!

Však zpupnost plodívá zvůli, zpupnost bezbožná!
Jsouc výstřednosti lačna jen
a zkázy, jásá v přesycení slepém,

ale když zpita vrcholu dojde,
tu do strmé propasti
zlé sudby se skácí,
kde údy si roztříští!
Ó bože, mou prosbu slyš:
kéž nikdy zbožností nezavíš nás,
nejlepší zbraně otčiny!
Jen v ochraně tvé, bože, my povždy chceme žít!

Kdo pýchy však cestou jde
buď ve slovech neb činech svých
a práva se nebojí
a nectí božích příbytků,
nechtě zdrtí ho osud zlý:
mějž ten vděk neblahé zvůle své,
když z nečestného zisku bude týti
a konat skutky bezbožné
a na věci svaté drzou sáhne rukou!
Zdaž může kdo ještě skrýt svou hrud'
střelám božím, když takto hřeší?
Ctí-li se skutky takové: ó nač, ó nač
mám tančiti bohům?

Již nepůjdu úcty pln
ni do Delf, země kde svatý střed,
ni do chrámu abského
ni k olympijské výšině,
když souhlasem lidí všech
má slova nebudou stvrzena.
Ó Die, jsi-li v skutku pánem světa,
ty vševládny, kéž neujde
ni tobě ni věčné tvé moci to, co pravím!

Aby člověk nepřekračoval hranic svého přirozeného stavu, od toho ho chrání dvojí cit, *ostych* a *bázeň*, αἰδώς (*aidós*) a φόβος (*fobos*). Ctnost je výsledkem jejich působení neboli podle slov náhrobního nápisu *Aidós* je matka ctnosti *Sófrosyné*. Pojem *aidós* je čistě řecký; slovo »ostych« jej vystihuje jen z části. Jest to cit vyvěrající z víry v absolutní mravní řád a z poznání zásad tohoto řádu. Vlastní svědomí dovede poznati, že určitým činem by byl tento řád porušen a že by jej také soud jiného i kolektivní soud společnosti odsoudil. Proto se člověk takového činu zdrží, i když ví, že by ho nestihl žádný trest na majetku, svobodě nebo životě, ano právě tehdy nejvíce působí αἰδώς, když by měla být spáchána křivda na někom, kdo trestem odplatit nemůže. Mravní řád káže mít v účtě bohy a rodiče, posvěcuje poměr hostitele a hosta, vyžaduje od bojovníka, aby statečně bojoval: *aidós* zdržuje od porušení úcty k bohům a rodičům, chrání hosta a nedopouští bojovníku, aby dal záchraně svého života přednost před svou povinností. Αἰδώς brání přečinu, který ještě ani na mysl nevstoupil, je ohradou volnosti proti zlu, které by mohlo odkudkoli přijít. Apostrofa »ó mocný ostychu«, ὦ πότνι' αἰδώς (ó *potni' aidós*), jsou první ze slov, která pronáší v Euripidově tragedii mladý hrdina Achilleus, překvapený zjevem neznámé, krásné a důstojné ženy: *aidós* byla vlastní cudnost i úcta k cudnosti druhého. *Aidós* vrůstá do duše, stává se pevnou složkou její povahy. »Jinoši mají cítiti

ostych doma před rodiči, na ulicích před těmi, které potkávají, v samotě sami před sebou,« učil Demetrios Falerský.

Dětem se vštěpuje aidós výchovou; tato ctnost, ne zlato, má jim býti podle Platona odkazována od rodičů. Vědomí o sociálním významu tohoto citu vyslovil antický Řek mythem, že Zeus poslal po Hermovi mezi lidi Ostych a Právo, aby mezi nimi nastal spořádaný pospolitý život; když pak za železného věku obě tato božstva hříšným pokolením uražená zemi opustila, byla zkáza lidstva nenapravitelná a bůh je zahladil potopou.

Bázeň, φόβος (*fobos*), nemá mravní hodnoty, poněvadž nevyplývá z uznání mravního řádu, nýbrž z vědomí, že představovaný nebo již vykonaný čin může svému původci způsobiti něco nelibého. Ale jest téměř nerozlučným průvodcem vznešeného citu αἰδώς a druhdy bývá i jeho náhradou, ovšem nedostatečnou.

Aidós hledí na mravní řád a podle něho řídí poměr člověkův k sobě samému, k bohům i lidem; ctnost sófrosyné je projevem tohoto poměru dokonale upraveného. Představa typu, jež vedla ruku výtvarného umělce, byla Řeku vůdkyní i v oboru mravním, neboť i mravní řád byl mu typem, vzorem, ideálem, povýšeným nad proměnlivé dění, nedotknutelnou myšlenkou boží, bohem. Zařizovati své smýšlení a jednání podle tohoto ideálu znamenalo vytvářeti stil svého života. Bylo na snadě přenést sem pojem onoho *peras*, které je formujícím principem rytmickým; učinil tak Platon, když vyslovil krásnou větu πᾶς ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται: »veškeren život člověka potřebuje rytmu a harmonie«.

6. Omezení v životě občanském.

Touha nalézt pro každý jev jeho typ, uvědomovati si jeho pevnou formu, vedla řecké myšlení k tomu, aby se zmocnilo i veškeré rozmanitosti konkrétních občanských řádů, aby našlo jejich omezující obrysy a poznalo v nich určité typy. Pro ony typy vytvořilo pojmy, kterých užívá až dosud naše myšlení a které si vším právem zachovaly svá řecká jména. Monarchie, oligarchie a demokracie byly mezi těmi typy nejvýznačnější, neboť jejich charakteristický znak, počet osob řídících vládu, byl zcela patrný. Ale nešlo jenom o poznání těch typů, nýbrž i o hodnocení; tím vznikaly jejich nové odrůdy, jež jsou v Platonově Ústavě spořádány podle stupně své degenerace od dokonalého typu, právě to fysis ústavního zřízení, kdežto u Aristotela se obě dělidla křížují, a to tak, že do správných ústav je zařaděna ústava královská, aristokracie a politeia, do ústav překračujících správnou míru tyrannis, oligarchie a demokracie. Politeia, slovo nám nyní nezvyklé, označuje tedy správný typ vlády lidu, jejíž degenerací je demokracie; při tom je užíváno slova demokracie s tím zhoršením smyslu, kterým je zatížila zkušenost. Naopak zase slovo politeia neznamená původně nic jiného než stil, podle kterého je uspořádána suverénní obec, polis.

Zachovávati vypěstovaný stil bylo i v občanském životě svatou zásadou. Věrnost k státnímu zřízení byla vyjadřována slovy ἐμμένειν τοῖς νόμοις (*emmenein tois nomois*), »setrvávatí v zákonech«; výrazem »zákony« myslí se tu ovšem především ústava, ale též všechny zásady utvrzené tradicí, neboť to všechno jsou *nomoi*. Byla tu vyjádřena zkušenost, že vládnoucí národ nesmí býti množstvím jednotlivců nebo několik stran s čistě individuálními nebo stranickými zájmy, které by se každý den měnily a které by vespolek zápasily, nýbrž že se všechno jednání musí řídit podle nadosobního pojmu, kterým jest polis; její vůle je vyjádřena ústavou a zákony.

Víra v jednotnost politického celku vedla Platona k tomu, že chtěje zkoumati podstatu spravedlnosti obrátil se k pozorování obce, doufaje, že tam bude možno viděti všechny její znaky ve větším měřítku a jasněji, než u jednotlivce. To předpokládá, že stát je velký jedinec, který má duši; jeho duše je souhlas stejně naladěných duší jednotlivých občanů a tříd. Individuální rozdíly Platon ze svého státu vylučuje, protože by rušily jeho jednotnost a tím i pojem. Proto mu staví v čelo třídu strážců výchovou tak vysoko povznesených, že jsou schopni viděti ideje, věčné, neproměnné vzory; na ně se mají dívati jako se dívají malíři na své vzory, a podle nich zařizovati i zachovávati zásady o krásném, spravedlivém a dobrém.

Ovšem stát není a ani u Řeků nebyl velikým jedincem; to poznal už Aristoteles. Ale přece je možno říci, že ústava byla pro skutečný národ principem omezujícím jeho svobodu, bránícím jeho výstřednostem, rozmarům a vášním zrovna tak jako v životě jednotlivcově jím byly zásady praktické moudrosti, uskutečňované ctností sófrosyné. Ostatně sófrosyné jest i ctností politikou, neboť vyžaduje také poslušnosti k zákonům vlasti. V Platonově ideální obci prostupuje tato ctnost všechny stavy, způsobuje jednomyslný souhlas o tom, co obci prospívá, a zjednává dobrovolné podřízení všech občanů její dokonalé vládě.

Ostych, aidós, udržoval věrnost občanů ústavě zrovna tak, jako řídil jednání jednotlivcov, aby bylo rozumné, σῶφρον (*sófron*). Na athénské akropoli blíže chrámu bohyně Atheny, Ochránkyně města, mělo božstvo Αἰδώς (*Aidós*) svůj oltář. Sofokles opěvuje Aidós sedící na trůně po boku Díově a Platon přičítá tomuto citu div občanské kázně za doby perského nebezpečí: καὶ δεσπότης

ἐν ᾧ τις αἰδώς, δι' ἣν δουλεύοντες τοῖς τότε νόμοις ζῆν ἡθέλομεν, »a pánem tu byl zvláštní ostych, pro který jsme byli ochotni sloužiti tehdejšími zákonům a tak žíti«.

K ostychu přistupuje i v občanském životě bázeň. Sparťan Demaratos vypravuje Xerxovi o Sparťanech, že jsou svobodní, ale ne docela, neboť jest nad nimi pán, zákon, jehož se bojí více než Xerxovi poddaní svého krále.

Tak silná úcta k zákonu, že přemáhá i osobní a stranické sobectví, může vládnouti arci jen tam, kde je zákon absolutním řádem, na němž nelpí nic lidského a měnivého, kde je *nomos*, zákon, a *fysis* totéž, kde podle Herakleita »všechny lidské zákony berou potravu od jednoho zákona božího«.

Zkušenosti z občanského života, zvláště za zřízení demokratického, zrodily však poznání, jež vypěstovala v uvědomělou nauku filosofie, že zákon, *nomos*, je dílo lidské, společenská smlouva, protiklad přírody, *fysis*. Bylo nalezeno, že co je zákonné, νόμιμον (*nomimon*), není vždycky také spravedlivé, δίκαιον (*dikaion*), byl rozlišen řád právní od řádu mravního. Již Pindaros zpíval o zákonu, králi všech lidí i nesmrtelných bohů, který svou silnou rukou činí i násilný skutek právem. A na druhé straně pozdější hlasatelé filosofické výlučnosti učili, že mudrci nežijí podle ustanovených zákonů obce, nýbrž podle zákona ctnosti; mudrci má tu přednost, že zničení všech zákonů by v ničem nezměnilo jeho život.

Občanské zákony byly těmito myšlenkami zbavovány své hodnoty absolutního řádu, jež byla ponechávána jen »nepsaným zákonům« přirozeným, vízícím člověka, ne občana. Nad řád právní byl postaven řád mravní. Tyto *nepsané zákony*, ἀγραφοὶ νόμοι (*agrafoi nomoi*), »jež netrvají ode dneška nebo od včerejška, jež byly vždycky a nikdo neví, kdy se zrodily«, jsou jednoduché a není jich mnoho; jsou to obecné zásady, jak ctíti bohy a rodiče, pochovávat mrtvé, nevražditi, nesmilniti; od přestupování těchto zákonů zdržuje *aidós*. Jsou to *mravní ideály*, povýšené nad dosah měnivých ustanovení právních. Ukázalo se, že člověk může přijíti do sporu mezi nepsaným zákonem přirozeným a zákonem občanským; Antigona se stala mučednicí přesvědčení, že v takovém sporu jest jednati podle zákona nepsaného. Nepsané zákony určují jednání tam, kde jiných zákonů nebylo, zejména též ve styku mezi národy; právě tu se uplatňovala ve velikých věcech víra, že dárce, ochráncem a mstitelem těch společných zákonů je bůh.

Ale ani po tomto rozlišení zákona lidského od zákona přirozeného nebyl by Řek pochopil definici, kterou je slyšeti u nás, že zákon je výrazem okamžitého poměru ve společnosti a ten poměr že se může každý den měniti. Nebyl by pochopil ani takového ideálu státního zřízení, v kterém by na místě státní autority byl pouhý správní a kontrolní orgán, jako zase neřecká je definice, že zákon je dílo panovníkovo.

Proměnlivý zákon by nebyl býval Řeku zákonem. Řek chtěl míti svou obec zajištěnu něčím pevnějším, co by mělo absolutní platnost a hodnotu; touto snahou se u něho udržovala představa, která nebyla nikdy potlačena úplně, že *každý zákon, i zákon občanský, je dílo boží, dar boží lidem*; i tento zákon má proto býti tak stálý a má míti takovou sílu, jako mají nepsané zákony přirozené, tak aby třeba násilím a bolestně podřizovaly jednání jednotlivcovo prospěchu obce, i když by ho samy nedovedly učiniti spravedlivým a dobrým.

Krásný úkol přesvědčováním přiváděti lidi k tomu, aby poslouchali zákonů, dává Platon *řečnickému umění*; tím by podle jeho mínění konalo občanskému řádu stejně důležitou službu jako umění vojenské a soudcovské.

Řečnické umění mělo podle Platona přesvědčovati, ne přemlouvati, působiti na rozum, ne na cit. Za to básnictví, měkkící kouzlem své formy celou duši v tvárnou látku, pokládalo již od nejstarších časů za svůj úkol chrániti společenského řádu a hlásati poslušnost k zákonům. Řecké básnictví se nerozpakovalo býti tendenční, protože mělo ideál, kterému chtělo získávati úctu. Aischylova Oresteia chtěla spíše posloužiti obci athenské nežli být nesmrtelným dílem tragického básnictví. Pojem »zákon« ve smyslu občanském byl řeckému básníku stejně velebný jako pojmy »bůh« a »osud«; byl to pojem náboženské víry.

Vskutku nejpevněji měli Řekové zakořeněnu svou občanskou pospolitost v náboženství. Tím náboženstvím ovšem nejsou myty, které tak výrazně charakterisují řeckou národní tradici, nýbrž řecký kult a víra, kterou tento kult předpokládá. Každý stát řecký byl zároveň církví; jednotná víra v nadlidské absolutno udržovala více než jiné víry pevnou osnovu, k níž denní život přitkával všchnu svou rušnost rozmanitého dění. Náboženství vyjadřovalo jednotnost všech občanů a souvislost generací v řadě zákonném i mravním. Jeho smysl i účel je kolektivní. Nepřikazuje »miluj boha«, nýbrž »měj ostych před bohem« a »boj se boha«. Kult nevychází z osobního poměru člověka k bohu, nýbrž je společnou páskou, které se člověk drží, jak se tomu naučil, aby nebyl sám. V tom byl ovšem také nedostatek řeckého náboženství státního, že nedbalo lidského srdce a jeho individuální touhy po očištění a posmrtném životě. Chyběla mu myšlenka, kterou přijalo křesťanství, *ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν* »Bůh jest láska«. Zbožnost, jaké žádá řecké státní náboženství, je krystal sociálního myšlení, pevná forma, v níž generace odevzdává generaci jeho základní zásady. Řecký výraz *νομίζειν θεοῦς* (*nomizein theús*) neznamena vlastně »věřit v bohy«, nýbrž zachovávat zákony, zásady o poměru společnosti k bohům.

Řecký stát pokládá náboženské city za složku občanské kázně, posvěcuje náboženskými úkony, modlitbou a obětí, svá jednání i svá zařízení, jsa přesvědčen, že jen tímto způsobem bude působiti ostych a strach i tam, kde by byl člověk jinak mimo dosah vši lidské autority. »Přísaha drží pohromadě demokracii,« praví z dobrých důvodů attický řečník.

Stát se staral o náboženskou výchovu mládeže, protože to byla podstatná část výchovy občanské. Přesvědčeným obhájcem státního náboženství jeví se na sklonku svého života Platon; desátá kniha jeho Zákonů, laskavě poučující i přísně trestající lidi protináboženské, je klidným večerním zakotvením po rušné a bohaté plavbě celého dne. Úcta k bohům je nerozlučně spojena s poslušností k zákonům. Proto nevystupují proti kultu ani myslitelé, kteří sami spatřili absolutno jiným zrakem než jak je vidělo množství; nevystoupil proti němu ani Platon, ani jeho učitel, odsouzený k smrti pro bezbožnost.

Právě Sokrates Platonova dialogu Kritona je nesmrtelným vzorem oddanosti občanským zákonům. Nechce se zachrániti od smrti útekem z vězení, protože by se dopustil křivdy na tom, čemu se nejméně smí křivditi, na zákonech vlasti. Uvědomuje si, že zničena je ta obec, v které vynesené rozsudky nemají žádné síly, nýbrž jsou rušeny od jednotlivých soukromých občanů. Kdyby k němu zákonové přišli a tázali se ho, kterým z nich má co vytýkati, nemohl by nic říci ani proti zákonům o sňatcích, pod jejichž ochranou přišel na svět, ani zákonům o vychování, ani jiným. Občan se nesmí rovnati zákonům, jako se nerovná syn otci a otrok pánu, a nesmí jim spláceti stejné stejným. Vlast je důstojnější a světlejší než otec a matka; proto sluší od ní všechno, i zlé, poslušně přijímati a činiti, co ona přikazuje. Vždyť občan již tím, že ve vlasti setrvává, projevuje, že s jejími zákony souhlasí, a slibuje, že je bude zachovávat. Stane-li se někomu příkoří, nejsou tím vinny zákony, nýbrž lidé. Uražené zákony stíhají člověka pro celý jeho život, a když zemře a přijde do říše Hádovy, nebudou mu milostivi ani jejich bratři, zákonové podsvětní.

Touha po stálosti zákonů jeví se u Řeků i ve formalitách zákonodárné činnosti. Tak vůdčí myšlenkou zákonodárství athenského bylo zachovávat veškeru soustavu zákonů »Solonových« pokud možno nezměněnu a chrániti jí od politiky okamžiku; protože však žádný zákoník nemůže trvati naprosto beze změn, aby mu na konec revoluce neukázala, jak velická odchylka časem vznikla mezi ním a měnícím se životem, proto bylo sice postaráno o zavádění nových zákonů, ale tak, že každá taková změna byla co nejvíce znesnadněna a nevyplývala z náhodné libovůle.

Aristoteles, přehlížející zkušeným zrakem ústavní dějiny velmi mnohých států, soudí, že prospěch, jež přináší změna nedosti vhodného zákona, nebývá druhdy tak veliký jako škoda vznikající tím, že si občané zvyknou rušiti zákony a neposlouchati vlády; proto myslí, že jest někdy lépe ponechati chyby v zákonodárství a ve správě než změnami vyvracet

občanskou kázeň. Ostatně stálosti athenských zákonů bylo příznivo i to, že se téměř nedotýkaly rušných poměrů sociálních, a pak že ponechávaly při vyřizování běžných věcí široké pole usnesením sněmu, psefismatům, která se ovšem nesměla zákonům protiviti, ani se nad ně vyvyšovati.

O návrhu nového zákona mohlo se v Athenách jednati teprve tehdy, když sněm při zvláštním »hlasování o zákonech«, *ἐπιχειροτονία νόμων* (*epicheirotoniá nomón*), konaném v první schůzi sněmu na počátku roku, projevil mínění, že určitá kategorie zákonů potřebuje opravy. Návrh nového zákona, jež mohl podati každý občan, musil býti po jistou dobu veřejně vystaven a ve sněmu několikrát předčítán. Ve čtvrté schůzi sněmu byl pak z vylosovaných přísedících soudců ustaven soudní dvůr nomothetů, aby provedl soud o sporu mezi novým návrhem a starým zákonem; starý zákon byl při tom hájen od pěti syndiků. Nomotheti svým hlasováním rozhodli, má-li býti ponechán zákon starý či přijat zákon nový. Jejich rozhodnutí bylo definitivní, ač nebylo-li suspendováno ohlášením některého občana, že bude navrhovatele žalovati z protizákonného jednání. Teprve když nový návrh obstál při všech těchto zkouškách, stával se zákonem; pak zasluhoval, aby byl vryt do kamene. Každý občan se cítil strážcem zákonů a vědomí osobní odpovědnosti bránilo ukvapenému jednání. Žaloba pro nezákonné jednání, *γραφὴ παρανόμων* (*grafé paranomón*), již mohl podati každý občan proti kterémukoli činu nebo návrhu jiného občana, byla stráží athenské demokracie, ochranou proti změnám a převratům. Spojení krajní demokracie s krajní konservativností jest podivuhodný ideál, jež odkázala athenská republika demokraciím všech věků následujících.

Praxagora v Aristofanově Ženském sněmu pronáší na zkoušku řeč, kterou chce pohnouti národní shromáždění, aby odevzdalo vládu ženám. Kdežto my jsme zvyklí slyšeti na schůzích voličů řeči o pokrokovosti, Praxagora doporučuje ženy tím, že ve všem zůstávají při starých zvycích a nezavádějí žádných novot. Ovšem když se ženy skutečně domohou vlády, vystupuje Praxagora s programem převrácjícím všechny dosavadní společenské řády; a tu projevuje obavu, že diváci nebudou chtít přijímati s chutí ty novoty a že by jim bylo milejší zůstatí při starých zvycích. Blepýros jí dává odpověď, jež je básníkovou satirou na to, jak se athenský lid zpronevěřuje genu své ústavy:

Co novot se týká, jen pražádný strach; neb to je nám nad všečen zákon
vždy raději nějaké novoty mít a nedbati pradávných zvyků.

Ideál trvá, i když se okamžitá nálada množství od něho odchyluje.

Také v jiných státech řeckých se projevuje snaha chrániti právní řád od častých změn, jež působí zmatek a konečně nedůvěru ke vši státní autoritě. Drastickým způsobem byla tato ochrana opatřena v Lokridě. Podle vypravování Demosthenova »kdokoli tam chce navrhovati nový zákon, vstrčí hlavu do smyčky a tak mluví; jestliže se uzdá, že jeho návrh je dobrý a užitečný, zůstává jeho původce na živu a může dejíti, pakli však ne, zadrhnou smyčku a on jest uškrcen, neboť *nechtějí navrhovati nových zákonů, nýbrž svědomitě se řídití starými*.« Tímto opatřením prý bylo dosaženo, že za více než 200 let byla u nich navržena a přijata jen jediná novela k jednomu zákonu.

Atheny chtěly náležitě k těm demokraciím, v kterých podle rozdělení Aristotelova národní shromáždění není docela suverénní a nemůže odhlasovati, cokoli chce, nýbrž jest podrobeno závazným zákonům ústavním. Demokracie, která necítí nad sebou vlády absolutních zákonů, stává se rejdištěm demagogů. Ovšem i na Atheny přišly doby, kdy svrchovanost jejich demokratických řádů na čas ustoupila. K jejich záchraně se tak stalo nedlouho po Kleisthenově demokratické reformě ústavy, když se na Řecko přivalila přesila Peršanů. Tehdy se ujal řízení věcí areopag, starobylá rada na vrchu Areově, jež byla před tím demokratickou ústavou zbavena skoro vši moci, vláda oligarchická, ale jednotná a silná. Areopagu přiřítá Aristoteles vítězství nad Peršany u Salaminy. Jinak tomu bylo, kdykoli »se zmocnil vlády nad

Portrét Františka Novotného z počátku 20. let

Zdroj: Archiv MU, Sbírka C I fotografie, inv. č. 1 František Novotný

zákony« činitel, jehož obzory i zájmy bývají omezeny úzkými hranicemi osobního a třídního prospěchu, lid; i to je porucha demokracie; Platon nechce nazývatí strůjce sobeckých zákonů občany, nýbrž odbojníky. Mnoho historické zkušenosti je obsaženo ve větě Aristotelově, že svrchovaná demokracie je vlastně tyrannis.

Takové doby jsou jen svědectvím o tom, že napětí mezi svobodou a jejím omezením stále trvá, že tu je něco živého, pohyblivého, rozmanitého. Jestliže pak tradice občanského života dovede i tuto živost, pohyblivost a rozmanitost udržeti, tak že vzniká kontinuita s výraznými rysy, vyniká tím více, *jakou sílu má i v občanském životě omezení.*

Gnóthi Seauton

Sto let klasických studií v Brně
v osobních vzpomínkách i úřední korespondenci

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Editoři: Mgr. et Mgr. Tomáš Weissar, Bc. Klára Modlíková, prof. PhDr. Jana Nechutová, CSc.

Jazyková redakce: Mgr. Jana Malá, Ph.D., Benjamín Juráň, Mgr. Juraj Franek, Ph.D.

Redakce ediční řady MUNI ARTS 100: Mgr. Kateřina Najbrtová, Ph.D.

Produkce: Mgr. Vendula Hromádková

Grafická koncepce edice a návrh obálky: Mgr. Pavel Křepela

Sazba: Mgr. Pavel Křepela

Vydání první, 2019

Náklad: 300 výtisků

Tisk a knihařské zpracování: Tiskárna KNOPP, s.r.o., U Lípy 926, 549 01 Nové Město nad Metují

ISBN 978-80-210-9254-9

ISBN 978-80-210-9255-6 (online : pdf)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9255-2019>

Ediční rada Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D., *předsedkyně*

doc. Mgr. Katarína Petrovičová, Ph.D., *tajemnice*

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.